

การจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว
อำเภอหนองบัว จังหวัดนครพนม

นางศิริภรณ์ กุลจิตติวิรัช

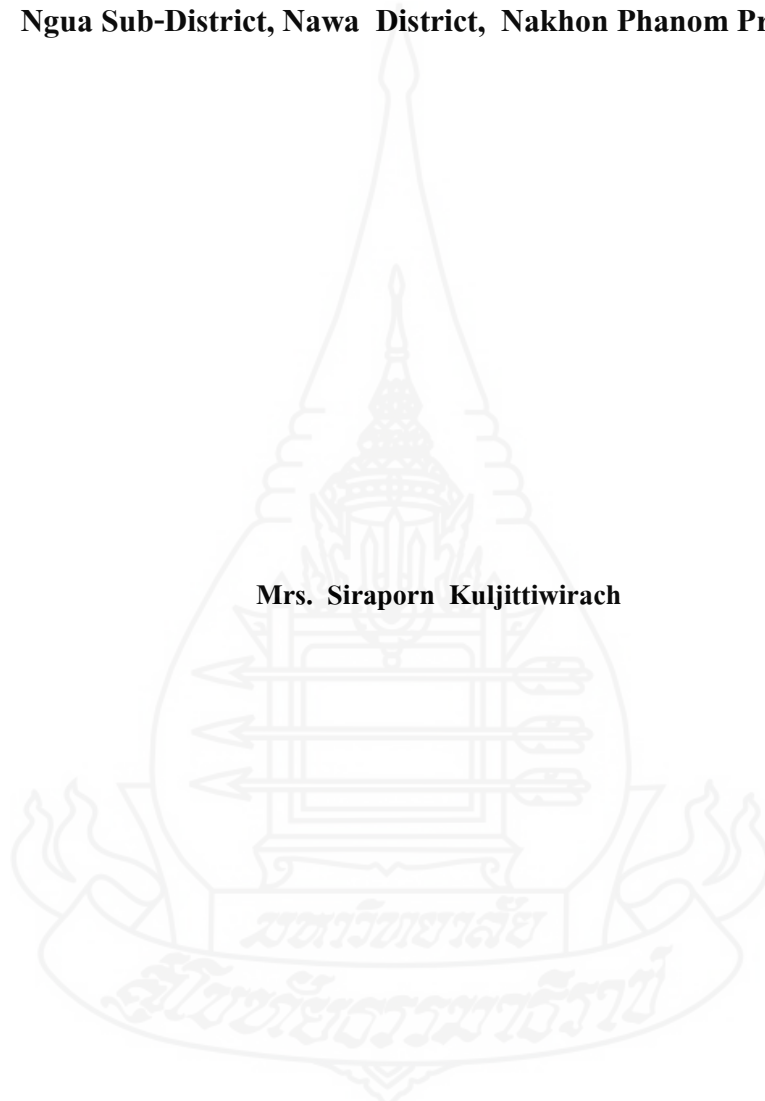

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาเกษตรศาสตรมหาบัณฑิต
แขนงวิชาส่งเสริมการเกษตร สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

พ.ศ. 2555

**Knowledge Management of Indigo Dye Cloth Weaving in Ban Non Sa-at, Na
Ngua Sub-District, Nawa District, Nakhon Phanom Province**

Mrs. Siraporn Kuljittiwirach

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for
the Degree of Master of Agriculture in Agricultural Extension and Development

School of Agriculture and Cooperatives

Sukhothai Thammathirat Open University

2012

หัวข้อวิทยานิพนธ์ การจัดการความรู้การทอผ้าข้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนาจัว
อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ชื่อและนามสกุล นางศิวาภรณ์ กุลจิตติวิรัช

แขนงวิชา ส่งเสริมการเกษตร

สาขาวิชา เกษตรศาสตร์และสหกรณ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช

อาจารย์ที่ปรึกษา 1. รองศาสตราจารย์ ดร. จินดา ขลิบทอง
2. รองศาสตราจารย์ ส่งเสริม หอมกลิ่น

วิทยานิพนธ์นี้ ได้รับความเห็นชอบให้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรระดับปริญญาโท เมื่อวันที่ 31 พฤษภาคม 2556

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

..... ประธานกรรมการ
(อาจารย์ฐวนันท์ พานิชโยทัย)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ดร. จินดา ขลิบทอง)

..... กรรมการ
(รองศาสตราจารย์ ส่งเสริม หอมกลิ่น)

..... ประธานกรรมการบัณฑิตศึกษา
(ศาสตราจารย์ ดร. สิริวรรณ ศรีพล)

กิตติกรรมประกาศ

การทำวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยความกรุณาเป็นอย่างยิ่งจาก
รองศาสตราจารย์ดร.จินดา ขลิบทอง อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก รองศาสตราจารย์สังเสริม หอมกลิ่น
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วมที่ได้ให้คำแนะนำ ตรวจสอบ ปรับปรุงและแก้ไขวิทยานิพนธ์ จนแล้วเสร็จสมบูรณ์
พร้อมทั้งให้กำลังใจตลอดเวลาที่ศึกษา และใคร่ขอขอบพระคุณ อาจารย์ธวัชพันธ์ พานิชโยทัย ที่ให้
เกียรติเป็นประธานกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ และคณาจารย์สาขาวิชาเกษตรศาสตร์และสหกรณ์
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ที่ได้ให้ความรู้ ประสบการณ์ แนวคิด คำแนะนำ ข้อเสนอแนะ
และติดตามการทำวิทยานิพนธ์อย่างใกล้ชิด ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด ตำบล
นางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกท่าน ที่ให้ความร่วมมือและอำนวยความสะดวก
สะดวกในการจัดเก็บข้อมูล ขอขอบพระคุณ iva ณ ที่นี้ด้วย

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ คุณพ่อ คุณแม่และญาติพี่น้องผู้เป็นกำลังใจ และสนับสนุน
การศึกษาของผู้วิจัย ตลอดจนผู้บังคับบัญชา เพื่อนร่วมงานและเพื่อนนักศึกษา ที่ให้ความช่วยเหลือ
จนนำไปสู่ความสำเร็จในการทำวิทยานิพนธ์ครั้งนี้

ศิริภรณ์ กุลจิตติวิรัช

มิถุนายน 2556

ชื่อวิทยานิพนธ์ การจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามบ้าน โนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า
จังหวัดนครพนม

ผู้วิจัย นางศิริภรณ์ กุลจิตติวิรัช รหัสนักศึกษา 2549001309

ปริญญา เกษตรศาสตรมหาบัณฑิต (ส่งเสริมและพัฒนาการเกษตร)

อาจารย์ที่ปรึกษา (1) รองศาสตราจารย์ ดร. จินดา ขลิบทอง (2) รองศาสตราจารย์ ส่งเสริม หอมกลิ่น

ปีการศึกษา 2555

บทคัดย่อ

การศึกษาวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) บริบทชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าย้อมคราม 2) กระบวนการจัดการความรู้ในด้านการผลิตและการทอผ้าย้อมคราม 3) องค์ความรู้และรวบรวมลวดลายผ้าย้อมคราม บ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

การศึกษาวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการศึกษาจากเอกสารและการศึกษาภาคสนามเพื่อรวบรวมองค์ความรู้และจัดระบบข้อมูลความรู้ ศึกษาร่วมกับสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้าน โนนสะอาด จำนวน 30 คนโดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน คือ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ใช้เครื่องมือการวิจัยคือ แบบสัมภาษณ์ชนิดมีโครงสร้าง การสนทนากลุ่ม และการจัดเวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ทำการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการจำแนกและจัดประเภทข้อมูล

ผลการศึกษาพบว่า 1) กลุ่มทอผ้ามีการรวมตัวกันจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเมื่อ พ.ศ. 2539 การทอผ้าย้อมครามเป็นการทำสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และในปัจจุบันการถ่ายทอดความรู้การผลิตและการทอผ้าย้อมครามโดยการบอกเล่าจากผู้เฒ่าผู้แก่และปราชญ์ในชุมชน ผู้ที่มีความชำนาญในการทอผ้าย้อมครามส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ 2) เมื่อนำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนมาใช้ในการจัดการความรู้ได้ก่อให้เกิดผลคือ (1) การรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้และลวดลายผ้าย้อมคราม เพื่อเผยแพร่ให้กับผู้สนใจ (2) มีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนความรู้ (3) สมาชิกกลุ่มทอผ้า เกิดทักษะในการพัฒนาผลิตภัณฑ์สามารถประยุกต์ลวดลายได้หลากหลาย เป็นที่ต้องการของตลาด (4) สมาชิกกลุ่มมีรายได้เพิ่มและมีความเข้มแข็ง 3) องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าย้อมครามที่รวบรวมได้มี 4 ประเด็น ได้แก่ การปลูกคราม การผลิตเนื้อคราม การย้อมคราม และลวดลายผ้าย้อมคราม ซึ่งลวดลายมีมากกว่า 100 ลาย สำหรับลวดลายที่ได้รวบรวมเป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและเป็นลวดลายที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทอ แบ่งเป็น 2 ลักษณะ คือ (1) ลายโบราณ และ(2) ลายประยุกต์

คำสำคัญ การจัดการความรู้ คราม ผ้าย้อมคราม อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

Thesis title : Knowledge Management of Indigo Dye Cloth Weaving in Ban Non Sa-at, Na Ngua Sub-District, Nawa District, Nakhon Phanom Province

Researcher: Mrs. Siraporn Kuljittiwirach ; **ID:** 2549001309

Degree: Master of Agriculture (Agricultural Extension and Development);

Thesis advisors: (1) Dr. Jinda Khibtong, Associate Professor; (2) Songserm Homglin, Associate Professor;**Academic year:** 2012

Abstract

The purposes of this research were to study (1) community context and local indigenous wisdom on indigo dye cloth weaving (2) knowledge management process in indigo dye cloth weaving and indigo dye cloth production (3) body of knowledge and collection of indigo dye cloth design in Ban Non Sa-at, Na Ngua Sub-District, Nawa District, Nakhon Phanom Province.

The study was qualitative research. To collect the body of knowledge and manage knowledge information system, both relevant documents and field trips were included in this study by joint study together with 30 members of cloth weaving group in Ban Non Sa-at. The knowledge management system was implemented through 7 following steps; indication of knowledge, building and seeking knowledge, systemized knowledge management, processing and screening knowledge, accessibility of knowledge, knowledge sharing and learning. Research tools composed of structured interview, focus group, and organizing stages/panels for knowledge sharing. Data analysis was conducted by classification and data category management within conceptual framework.

Findings of the research results: (1) Cloth weaving group was formed up as Farmers Housewives Group since 1996. It was discovered indigo dye cloth weaving has been inherited on since their ancestor. At present, knowledge transfer has been carried on via words of mouth by old people and village philosophers in their community. Since most of the skillful expert weavers were senior people. (2) When the 7-step of knowledge management process was applied in knowledge management, the results were as follows. (1) Collection of body of knowledge as well as indigo dye cloth designs appeared to make known to public for interested persons. (2) Knowledge sharing network then arose. (3) Members of the cloth weaving group became more skillful in developing their products enabling them to apply diverse designs which demanded by the market. (4) Group members earned more income and became stronger. (3) The body of knowledge of local wisdom on indigo dye cloth weaving was collected in 4 issues namely; indigo growing, indigo production, indigo dye and indigo dye cloth designs that over 100 designs were found. The collected designs were consumers' popular designs in which most of them were quite skillful in weaving. There were two kinds of design; (1) ancient design and (2) applied design.

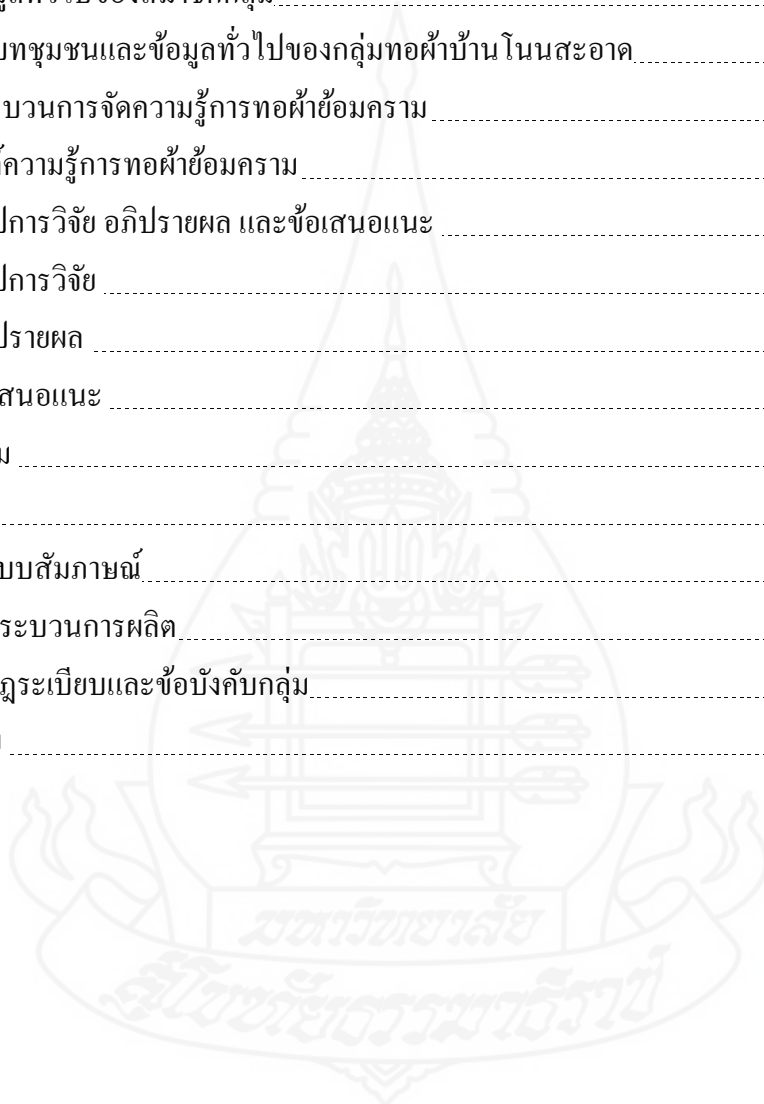
Keywords: Knowledge Management, Indigo, Indigo Dye Cloth, Nawa District, Nakhon Phanom Province

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	จ
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญตาราง	ฅ
สารบัญภาพ	ญ
บทที่ 1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์การวิจัย	2
กรอบแนวคิดการวิจัย	3
ขอบเขตการวิจัย	4
นิยามศัพท์เฉพาะ	4
ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	5
บทที่ 2 วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	6
ภูมิปัญญาท้องถิ่น	6
การจัดการความรู้	12
ความรู้เกี่ยวกับฟ้าฮ่อมคราม	29
ข้อมูลเกี่ยวกับสวดลาย	38
ข้อมูลทั่วไปของบ้าน โนนสะอาด	41
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	45
บทที่ 3 วิธีดำเนินการวิจัย	50
ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง	50
เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล	50
วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล	51
การวิเคราะห์ข้อมูล	52

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการวิเคราะห์ข้อมูล	53
ข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่ม	53
บริบทชุมชนและข้อมูลทั่วไปของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด	56
กระบวนการจัดความรู้การทอผ้าย้อนคราม	60
องค์ความรู้การทอผ้าย้อนคราม	65
บทที่ 5 สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	85
สรุปการวิจัย	85
อภิปรายผล	95
ข้อเสนอแนะ	99
บรรณานุกรม	101
ภาคผนวก	104
ก แบบสัมภาษณ์	105
ข กระบวนการผลิต	111
ค กฎระเบียบและข้อบังคับกลุ่ม	119
ประวัติผู้วิจัย	125

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 4.1 สภาพทั่วไปของสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด	53

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย	3
ภาพที่ 2.1 พีระมิดแสดงลำดับขั้นของความรู้.....	13
ภาพที่ 2.2 เกลียวความรู้ (Knowledge Spiral).....	15
ภาพที่ 2.3 รูปแบบการจัดการความรู้แบบจำลองปลาทู.....	21
ภาพที่ 2.4 รูปแบบการจัดการความรู้ 3 ห่วง กรมส่งเสริมการเกษตร.....	22
ภาพที่ 2.5 กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process).....	28
ภาพที่ 4.1 ลายกนกน้อย	71
ภาพที่ 4.2 ลายฉัตรเล็ก	71
ภาพที่ 4.3 ลายช่อหวี	72
ภาพที่ 4.4 ลายต้นเทียน	72
ภาพที่ 4.5 ลายตุ้มโป่ง	73
ภาพที่ 4.6 ลายนาคขอ	73
ภาพที่ 4.7 ลายบายศรี	74
ภาพที่ 4.8 ลายลูกศร.....	74
ภาพที่ 4.9 ลายสับประรด.....	75
ภาพที่ 4.10 ลายนกแอ่นเลี้ยงลูก.....	75
ภาพที่ 4.11 ลายปลาเก้า.....	76
ภาพที่ 4.12 ลายตาควาย.....	76
ภาพที่ 4.13 ลายมุ้งตุ้ม.....	77
ภาพที่ 4.14 ลายหมี่คอกม้า.....	77
ภาพที่ 4.15 ลายตะขอ.....	78
ภาพที่ 4.16 ลายตุ้มเครือ.....	78
ภาพที่ 4.17 ลายนาคต้นสน.....	79
ภาพที่ 4.18 ลายสาวน้อยบ้านโนน.....	80
ภาพที่ 4.19 ลายไทยใหญ่.....	80
ภาพที่ 4.20 ลายประดิษฐ์ (ลายรูปหัวใจ).....	81
ภาพที่ 4.21 ลายข้าวต้มมัด.....	81

สารบัญภาพ (ต่อ)

	หน้า
ภาพที่ 4.22 ลายนางเอก	82
ภาพที่ 4.23 ลายดอกอ้อ	82
ภาพที่ 4.24 ลายหมากจับหว่าน	83
ภาพที่ 4.25 ลายช่อต้นสน	83

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ในชีวิตของคน ผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิดวิเคราะห์จนเกิดปัญญาและตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลาย ๆ เรื่อง จัดว่าเป็นพื้นฐานขององค์ความรู้สมัยใหม่ที่จะช่วยในการเรียนรู้ การแก้ปัญหา จัดการและการปรับตัวในการดำเนินชีวิตของคนเรา ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นความรู้ที่มีอยู่ทั่วไปในสังคม ชุมชนและในตัวผู้รู้เอง จึงควรมีการสืบค้นรวบรวม ศึกษา ถ่ายทอด พัฒนาและนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างกว้างขวาง ในช่วงระยะเวลาประมาณ 2 ทศวรรษที่ผ่านมา พบว่า ได้มีกระแสความสนใจเกี่ยวกับบทบาทของภูมิปัญญาไทยในการพัฒนาสังคมมากขึ้น ทั้งจากหน่วยงานภาครัฐ เอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชน เนื่องจากภูมิปัญญาไทยมีความหลากหลายเกี่ยวข้องกับทุกมิติในสังคม มี “คน” เป็นศูนย์กลางของความสัมพันธ์นั้นๆ ซึ่งกล่าวได้ว่า เป็นกลุ่มบุคคลผู้ทรงภูมิปัญญาของสังคม เป็นผู้เรียนรู้ สืบทอด พัฒนาถ่ายทอด และนำภูมิปัญญานั้นมาพัฒนาชีวิตของคนในสังคม

การนำวิธีการจัดการความรู้ มาใช้กับภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้น มีความเกี่ยวข้องกับการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นซึ่งกระจัดกระจายอยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ โดยใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาช่วยในการพัฒนาคลังความรู้ในการรวบรวม จัดเก็บ เพื่อให้ทุกคนในชุมชนสามารถเข้าถึงความรู้ และพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ รวมทั้งปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ผ้าย้อมครามถือได้ว่าเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นเนื่องจาก เป็นภูมิปัญญาที่สืบทอดกันมา ผ้าย้อมครามเป็นผ้าย้อมสีธรรมชาติที่มีมาเมื่อหลายพันปีก่อน รู้จักและใช้กันแพร่หลายทั่วโลก ในชื่อของ Indigo เป็นเทคนิคการย้อมสีผ้าที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม 100% เนื่องจากการย้อมที่ไม่ต้องใช้ความร้อนและใช้วัตถุดิบจากธรรมชาติทั้งหมด แต่กระบวนการทำซับซ้อนและใช้เวลามาก และผ้าย้อมครามมีราคาสูงกว่าผ้าย้อมสีธรรมชาติอื่นๆ ชาวบ้านส่วนใหญ่เลิกทอผ้าไว้ใช้เอง และหันมาใช้ผ้าที่ผลิตจากโรงงานอุตสาหกรรมแทนภูมิปัญญาท้องถิ่น การผลิตผ้าย้อมครามกำลังหดหายไป เพราะขาดการสืบทอดจากคนในครอบครัวจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่น

หนึ่ง ชุมชนควรหันมาวิเคราะห์สภาพปัญหาในการผลิตผ้าอ้อมครามของตน และร่วมมือร่วมใจกันหาทางแก้ปัญหา โดยการรวมกลุ่มกันทำให้สิ่งนี้กลายเป็นผลิตภัณฑ์ของหมู่บ้านที่จะใช้เลี้ยงคนในหมู่บ้านให้อยู่ได้อย่างพอเพียง

บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนมยังคงมีการสืบสานการทอผ้าอ้อมคราม ที่โดดเด่น มีคุณภาพและมีลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้ที่เป็นอย่างมาก ซึ่งในการสืบทอดความรู้ในการผลิตผ้าอ้อมครามของบ้านโนนสะอาดใช้การถ่ายทอดโดยการบอกเล่าจากผู้เฒ่า ผู้แก่ ผู้รู้บอกเล่าให้ฟัง และเน้นการปฏิบัติตาม กระบวนการถ่ายทอดความรู้การผลิตและการทอผ้าอ้อมคราม ด้านเนื้อหา การถ่ายทอดยังไม่มีการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร ขาดการบันทึกกระบวนการที่เป็นระบบ ซึ่งอาจทำให้ ความรู้ด้านการผลิตและการทอผ้าอ้อมครามที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น อาจเกิดการสูญหายไป เพื่อสนับสนุนการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในธรรมชาติ ลดปัญหาสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมให้ชาวบ้านอนุรักษ์งานฝีมือพื้นบ้านซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่แสดงถึงศิลปวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมา แต่กำลังจะถูกกลืนจากคนรุ่นหลัง รวมทั้งเพื่อเป็นการปลูกฝังให้เยาวชนในท้องถิ่นรักและหวงแหนธรรมชาติ มีส่วนร่วมในการสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น การจัดการความรู้จึงเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง

ดังนั้นการวิจัยครั้งนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษากระบวนการจัดการความรู้การทอผ้าอ้อมคราม ซึ่งรวมไปถึงกระบวนการผลิตเนื้อคราม รวบรวมลวดลายต่างๆของผ้าอ้อมคราม โดยความร่วมมือของชาวบ้าน นำมาจัดเก็บไว้ในรูปแบบของคลังความรู้ที่ชุมชนสามารถเข้ามาสืบค้น เกิดการดำรงไว้ซึ่งภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าอ้อมครามที่มีอยู่อย่างต่อเนื่อง สามารถนำไปปรับใช้ในการพัฒนาอาชีพในชุมชนต่อไปได้อย่างยั่งยืน

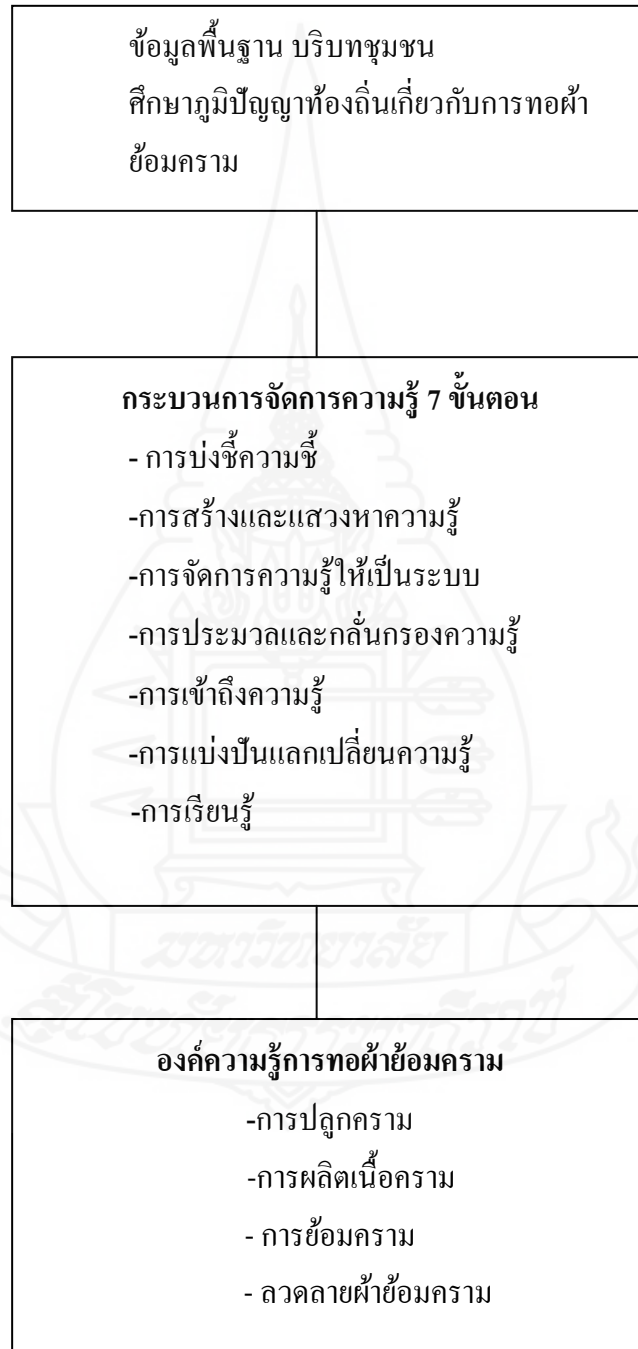
2. วัตถุประสงค์

2.1 เพื่อศึกษาริบทชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าอ้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

2.2 เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ในการผลิตและการทอผ้าอ้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

2.3 เพื่อศึกษาองค์ความรู้และรวบรวมลวดลายผ้าอ้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

3. กรอบแนวคิด

ภาพที่ 1.1 กรอบแนวคิดการวิจัย

4. ขอบเขตของการศึกษา

การศึกษาเรื่องการจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามบ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ผู้ศึกษามุ่งเน้นศึกษาเฉพาะ 4 ประเด็นหลักได้แก่ การปลูกคราม การผลิตเนื้อคราม การย้อมผ้าคราม และลวดลายผ้าย้อมคราม ได้มีการรวบรวมขั้นตอนการผลิต และการอธิบายโดยรูปภาพในภาคผนวก โดยนำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนมาใช้ จึงได้ข้อมูลองค์ความรู้การทอผ้าย้อมคราม ศึกษาจากสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด จำนวน 30 คน ที่มีความชำนาญในเรื่องการทอผ้าย้อมคราม

5. นิยามศัพท์

5.1 การจัดการความรู้ (Knowledge Management : KM) หมายถึง การรวบรวม การจัดระบบการจัดเก็บและการเข้าถึงองค์ความรู้การทอผ้าย้อมครามเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นให้คงอยู่กับชุมชน สามารถแก้ไขปัญหาและพัฒนานำไปปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ

5.2 กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) หมายถึง กระบวนการที่เป็นเครื่องมือ เป็นกระบวนการแบบหนึ่งที่จะช่วยให้สมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด เข้าถึงความรู้ ประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ได้แก่ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ การเรียนรู้

5.3 ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง แนวคิด ความรู้ ความสามารถและเทคนิคการทอผ้าย้อมครามที่เกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการ เลือกสรร เรียนรู้ ปรับแต่งและถ่ายทอดสืบต่อกันมาเพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

5.4 กลุ่มทอผ้า คือ สตรีในภาคเกษตรรวมตัวเป็นกลุ่มขึ้นในหมู่บ้านโนนสะอาดเพื่อทำกิจกรรมต่างๆและเรียนรู้ร่วมกันได้แก่ การทอผ้าย้อมคราม

5.5 การทอผ้าย้อมคราม หมายถึง กระบวนการ ขั้นตอน วิธีการในการปลูก การย้อม การทำลวดลายผ้าย้อมคราม

5.6 ผ้าย้อมคราม หมายถึง ผ้าฝ้ายสีน้ำเงินหรือสีครามที่ทอจากเส้นฝ้ายซึ่งผ่านกระบวนการย้อมในน้ำย้อมที่ได้จากต้นคราม

5.7 **น้ำคราม** หมายถึง ของเหลวที่ได้จากการแช่ใบครามสดในน้ำ 18-24 ชั่วโมง มีสีเขียวอมฟ้า

5.8 **เนื้อคราม** หมายถึง โคลนเนื้อละเอียดสีน้ำเงิน เกาะกับปูนขาวในน้ำ ตกตะกอนมาจากน้ำคราม มีสีน้ำเงิน

5.9 **น้ำย้อมคราม** หมายถึง สารละลายสีคราม ที่เป็นผลผลิตจาก เนื้อคราม หมักกับน้ำจืด ประมาณ 15 วัน มีสีเหลืองอมเขียว

5.10 **น้ำดั่ง** หมายถึง น้ำจืด เป็นสารละลายที่ได้จากจืดแห้ง กว้างด้วย เปลือกผลุ่นหรือก้านมะพร้าว แช่น้ำและกรอง ให้ได้ความเค็มพอดี

5.11 **น้ำโซ่** หมายถึง เป็นสารละลายที่ได้จากการต้มพืชได้แก่ส้มเสี้ยว ต้นสมอไทย (ส้มมอ) ใบเหมือดอ่อน (ใบซี) ต้มรวมกันจนน้ำปรากฏเป็นสีเหลือง ทิ้งไว้ให้เย็น

5.12 **หม้อตาย** หมายถึง หม้อครามที่ไม่มีฟองหรือฟองเป็นสีเทาขุ่นมีกลิ่นเหม็นน้ำย้อมเส้นไม่ติดสี

5.13 **ย้อมคราม** หมายถึง การนำเส้นใยที่หมาดน้ำ เคঁ็น หรือขยำ ใ้ฝิวน้ำย้อมคราม หลังจากนั้น ยกขึ้นจากน้ำย้อม บิด และกระตุกให้สัมผัสออกซิเจน

5.14 **หม้อคราม** หมายถึง ภาชนะบรรจุน้ำย้อมคราม อาจเป็น โอ่งดิน หรือถังพลาสติก

5.15 **การก่อหม้อคราม** หมายถึง การเตรียมน้ำย้อมโดยผสมเนื้อครามและน้ำจืดในสัดส่วนที่เหมาะสม

5.16 **การโจกคราม** หมายถึง ลักษณะการตักน้ำย้อมครามขึ้น-ลง ให้น้ำย้อมครามเกิดฟอง เป็นการเพิ่มออกซิเจนให้น้ำย้อมคราม

6. ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

6.1 เป็นประโยชน์ต่อบ้านโนนสะอาด โดยนำผลการศึกษไปพัฒนา ปรับปรุงแก้ไข และส่งเสริมให้เป็นองค์ความรู้ของชุมชนที่ยั่งยืน

6.2 เป็นประโยชน์ต่อพื้นที่อื่นๆที่คล้ายคลึงกัน โดยนำผลการศึกษาที่ได้ไปประยุกต์ใช้พัฒนาและปรับปรุงองค์ความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้สามารถนำมาใช้ประโยชน์ให้มีประสิทธิภาพมากขึ้น

บทที่ 2

วรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้การทอผ้าไหมธรรมชาติบ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้า ทฤษฎี แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยสรุปสาระสำคัญที่เป็นประโยชน์ และเรียบเรียงไว้ดังต่อไปนี้

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น
2. การจัดการความรู้
3. ความรู้เกี่ยวกับผ้าไหมธรรมชาติ
4. ข้อมูลเกี่ยวกับตลาด
5. ข้อมูลทั่วไปของบ้านโนนสะอาด
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ภูมิปัญญาท้องถิ่น

1.1 ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น

รุ่ง แก้วแดง (2542: 240) ให้ความหมายของภูมิปัญญาไทย หมายถึงองค์ความรู้ ความสามารถ และทักษะของคนไทย อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ที่ผ่านกระบวนการ เลือกรองร เรียนรู้ ปรุงแต่ง และถ่ายทอดสืบต่อกันมา เพื่อใช้แก้ปัญหาและพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทย ให้สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและเหมาะสมกับยุคสมัย

อบเชย แก้วสุข (อ้างในสุชาติพันธุ์ ภัทรกุลพิทักษ์ และคณะ(2548: 7) ได้กล่าวถึงความหมายของภูมิปัญญาว่า หมายถึง พื้นความรู้ความสามารถ ภูมิปัญญาท้องถิ่น หมายถึง ความสามารถในการใช้พื้นความรู้สร้างสรรค์งานเพื่อพัฒนาและดำรงชีวิตคนในท้องถิ่น

สุชาติ พิบูลแถว (2550: 13) ได้กล่าวถึงความหมาย ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ปรับเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ (Situated Knowledge) เป็นเรื่องของกระบวนการเรียนรู้ที่มีการ ผสมผสาน การปรับตัว การจัดการ การผลิตซ้ำ ผลิตใหม่อยู่ตลอดเวลา มิใช่ความรู้ที่เป็นอุดมคติและหยุดนิ่งตายตัว มีที่มาหลายแหล่งไม่ยึดติดกับความรู้ชนิดใดชนิดหนึ่งเพียงอย่างเดียว การดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นในลักษณะที่ถูกใช้ประโยชน์อย่างคิมายาวนานก็เพราะว่ามีกระบวนการ

เรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เป็นกระบวนการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ช้าบ้าง เร็วบ้าง มีกระบวนการจัดการในลักษณะเชิงซ้อนประสานสัมพันธ์หลายระดับ จะเกิดความสมดุล ตามสภาพความหลากหลายที่ทำให้ไม่เกิดความขาดแคลน

จากที่กล่าวมา ความหมายของภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ ความรู้ ความเชื่อ ความสามารถที่ เกิดจากประสบการณ์ทั้งทางตรงและทางอ้อมในชีวิตของคนเราผ่านกระบวนการศึกษา สังเกต คิด วิเคราะห์จนเกิดปัญญา ตกผลึกเป็นองค์ความรู้ที่ประกอบกันขึ้นมาจากความรู้เฉพาะหลายๆเรื่อง

1.2 ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่น

มีนักวิชาการหลายท่านได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับความสำคัญของภูมิปัญญา ท้องถิ่นไว้ดังนี้

อนุก นาคะบุตร (2536: 82-83) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านมีความสำคัญต่อการ พัฒนาท้องถิ่น การพัฒนาท้องถิ่นที่อาศัยภูมิปัญญาชาวบ้านเป็นองค์ประกอบมีลักษณะดังนี้

1. ความรู้และภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เอื้ออำนวย ชี้นำและเป็นทางเลือกที่ เหมาะสมต่อสภาวะท้องถิ่น และเงื่อนไขการเปลี่ยนแปลงจากภายนอกที่เข้ามากระทบ
2. ความรู้ภูมิปัญญาและระบบคุณค่าต่างๆ ได้รับการประยุกต์และสืบสานอย่าง ต่อเนื่องโดยสมาชิกของชุมชนด้วยกระบวนการเรียนรู้หลายรูปลักษณะผ่านประเพณี พิธีกรรม ตัว บุคคล และการปฏิบัติซ้ำมีการเลือกสรรและผสมผสานกับความรู้ที่เข้ามาจากภายนอก

ประยูทธ สุระเดชไพบูลย์ (2539: 23) กล่าวว่า ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นองค์ประกอบ สำคัญในการพัฒนาท้องถิ่นอันจะส่งผลถึงการพัฒนาประเทศโดยรวม

สมจิต พรหมเทพ (2543: 67-68) ได้ให้ความสำคัญของภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีต่อ ชาวบ้าน คอปรครัว และชุมชน ดังนี้

1. เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่สืบทอดกันมาแต่อดีตอันยาวนานจนกลายเป็นวิถี ชีวิตประจำวันของตนเอง และชุมชนตลอดมา
2. เป็นมรดกทางสังคมที่ได้จากการเรียนรู้ โดยผ่านกระบวนการขัดเกลาของกลุ่ม คนประพฤติปฏิบัติอย่างมองเห็นแนวทางที่ดี และอย่างมีความเชื่อสืบทอดกันมา
3. เป็นทรัพย์สินทางปัญญาที่มีคุณค่ายิ่งไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าความรู้ทางวิทยาศาสตร์
4. เป็นข้อมูลพื้นฐานของการดำรงชีวิตและการพัฒนาอย่างยั่งยืนจากอดีตจนถึง ปัจจุบัน
5. เป็นแนวทางนำไปสู่การปรับตัวของชุมชน ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจแบบพึ่งตนเอง ของชุมชน
6. ช่วยเพิ่มความสมดุลระหว่างธรรมชาติสิ่งแวดล้อมกับประชาชน เพราะต่างพึ่งพา

อาศัยกัน

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญาทำให้ชาติและชุมชนผ่านพ้นวิกฤติและดำรงความเป็นชาติ หรือชุมชนได้ เป็นองค์ความรู้ที่มีคุณค่า เป็นพื้นฐานการประกอบอาชีพและเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน ดังนั้น ภูมิปัญญาจึงมีคุณค่าไม่เพียงแต่ต่อท้องถิ่นและผู้คนเท่านั้นแต่ยังเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืนและมั่นคง

1.3 ประเภทของภูมิปัญญาท้องถิ่น

วิชิต นันทสุวรรณ (2538: 7) ได้จำแนกประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้าน ดังนี้

1. ภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติ ได้แก่ การอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติความเชื่อต่อธรรมชาติ และสิ่งที้นอกเหนือจากธรรมชาติ เช่น เรื่องของ “ผี” ตามสถานที่ที่สำคัญ ๆ เช่น ผีไร่ ผีนา ผีภูเขา ผีแหล่งน้ำ เป็นต้น ซึ่งส่งผลให้เกิดภาวะสมดุลของการอยู่ร่วมกันระหว่างคนกับธรรมชาติ

2. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน ซึ่งส่งผลให้สมาชิกมีพฤติกรรมตามแบบแผนของสังคม มีกฎเกณฑ์บอกว่าอะไรดี อะไรไม่ดี มีระบบความสัมพันธ์ของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติเป็นหลัก เช่น ความเชื่อและการถือปฏิบัติต่อผีบรรพบุรุษ ได้แก่ ผีปู่ตา ผีปู่ย่า ผีพ่อแม่ เป็นต้น

3. ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เช่น ภูมิปัญญาจากประสบการณ์ การทำมาหากินในด้านต่าง ๆ ภูมิปัญญาด้านการรักษาโรค เป็นต้น

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา (2547: 10-11) ได้แบ่งสาขาภูมิปัญญา โดยจำแนกเป็น 9 ด้าน ดังนี้

1. ด้านเกษตรกรรม ได้แก่ ความสามารถในการผสมผสานองค์ความรู้ ทักษะและเทคนิคด้านการเกษตรกับเทคโนโลยี โดยการพัฒนาบนพื้นฐานคุณค่าดั้งเดิม ซึ่งคนสามารถพึ่งตนเองในสภาวะการณ์ ต่าง ๆ ได้ เช่น การทำการเกษตรแบบผสมผสาน การแก้ปัญหาของการเกษตรด้านการตลาด การแก้ปัญหาด้านการผลิต และการรู้จักปรับใช้เทคโนโลยีที่เหมาะสมกับการเกษตร เป็นต้น

2. ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ได้แก่ การรู้จักประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ในการแปรรูปผลผลิตเพื่อการบริโภคอย่างปลอดภัย ประหยัดและเป็นธรรม อันเป็นขบวนการให้ชุมชนท้องถิ่นสามารถพึ่งตนเองทางเศรษฐกิจได้ ตลอดทั้งการผลิต และการจำหน่ายผลผลิตทางหัตถกรรม เช่น การรวมกลุ่มของกลุ่มโรงงานยางพารา กลุ่มโรงสี กลุ่มหัตถกรรม เป็นต้น

3. ด้านการแพทย์แผนไทย ได้แก่ ความสามารถในการจัดการป้องกัน และรักษาสุขภาพของคนในชุมชน โดยเน้นให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองทางด้านสุขภาพ และอนามัยได้ เช่น ยาจากสมุนไพรปลูกประคบอันมีอยู่หลากหลาย การนวดแผนโบราณ การดูแลและรักษาสุขภาพแบบพื้นบ้าน เป็นต้น

4. ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ความสามารถเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งการอนุรักษ์ การพัฒนา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน เช่น การบวชป่า การสืบชะตาแม่น้ำ การทำแนวปะการังเทียม การอนุรักษ์ป่าชายเลน การจัดการป่าต้นน้ำ และการจัดการป่าชุมชน เป็นต้น

5. ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ได้แก่ ความสามารถในการประสานและบริหารกองทุน และสวัสดิการชุมชน ทั้งที่เป็นเงินตรา และโภคทรัพย์เพื่อเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่ชีวิตความเป็นอยู่ของสมาชิกในกลุ่ม เช่น การจัดการกองทุนของชุมชนในรูปของสหกรณ์ออมทรัพย์ รวมถึงความสามารถในการจัดสวัสดิการในการประกันคุณภาพชีวิตของคนให้เกิดความมั่นคงทางเศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม โดยการจัดตั้งกองทุนสวัสดิการรักษายาบาลของชุมชน และการจัดระบบสวัสดิการบริการชุมชน

6. ด้านศิลปวัฒนธรรม ได้แก่ ความสามารถในการสร้างสรรค์ผลงานทางด้านศิลปะสาขาต่าง ๆ เช่น จิตรกรรม ประติมากรรม นาฏศิลป์ ดนตรี ทัศนศิลป์ กวีศิลป์การเล่นพื้นบ้าน และนันทนาการ

7. ด้านภาษาและวรรณกรรม ได้แก่ ความสามารถในการอนุรักษ์ และสร้างสรรค์ผลงานด้านภาษา คือ ภาษาถิ่น ภาษาไทยในภูมิภาคต่าง ๆ รวมถึงด้านวรรณกรรมท้องถิ่น และการจัดทำสารานุกรมภาษาถิ่น การปริวรรตหนังสือโบราณ การฟื้นฟูการเรียนการสอนภาษาถิ่นของท้องถิ่นต่าง ๆ

8. ด้านปรัชญา ศาสนา และประเพณี ได้แก่ ความสามารถประยุกต์ และปรับใช้หลักธรรมคำสอนทางศาสนา ปรัชญาความเชื่อ และประเพณีที่มีคุณค่าให้เหมาะสมต่อบริบททางเศรษฐกิจ สังคม เช่น การถ่ายทอดวรรณกรรม คำสอน การบวชป่า การประยุกต์ ประเพณีบุญประเพณีต่าง ๆ

9. ด้านโภชนาการ ได้แก่ ความสามารถในการเลือกสรร ประดิษฐ์และปรุงแต่งอาหาร และยาได้เหมาะสมกับความต้องการของร่างกายในสภาวะการณ์ต่าง ๆ ตลอดจนผลิตเป็นสินค้าและบริการส่งออกที่ได้รับความนิยมแพร่หลายมาก รวมถึงการขายคุณค่าเพิ่มของทรัพยากรด้วย

สรุปว่า ประเภทของภูมิปัญญาชาวบ้านมีการแบ่งเป็นหลายประเภท ดังเช่นภูมิปัญญาชาวบ้านเพื่อการยังชีพ ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับการทำมาหากิน ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม วัฒนธรรม โภชนาการ การพิทักษ์ชีวิตและทรัพย์สิน การสร้างพิทักษ์ฐานะ และอำนาจ นับว่าเป็นภูมิปัญญาจากการใช้ชีวิตในธรรมชาติที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการอธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติ อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างชีวิตกับธรรมชาติในลักษณะของกฎเกณฑ์ที่พึงปฏิบัติ และข้อห้ามที่ไม่ให้ชาวบ้านปฏิบัติ ภูมิปัญญาจากประสบการณ์เฉพาะด้าน เกิดประสบการณ์การอยู่ร่วมกัน สาขาภูมิปัญญาจำแนกเป็น 9 ด้าน คือ ด้านเกษตรกรรม ด้านอุตสาหกรรมและหัตถกรรม ด้านการแพทย์แผนไทย ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ด้านกองทุนและธุรกิจชุมชน ด้านศิลปวัฒนธรรม ด้านภาษาและวรรณกรรม ด้านปรัชญาศาสนา และประเพณี และด้านโภชนาการ

1.4 การถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่มีการถ่ายทอดทางบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งไปยังอีกรุ่นหนึ่งเพื่อให้ภูมิปัญญาไม่สูญหาย สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตของปัจเจกบุคคล และชุมชนได้ตลอดไป การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีผู้ที่ให้ความหมายและแบ่งรูปแบบวิธีการถ่ายทอดไว้หลากหลาย ดังนี้

นัทธี พงษ์คนตรี (2544: 21 - 22) กล่าวถึง การถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นไว้ ดังนี้

1. การสืบทอดความรู้ภายในชุมชน ส่วนใหญ่เป็นเรื่องอาชีพของหมู่บ้านที่แทบทุกครัวเรือนทำกัน อาจเป็นอาชีพรองจากการทำไร่ไถนา เช่น เครื่องปั้นดินเผา เครื่องจักสาน ทอผ้าซึ่งสมาชิกของชุมชนได้คลุกคลี คู่กันเคยมาตั้งแต่เด็กภายใต้สภาพการดำรงชีวิตประจำวัน
2. การสืบทอดภายในครัวเรือน เป็นการสืบทอดความรู้ความชำนาญ ที่มีลักษณะเฉพาะกล่าวคือ เป็นความสามารถเฉพาะบุคคล หรือเฉพาะครอบครัวเช่น ความสามารถในครอบครัว เครื่องญาติ บางอย่างมีการหวงแหน และเป็นความลับในสายตระกูล
3. การฝึกฝนจากผู้รู้ผู้ชำนาญเฉพาะอย่างเป็นการถ่ายทอดที่ผู้สนใจไปขอรับการถ่ายทอดวิชาการดัดแปลงและพัฒนาขึ้นมาด้วยตนเองแล้วถ่ายทอดไปสู่ลูกหลาน เช่น การแกะสลักหินทำฆ้อง เป็นต้น
4. ความรู้ความชำนาญที่เกิดขึ้นจากความบังเอิญหรือสิ่งลึกลับเป็นความรู้บางอย่างเกิดขึ้นโดยตนเอง ไม่ได้สนใจหรือไม่ได้คาดคิดมาก่อนเป็นต้นว่ามีวิญญาณหรืออำนาจลึกลับบอกทำให้มีความสามารถในการรักษาโรคหรือความสามารถในการทำนายทายักได้ ซึ่งยังไม่สามารถอธิบายด้วยเหตุผลทางวิทยาศาสตร์ได้

สุดารัตน์ ภัทรคุณย์ทักษ์ (2548: 78) กล่าวว่า การถ่ายทอดความรู้หมายถึง การบอกหรือการสอนวิชาความรู้ให้ผู้เรียนเข้าใจนำไปปฏิบัติได้ ซึ่งแต่เดิมภูมิปัญญาท้องถิ่นมักจะถ่ายทอด

ความรู้ให้กับผู้เรียน หรือกลุ่มเป้าหมายโดยอัตโนมัติ โดยที่ไม่ได้เรียนวิชาการสอนจากสถาบันใด แต่จะใช้สามัญสำนึกแบบสังคมประกิด คือ การสอนที่เกิดขึ้นจากการเลียนแบบ และจดจำสืบทอดกันมาในครอบครัวมีการใช้การถ่ายทอด จะมีด้วยกัน 2 วิธี คือ

1. ใช้วิธีสาธิต คือ การทำให้ดูเป็นตัวอย่าง อธิบายทุกขั้นตอน เพื่อให้ผู้เรียนฝึกหัดทำให้เข้าใจ แล้วให้ผู้เรียนปฏิบัติตามที่ได้สาธิตไว้ทุกขั้นตอน

2. ใช้วิธีปฏิบัติจริง คือ ฟังคำบรรยาย อธิบาย สาธิตแล้วนำไปปฏิบัติจริง และปฏิบัติจนเกิดเป็นความชำนาญ เพราะผลงานที่จะใช้ดำรงชีวิตได้ ต้องเป็นผลงานที่เกิดขึ้นจริงนำไปใช้ประโยชน์ได้ ไม่ใช่ผลงานที่กล่าวอ้างไว้ในตำราเท่านั้น

ผู้เรียนหรือกลุ่มเป้าหมายที่รับการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากผู้รู้ในท้องถิ่นส่วนมากจะเป็นคนในครอบครัว เป็นญาติโดยสายเลือด เนื่องจากความรู้บางอย่าง ผู้รู้ทั้งหลายมักหวงแหนมากจะไม่แพร่พรายให้คนอื่นรู้ ที่เป็นอย่างนี้ เพราะสาเหตุหลายประการ คือ

1. กลัวการแก่งแย่งการทำมาหากิน โดยเฉพาะอย่างยิ่งความรู้ที่จะต้องทำผลผลิตเพื่อค้าขาย

2. กลัวเรื่องชื่อเสียง เกียรติภูมิ และกลัวคนอื่นขโมยภูมิปัญญา ถ้าถ่ายทอดความรู้ให้กับคนอื่นแล้วเขาทำดีกว่า เจ้าตำรับจะไม่มีชื่อเสียง

3. มีความเชื่อ และถือสัจจะจากปู่ ย่า ตา ทวดที่ต้องการปกปิดเคล็ดลับ หรือกลวิธีการผลิต

4. สื่อ และเทคโนโลยียังไม่มีการพัฒนาเท่าที่ควร

1.5 แนวคิดการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น

เอกวิทย์ ฌ ถलग (อ้างถึงใน วิมลศรี ชาญจรูญจร 2550: 16) แนวคิดการจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่น ไม่ใช่การเก็บรวบรวมเนื้อหาภูมิปัญญาทั้งหมด อาจทำให้รู้อย่างกว้างๆว่ามีเนื้อหา กลุ่มใดบ้าง ใครทำ อยู่ที่ไหน หรือสามารถสืบค้นได้จากที่ใดหากแต่สิ่งที่มองทะลุลงไป คือ กระบวนการได้มาของความรู้หรือปรัชญาแนวคิดที่อยู่เบื้องหลังความรู้นั้นๆ การจัดการภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นเรื่องที่คนในชุมชนหรือท้องถิ่นนั้นจะต้องเป็นผู้มีส่วนสำคัญในการสร้าง สืบสาน หรือพัฒนาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นให้สามารถเชื่อมต่อกับสมัยใหม่ หรือมีการประยุกต์ให้สมัยใหม่จะนั้นความรู้ภูมิปัญญาที่สั่งสมกันมาก็อาจขาดการสืบทอดและตายไปในที่สุด ทั้งนี้การรวบรวมความรู้ จำเป็นต้องอาศัยการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อที่จะสามารถย้อนรอยสืบสาว หรือสกัดความรู้เหล่านั้นออกมาได้ ซึ่งอาจได้หลายแนวทาง เช่น การดูที่ผลิตภัณฑ์สุดท้าย (End Product) แล้วสืบค้นย้อนไปถึงที่มาของผลิตภัณฑ์นั้น ว่าต้นตออยู่ที่ไหน วิธีการผลิตออกมาเป็นอย่างไร ภูมิ

ปัญหาที่อยู่เบื้องหลังคืออะไร ซึ่งเก็บรวบรวมความรู้โดยตรงจากตัวบุคคล และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความรู้ที่มีความจำเป็นเร่งด่วนในการเก็บ ก็คือภูมิปัญญาจากปราชญ์ชาวบ้าน

2. การจัดการความรู้ (Knowledge Management-KM)

2.1 เกี่ยวกับความรู้

ดาเวนพอร์ท (2542: 1) กล่าวไว้ว่า ความรู้ไม่ใช่ข้อมูลหรือสารสนเทศ ถึงแม้ว่ามันจะเกี่ยวข้องกับคำทั้งสองนั้นก็ตาม และความแตกต่างระหว่างคำศัพท์ทั้งสองนั้นก็ เป็นเพียงเรื่องของระดับเท่านั้นเอง ความสับสนที่เกิดจากความไม่รู้ ว่า อะไรคือข้อมูล อะไรคือสารสนเทศ และอะไรคือความรู้ คือความไม่รู้ว่ามันต่างกันตรงไหน อย่างไร มันมีความหมายที่แท้จริงว่าอะไร

ดังนั้นจึงขอเสนอเนื้อหาเกี่ยวกับคำศัพท์ข้างต้นทั้งสามดังนี้

ข้อมูล คือข้อเท็จจริงที่สามารถมองเห็นได้ แต่ไม่สามารถบอกได้ว่าดี ไม่ใช่อะไรบอกเพียงแต่ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเท่านั้น จึงเป็นสิ่งที่วัดกันได้ในเชิงปริมาณส่วนใหญ่

สารสนเทศ ในที่นี้คือ “สารสนเทศ” ชนิดหนึ่งที่เป็นรูปของเอกสารหรือสื่อ ที่ต้องมีผู้รับและส่ง สารสนเทศมีเป้าหมายในการเปลี่ยนพฤติกรรมกรรมการรับรู้บางอย่างของผู้รับ อันที่จริง สารสนเทศคือข้อมูลที่สำคัญนั่นเอง ผู้รับมีสิทธิตัดสินใจว่าสารที่ตนได้รับเป็นสารสนเทศหรือไม่ ผู้ส่งไม่ใช่คนตัดสินใจเรื่องนี้

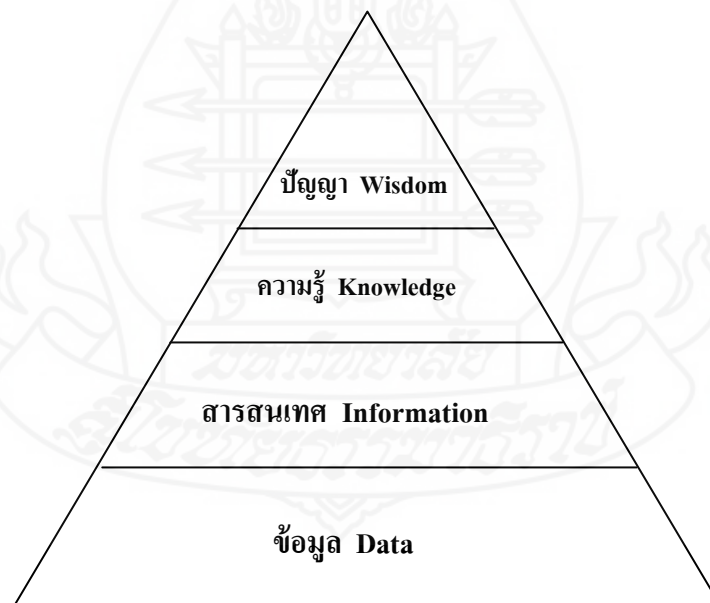
ความรู้ มีความหมายกว้าง และลึกกว่าคำทั้งสองข้างต้น เพราะเราจะให้ความสำคัญกับผู้ที่มีความรู้นั้นๆ ความรู้คือกรอบของการประสมประสานระหว่างประสบการณ์ ค่านิยม ความรอบรู้ในบริบท และความรู้แจ้งอย่างซ้ำของ เป็นการประสมประสานที่ให้กรอบสำหรับการประเมินค่า และการนำเอาประสบการณ์กับสารสนเทศใหม่ๆ มาผสมรวมเข้าด้วยกัน เกิดขึ้นและถูกนำไปประยุกต์ในใจของคนที่มีรู้ ความรู้เกิดจากสารสนเทศ สารสนเทศเกิดจากข้อมูล ดังนั้นถ้าต้องการให้สารสนเทศเปลี่ยนเป็นความรู้ เราต้องเป็นคนจัดการเองทั้งหมด

ความรู้เป็นสิ่งที่มีคุณค่าเพราะว่ามีความใกล้ชิดกับการกระทำมากกว่าข้อมูลกับสารสนเทศ ความรู้สามารถประเมินได้จากการตัดสินใจและการกระทำ ที่เกิดจากความรู้นั่นเองการมีความรู้มากแสดงให้เห็นถึงประสิทธิภาพที่มากกว่า ความรู้สามารถปรับระดับไปเป็นสารสนเทศได้ เมื่อมีการจัดเก็บ หรือเมื่อมันมีปริมาณที่มากเกินไป ความรู้เป็นสิ่งที่สามารถเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นจึงมีองค์ประกอบสำคัญของความรู้ซึ่งประกอบด้วย ประสบการณ์ ข้อเท็จจริงการตัดสินใจ และการประเมินค่าด้วยตนเอง ไม่ใช่ประเมินด้วยข้อเท็จจริงประสบการณ์นั้นมีมากขึ้นตามกาลเวลา เป็นสิ่งที่ได้มาจากการเรียน จากหนังสือ ผู้สอน หรือการกระทำที่เราทำลงไปในอดีต เป็นสิ่งที่เราได้

ทดสอบและฝึกฝน ประสบการณ์นั้นมีทั้งที่น่าจดจำและไม่น่าจดจำ ประสบการณ์จะสอนเราว่าอะไรควรทำไม่ควรทำ ข้อเท็จจริง เป็นสิ่งที่บอกว่าสิ่งนั้นใช้ได้หรือไม่ได้เพราะบางครั้งในเรื่องสำคัญ ไม่อาจเชื่อประสบการณ์หรือการทดลองได้ สิ่งต่อมาคือ การตัดสินใจ ความรู้ต่างจากข้อมูลกับสารสนเทศที่มันมีการตัดสินใจอยู่ด้วย คือมีการปรับปรุงตัวเองใหม่ได้ให้สอดคล้องกับสถานการณ์ และการประเมินค่าด้วยตนเองคือการพัฒนาจากการลองผิดลองถูก ตั้งสมประสบการณ์และสังเกตเรียนรู้เป็นเวลานาน แล้วนำมาใช้ในสถานการณ์ จึงทำให้พบคำตอบ

สิ่งสำคัญ ความรู้คือการรู้ว่าตนเองไม่รู้ คนฉลาดคือคนที่รู้ว่าตัวเองโง่ ส่วนคนโง่คือคนที่รู้สึกรู้ว่าตัวเองฉลาด

ยามาซากิ (Yamazaki) ผู้เชี่ยวชาญชาวญี่ปุ่น กล่าวถึง ความรู้ในรูปของพีรามิดว่าในพีรามิดนั้นมีลำดับชั้นของ “ข้อมูล” เป็นข้อมูลดิบ “สารสนเทศ” เป็นข้อมูลที่ผ่านกระบวนการ “ความรู้” คือ สารสนเทศที่ผ่านกระบวนการคิด เปรียบเทียบ เชื่อมโยงกับความรู้ อื่นจนเกิดเป็นความเข้าใจและนำไปใช้ประโยชน์ในการสรุปและตัดสินใจ โดยไม่จำกัดเวลา หรือเป็นสารสนเทศที่มีประโยชน์กับเรา จนในที่สุดขั้นสูงสุดเป็นปัญญา “ปัญญา” คือความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน ก่อให้เกิดประโยชน์ในการนำไปใช้ ภาพที่ 2.1

ภาพที่ 2.1 พีรามิดแสดงลำดับชั้นของความรู้

ที่มา : บุญดี บุญญากิจ และคณะ(2547) การจัดการความรู้ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ หน้า 14

แนวคิดเกี่ยวกับความรู้เป็นของ Michael Polanyi และ Ikujiro Nonaka คือ แบ่ง
ความรู้ออกเป็น 2 ประเภท คือ

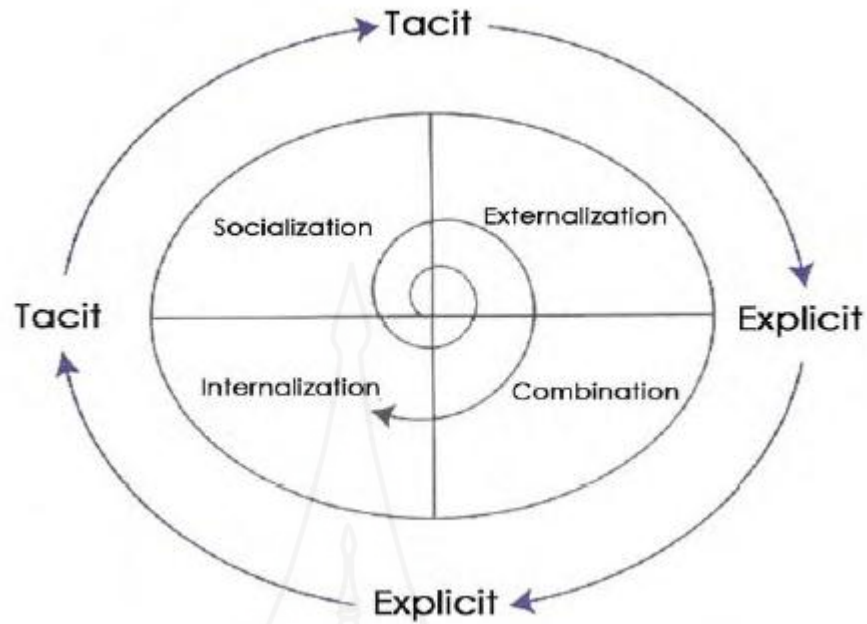
ความรู้ฝังลึก (Tacit Knowledge) เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวแต่ละบุคคล เกิดจาก
ประสบการณ์ เรียนรู้ หรือพรสวรรค์ต่างๆ ซึ่งสื่อสารหรือถ่ายทอดในรูปของตัวเลข สูตรหรือลาย
ลักษณ์อักษรได้ยาก ความรู้ชนิดนี้พัฒนาและแบ่งปันกันได้ และเป็นความรู้ที่ก่อให้เกิดความ
ได้เปรียบในการแข่งขัน เป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน เป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมายาวนาน เป็นภูมิ
ปัญญา

ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) เป็นความรู้ที่เป็นเหตุเป็นผล สามารถรวบรวม
และถ่ายทอดออกมาในรูปแบบต่างๆ ได้เช่น หนังสือ คู่มือ เอกสาร และรายงานต่างๆ ซึ่งทำให้คน
เข้าถึงได้ง่าย

โดยส่วนใหญ่แล้วองค์กรต่างๆ จะมีความรู้ในลักษณะ ความรู้ฝังลึก (Tacit
Knowledge) มากกว่า ความรู้ชัดแจ้ง (Explicit Knowledge) หลายเท่า โดยเปรียบเทียบความรู้
ฝังลึก : ความรู้ชัดแจ้ง เป็น 80:20 เปรียบเทียบคิงูเขาน้ำแข็งที่มีความรู้ฝังลึกเป็นเหมือนน้ำแข็ง
จำนวนมากอยู่ใต้น้ำ และความรู้ชัดแจ้งเพียงเล็กน้อยเท่านั้นที่โผล่พ้นน้ำออกมา

ความรู้ทั้งสองประเภทสามารถเปลี่ยนสถานะได้ตลอดเวลาขึ้นอยู่กับสถานการณ์ซึ่ง
จะทำให้เกิดความรู้ใหม่ๆ โดยผ่านกระบวนการ กลียวความรู้ (Knowledge Spiral) หรือ SECI
Model ซึ่งคิดค้น โดย โนนากะ (Ikujiro Nonaka) และ ทาเคอุชิ (Takeuchi) ดังภาพที่ 2.2

ภาพที่ 2.2 เกลียวความรู้ (Knowledge Spiral)

ที่มา : บุญดี บุญญากิจ และคณะ (2547)การจัดการความรู้ จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ หน้า 17

กระบวนการข้างต้นคือ การปรับเปลี่ยนความรู้จะเกิดขึ้นได้ 4 รูปแบบ ได้แก่

Socialization Externalization Combination และ Internalization ดังนี้

Socialization คือ การพบกัน และรู้สึกร่วมกัน

Externalization แบ่งปันความรู้จากสิ่งที่มีเผยแพร่ออกมาเป็นลายลักษณ์อักษร และนำประสบการณ์ความรู้ความคิดในแต่ละคนออกมาให้ผู้อื่นรับรู้

Combination เป็นการรวบรวมความรู้ชัดเจน (Explicit Knowledge) เข้าไว้ด้วยกัน เพื่อให้เป็นระบบ

Internalization คือการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลที่เกิดจากการนำความรู้ไปปฏิบัติ

2.2 องค์ประกอบของวงจรความรู้

2.2.1. คน (People) ในองค์กรจึงมีความสำคัญเป็นอันดับแรก การจัดการความรู้เป็นกลยุทธ์ กระบวนการ และเทคโนโลยีที่ใช้ในองค์กรเพื่อแสวงหา สร้าง จัดการ แลกเปลี่ยนและทำให้ความรู้ที่ต้องการได้รับผลสำเร็จตามวิสัยทัศน์ที่องค์กรต้องการ เป็นการผสมผสานความรู้ที่ได้จากหลายศาสตร์ เช่น การบริหารจัดการ (Management science) ปัญญาประดิษฐ์ (Artificial intelligence) และพฤติกรรมองค์กร (Organization behavior)

2.2.2. ด้านกระบวนการ (Process) กระบวนการของการจัดการความรู้

ประกอบด้วย แนวทางและขั้นตอนของการจัดการความรู้ โดยต้องระบุประเภทของสารสนเทศที่ต้องการ ทั้งจากแหล่งข้อมูลภายในและภายนอกเป็นการแยกแยะว่าความรู้ชนิดใดที่ควรนำมาใช้ในองค์กร แล้วนำความรู้นั้นมากำหนดโครงสร้างรูปแบบ และตรวจสอบความถูกต้อง ก่อนที่จะนำมาผลิตและเผยแพร่โดยการบริหารกระบวนการนั้น ต้องเข้าใจวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนขององค์กรว่าต้องการให้บรรลุเป้าหมายอะไร

2.2.3. ด้านเทคโนโลยีสารสนเทศ (Technology) การจัดการความรู้มีการใช้

เทคโนโลยีสารสนเทศเป็นเครื่องมือ เพื่อจะพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน ของความรู้ในองค์กรให้เป็นความรู้ที่เกิดประโยชน์ต่อบุคคลนั้น ในเวลาและรูปแบบที่แต่ละองค์กรต้องการ เทคโนโลยีที่ใช้ในการจัดการความรู้มีความหมายกว้างกว่าเทคโนโลยีและความรู้ของบุคคล โดยใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือ เพื่อให้บุคลากรทุกคนในองค์กรสามารถสื่อสารและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น

จำแนกระดับของความรู้ สามารถแบ่งออกได้เป็น 4 ระดับ คือ

1. ความรู้เชิงทฤษฎี (Know-What) เป็นความรู้เชิงข้อเท็จจริง รู้อะไร เป็นอะไร จะพบในผู้ที่สำเร็จการศึกษามาใหม่ๆ ที่มีความรู้โดยเฉพาะความรู้ที่จำมาได้จากความรู้ชัดแจ้งซึ่งได้จากการได้เรียนมาก แต่เวลาทำงาน ก็จะไม่มั่นใจ มักจะปรึกษารุ่นพี่ก่อน
2. ความรู้เชิงทฤษฎีและเชิงบริบท (Know-How) เป็นความรู้เชื่อมโยงกับโลกของความเป็นจริง ภายใต้อสภาพความเป็นจริงที่ซับซ้อนสามารถนำเอาความรู้ชัดแจ้งที่ได้มาประยุกต์ใช้ตามบริบทของตนเองได้ มักพบในคนที่ทำงานไปหลายๆปี จนเกิดความรู้ฝังลึกที่เป็นทักษะหรือประสบการณ์มากขึ้น
3. ความรู้ในระดับที่อธิบายเหตุผล (Know-Why) เป็นความรู้เชิงเหตุผลระหว่างเรื่องราวหรือเหตุการณ์ต่างๆ ผลของประสบการณ์แก้ปัญหาที่ซับซ้อน และนำประสบการณ์มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับผู้อื่น เป็นผู้ทำงานมาระยะหนึ่งแล้วเกิดความรู้ฝังลึก สามารถถอดความรู้ฝังลึกของตนเองมาแลกเปลี่ยนกับผู้อื่นหรือถ่ายทอดให้ผู้อื่นได้พร้อมทั้งรับเอาความรู้จากผู้อื่นไปปรับใช้ในบริบทของตนเองได้
4. ความรู้ในระดับคุณค่า ความเชื่อ (Care-Why) เป็นความรู้ในลักษณะของความคิดริเริ่ม สร้างสรรค์ที่ซับซ้อนมาจากภายในตนเองจะเป็นผู้ที่สามารถสกัด ประมวล วิเคราะห์ความรู้ที่ตนเองมีอยู่ กับความรู้ที่ตนเองได้รับมาสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่ขึ้นมาได้ เช่น สร้างตัวแบบหรือทฤษฎีใหม่หรือนวัตกรรม ขึ้นมาใช้ในการทำงานได้

2.3 ความหมายของการจัดการความรู้

วิจารณ์ พานิช (2547: 1) ได้กล่าวไว้ว่า การจัดการความรู้หมายถึง กลุ่มผู้ปฏิบัติงานภายในองค์กรหรือหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่ง ร่วมกันจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ เพื่อสร้างความรู้จากประสบการณ์ในการทำงานร่วมกันสำหรับนำมาใช้ปรับปรุงงาน และเพื่อยกระดับความสามารถในการค้นหาความรู้จากภายนอกเข้ามาใช้ในการทำงาน โดยมีเป้าหมายของงานในระดับที่เกิดผลสัมฤทธิ์ที่น่าภาคภูมิใจ ไปสู่การสร้างนวัตกรรมจากการทำงาน และมีการส่งสมความรู้สำหรับการทำงานไว้ภายในองค์กรหรือหน่วยงานหรือกลุ่มผู้ปฏิบัติงานในรูปของคลังความรู้ที่มีระบบการจัดเก็บให้ค้นหาได้อย่างสะดวก ค้นหาได้ตลอดเวลา ได้ทันทีที่ต้องการ และมีการปรับปรุงคลังความรู้ให้ทันสมัยอยู่เสมอ ไม่เป็นความรู้ที่เก่าเก็บหรือล้าสมัย

วิจารณ์ พานิช (อ้างถึงในบุญดี บุญญากิจ และคณะ 2547: 22) กล่าวไว้ว่า การจัดการความรู้ หมายถึง การยกระดับความรู้องค์กร เพื่อสร้างผลประโยชน์จากต้นทุนทางปัญญา โดยเป็นกิจกรรมที่ซับซ้อนและกว้างขวาง ไม่สามารถให้คำนิยามด้วยถ้อยคำสั้นๆ ได้ ดังนั้นต้องให้นิยามหลายข้อจึงครอบคลุมความหมาย ได้แก่

1. การรวบรวม การจัดระบบ การจัดเก็บ และการเข้าถึงข้อมูลเพื่อสร้างเป็นความรู้ เทคโนโลยีด้านข้อมูลและด้านคอมพิวเตอร์เป็นเครื่องมือช่วยเพิ่มพลังในการจัดการความรู้ แต่เทคโนโลยีด้านข้อมูลและคอมพิวเตอร์ โดยตัวของมันเองไม่ใช่การจัดการความรู้

2. การจัดการความรู้เกี่ยวข้องกับการแลกเปลี่ยนความรู้ ถ้าไม่มีการแลกเปลี่ยนความรู้แล้ว ความพยายามในการจัดการความรู้ก็จะไม่ประสบผลสำเร็จ พฤติกรรมภายในองค์กรเกี่ยวกับวัฒนธรรม พลวัต และวิธีปฏิบัติมีผลต่อการแลกเปลี่ยนความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวัฒนธรรมและสังคมมีความสำคัญต่อการจัดการความรู้อย่างยิ่ง

3. การจัดการความรู้ต้องอาศัยผู้รู้ในการตีความและประยุกต์ใช้ความรู้ ในการสร้างนวัตกรรมและเป็นผู้นำทางในองค์กร รวมทั้งต้องการผู้เชี่ยวชาญในสาขาใดสาขาหนึ่งแนะนำวิธีปรับใช้การจัดการความรู้ กิจกรรมเกี่ยวกับคน ได้แก่ การดึงดูดคนดีและคนเก่ง การพัฒนาคน การติดตามความก้าวหน้าของคน และดึงคนมีความรู้ไว้ในองค์กรจัดเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการความรู้

4. การเพิ่มประสิทธิผลขององค์กร การจัดการความรู้เกิดขึ้นเพราะมีความเชื่อว่าจะช่วยสร้างคามมีชีวิตชีวาและความสำเร็จในองค์กร การประเมินต้นทุนทางปัญญาและผลสำเร็จของการปรับใช้การจัดการความรู้เป็นดัชนีชี้ว่าองค์กรมีการจัดการความรู้ได้ผลหรือไม่

นำทิพย์ วิภาวิน (อ้างถึงใน สุภารัตน์ ภัทรคุณพิทักษ์ 2548: 10) การจัดการความรู้มาจากคำว่า Knowledge และ management หมายถึงการจัดการสารสนเทศ (Information) และการ

บริหารคน (People) ในทุกองค์กรมีการใช้สารสนเทศที่เก็บไว้ในรูปดิจิทัล และจัดเก็บเป็นความรู้ใหม่ที่บุคคลในองค์กรมี เพื่อเผยแพร่และแบ่งปันการใช้สารสนเทศในองค์กรจึงจำเป็นต้องใช้เทคโนโลยีสารสนเทศเช่น ระบบอินทราเน็ต และ โซลูชันกรุปแวร์เป็นเครื่องมือ โดยการจัดการความรู้นั้น ไม่เพียงเฉพาะความรู้ในองค์กรแต่เป็นความรู้นอกองค์กรที่เป็นประโยชน์ต่อการทำงานขององค์กรด้วย

กรณี ต่างวิวัฒน์ (2554: 1-26) สรุปว่า “การจัดการความรู้” เป็นกระบวนการที่ดำเนินการร่วมกัน โดยผู้ปฏิบัติงานในองค์กรหรือหน่วยงานย่อยขององค์กร เพื่อสร้างและใช้ความรู้ในการทำงานของบุคคลและองค์กรให้เกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อผลสัมฤทธิ์ดีขึ้นกว่าเดิม โดยการรวบรวมองค์ความรู้ที่มีกระจายอยู่ในและนอกองค์กร ทั้งที่อยู่ในตัวบุคคลหรือเอกสาร มาพัฒนาให้เป็นระบบ เพื่อให้ทุกคนในองค์กรสามารถเข้าถึงความรู้โดยอาศัยช่องทางต่างๆ ที่องค์กรจัดเตรียมไว้ เพื่อพัฒนาตนเองให้เป็นผู้รู้ และสามารถนำความรู้ที่มีอยู่ไปปรับใช้ในการปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ อันจะส่งผลให้เพิ่มประสิทธิภาพขององค์กร และช่วยให้บรรลุเป้าหมายอย่างน้อย 4 ประการไปพร้อมๆ กัน ได้แก่ 1) บรรลุเป้าหมายของงาน 2) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาคน 3) บรรลุเป้าหมายการพัฒนาองค์กร ไปเป็นองค์กรเรียนรู้ และ 4) บรรลุความเป็นชุมชน เป็นหมู่คณะ ความเอื้ออาทรระหว่างกันในที่ทำงาน อันจะส่งผลให้องค์กรมีความเข้มแข็ง

สรุป การจัดการความรู้ หมายถึง การจัดการให้มีการค้นพบความรู้ความชำนาญ ที่แฝงในตัวคนออกมา ใช้กระบวนการสร้างองค์ความรู้ที่เป็นระบบในการแสวงหาความรู้ การกำหนด การเข้าถึง และการแลกเปลี่ยนความรู้ที่เหมาะสม เพื่อช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการทำงานให้สูงขึ้นสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการปฏิบัติงานและการแก้ไขปัญหาต่างๆ โดยให้ความสำคัญของการเรียนรู้ร่วมกัน สอดคล้องกับเวลาและบริบทแวดล้อม โดยมีวัตถุประสงค์หลักๆ เพื่อการเพิ่มประสิทธิภาพในการดำเนินงานทั้งในระดับองค์กรและระดับชุมชนให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

บุคคลต่างๆ ในการจัดการความรู้ เมื่อมีสังคมของการเรียนรู้ บุคคลต่างๆ ในสังคมจึงมีบทบาทต่างๆ กัน ประเด็นสำคัญที่จะต้องคำนึงก็คือ การจัดการความรู้เน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของบุคคลในทุกระดับสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.) นิยามบุคคลที่อยู่ในชุมชนของการจัดการความรู้เพื่อความเข้าใจง่าย ดังต่อไปนี้

บุคคลแรกคือ “คุณอำนวย” คือผู้อำนวยความสะดวกในการจัดการความรู้ (Knowledge Facilitator) ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ และอำนวยความสะดวกต่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งในเชิงกิจกรรม เชิงระบบ และเชิงวัฒนธรรม ประเวศ วะสี เรียกคนเหล่านี้ว่าเป็น “ช่างเชื่อม” ทำหน้าที่เชื่อมโยงผู้คนหรือหน่วยงานเข้าหากัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เชื่อมระหว่างผู้มีความรู้หรือ

ประสบการณ์ กับผู้ต้องการเรียนรู้และนำความรู้นั้นไปใช้ประโยชน์ ซึ่งบุคคลนี้จะต้องเป็นบุคคลที่ไม่ชอบแสดงพฤติกรรมในการทำงานแบบแสดงอำนาจ (คุณอำนาจ)

“คุณกิจ” คือผู้ปฏิบัติกิจกรรมจัดการความรู้ (Knowledge worker) คนที่ทำเรื่องนั้นๆ ตรงคนตรงประเด็น ซึ่งในกระบวนการจัดการความรู้ในช่วงของการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Knowledge Sharing) จะต้องการคุณกิจให้เจอและให้เขาได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน

“คุณเอื้อ” คือผู้บริหาร (CKO : Chief Knowledge Officer) จะต้องปฏิบัติตนเป็น ผู้จัดการที่ดีส่งเสริมให้เกิดบรรยากาศแห่งการแบ่งปันและเรียนรู้ร่วมกันในองค์กร จะต้องเอื้อให้เกิดทีมงาน พัฒนาระบบ

“คุณประสาน” คือคนที่ทำหน้าที่ประสานงานระดับองค์กรเพื่อจัดให้เกิดเวทีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ข้ามหน่วยงานภายในองค์กร

“คุณลิขิต” คือผู้จับประเด็นในการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ (Note taker) นำมาบันทึกจัดเก็บในคลังความรู้ขององค์กร และเก็บรวบรวมข้อมูลที่ได้เพื่อใช้เป็นแหล่งข้อมูลในการนำไปสู่การแก้ปัญหาและร่วมกันสร้างองค์ความรู้ใหม่

ดังนั้นบุคคลต่างๆ จึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการจัดการความรู้ ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยจะทำหน้าที่เสมือน คุณอำนวย ในอำนวยความสะดวกให้เกิดกระบวนการจัดการความรู้ ในขณะเดียวกันจะเป็นคุณลิขิต เก็บรวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพเพื่อนำมาวิเคราะห์ในงานวิจัยด้วยคุณกิจนั้นคือผู้ที่ร่วมในการวิจัย ได้แก่ชาวบ้านที่มีความเห็นตรงกัน และสมัครใจที่จะร่วมในการวิจัย

2.4 กระบวนการความรู้ (Knowledge Process)

เป็นแนวความคิดของกระบวนการความรู้ที่สถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (บุญดี บุญญากิจ และคณะ 2547: 54-59) ได้สรุปไว้เพื่อช่วยให้องค์กรสามารถสร้างและจัดการความรู้ภายในองค์กรได้อย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล ซึ่งมีรายละเอียดต่างๆ สรุปได้ดังนี้

1. การค้นหาความรู้ (Knowledge Identification) เป็นการค้นหาว่าองค์กรของเรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร และความรู้ อะไรที่องค์กรจำเป็นต้องมีเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย การค้นหาความรู้สามารถใช้เครื่องมือที่เรียกว่า Knowledge mapping หรือการทำแผนที่ความรู้ เพื่อจัดอันดับความสำคัญ ทำให้มองเห็นภาพรวมของคลังความรู้ขององค์กร บุคลากรทราบว่ามีความรู้อะไรบ้างและสามารถหาได้จากที่ไหน นอกจากนี้ยังใช้เป็นพื้นฐานในการต่อยอดความรู้ในเรื่องต่างๆ อย่างเป็นระบบ

2. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) องค์กรจะต้องมีวิธีการดึงความรู้จากแหล่งต่างๆ รวบรวมไว้เพื่อจัดทำเนื้อหาให้เหมาะสม มีการสร้างความรู้ใหม่ การนำความรู้จากภายนอกมาใช้ มีการพิจารณากำจัดความรู้ที่ไม่ได้ใช้หรือล้าสมัยทิ้งไป

เพื่อประหยัดทรัพยากรในการจัดเก็บ หัวใจสำคัญคือ การกำหนดเนื้อหาของความรู้ที่ต้องการและ แสวงหาความรู้ดังกล่าวให้ได้

3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) องค์กรต้องจัดความรู้ที่มี อยู่ให้เป็นระบบ เพื่อให้ผู้ใช้สามารถค้นหาและนำความรู้ไปใช้ประโยชน์ได้ และเข้าถึงได้ง่ายและ รวดเร็ว มีการแบ่งประเภทของความรู้ที่เหมาะสมตามลักษณะของงาน วางโครงสร้างของความรู้ ขององค์กร

4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ (Knowledge Codification and Refinement) ต้องมีการประมวลความรู้ให้อยู่ในรูปแบบและภาษาที่เข้าใจง่ายใช้ภาษาเดียวกันปรับปรุงเนื้อหาให้ มีความสมบูรณ์สอดคล้องต้องการของผู้ใช้

5. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) ความรู้ที่ได้มานั้นต้องถูกนำออกมาใช้ ประโยชน์ การเข้าถึงข้อมูลของผู้ใช้นั้นสามารถทำได้ 2 ลักษณะ คือ

5.1 การป้อนความรู้ (Push) คือการส่งข้อมูลความรู้ให้กับผู้รับ โดยที่ผู้รับไม่ได้ ร้องขอ หรือเรียกว่า Supply-based เช่น หนังสือเวียน การฝึกอบรม

5.2 การให้โอกาสเลือกใช้ความรู้ (Pull) คือการที่ผู้รับสามารถเลือกใช้แต่เฉพาะ ความรู้ที่ตนต้องการ ที่สามารถช่วยให้อลดปัญหาการได้รับข้อมูลที่ไม่ต้องการใช้เรียกอีกอย่างว่า Demand-based เช่น Web board

6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) องค์กรสามารถนำ เครื่องมือในการจัดการความรู้มาใช้เพื่อให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ซึ่งใช้หลักการของ SECI ความรู้ชัดแจ้งสามารถนำเอาเทคโนโลยีสารสนเทศเข้ามาใช้ เพื่อช่วยให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ ได้อย่างรวดเร็ว แต่ความรู้ฝังลึกนั้นเกิดการแลกเปลี่ยนได้ยากขึ้นอยู่กับทัศนคติและวัฒนธรรมของ องค์กรและต้องเลือกใช้วิธีที่เหมาะสม

7. การเรียนรู้ (Learning) การที่คนในองค์กรสามารถเรียนรู้จากสิ่งต่างๆ และ สามารถนำความรู้นั้นไปใช้ตัดสินใจในการทำงาน โดยการเรียนรู้และการสร้างความรู้ใหม่ขึ้นมา อย่างต่อเนื่อง เป็นการเพิ่มพูนความรู้ขององค์กรให้มากขึ้นเรื่อยๆ และถูกนำไปใช้สร้างความรู้ ใหม่ๆ เป็นวงจรที่ไม่มีที่สิ้นสุดที่เรียกว่า วงจรแห่งการเรียนรู้

ประพนธ์ ผาสุขยืด (2547: 21) ได้กล่าวถึงการจัดการความรู้ในแบบจำลองปลาทู (Tuna Model) ซึ่งมีลักษณะสอดคล้องกับแนวคิดข้างต้น คือ เปรียบเทียบการจัดการความรู้เหมือน ปลาตัวหนึ่งที่ประกอบด้วยสามส่วนด้วยกันคือส่วนหัว ลำตัว และหาง ดังภาพที่ 2.3

ภาพที่ 2.3 รูปแบบการจัดการความรู้แบบจำลองปลาทูนา

(TUNA Model: Thai – UNAids Model)

ที่มา : ประพนธ์ ผาสุขยืด (2547) การจัดการความรู้ ฉบับมือใหม่หัดขับ หน้า 22

ท่อนหัว = KV = Knowledge Vision ต้องรู้ว่าจะไปทางไหน

ท่อนกลางตัว = KS = Knowledge Sharing เป็นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ท่อนหาง = KA = Knowledge Asset เป็นการสร้างคลังความรู้

พรทิพย์ อุดมสิน (2554: 2-20) ได้อธิบายถึงการจัดการความรู้ของกรมส่งเสริมการเกษตร ตามแนวคิดของสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม และ วิจารย์ พานิช ซึ่งระบุว่า กรมส่งเสริมการเกษตรได้กำหนดรูปแบบการจัดการความรู้ โดยเรียกว่า “โมเดลการจัดการความรู้ 3 ห่วง กรมส่งเสริมการเกษตร” ที่ใช้ในการจัดการความรู้การผลิตพืชปลอดภัยและได้มาตรฐาน จัดเป็น 3 วงซ้อน คือ กลุ่มเกษตรกร กลุ่มเจ้าหน้าที่ และกลุ่มเจ้าหน้าที่ส่วนกลางที่เกี่ยวข้อง แต่ละกลุ่มมีจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ที่เนียนไปกับงาน เพื่อพัฒนางานให้บรรลุเป้าหมาย ดังภาพที่ 2.4

ภาพที่ 2.4 รูปแบบการจัดการความรู้ 3 ห่วง กรมส่งเสริมการเกษตร
ที่มา : สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (2555)

โดยมีรายละเอียดดังนี้

กรมส่งเสริมการเกษตรนำการจัดการความรู้ไปใช้กับงานประจำ เพื่อไม่ให้เกิดความรู้สึกว่า การจัดการความรู้เป็นเรื่องใหม่ แต่เป็นสิ่งที่อยู่กับการทำงานของทุกคนอยู่แล้ว เพียงแต่นำมาจัดการให้งานบรรลุเป้าหมายและเนียนไปกับงานปกติ โดยการใช้ยุทธศาสตร์หลัก หรือเป้าหมายหลักของกรมฯ เป็นตัวเลือกในการจัดการความรู้ และเลือกทำเฉพาะบางชิ้นงานก่อน แล้วจัดการความรู้ตาม “ห้วงปลาหรือเป้าหมาย” ที่เลือกแล้ว โดยมี “ห้วงปลาใหญ่หรือเป้าหมายหลัก” ของการจัดการความรู้ คือ เพื่อพัฒนาขีดความสามารถของเจ้าหน้าที่ในการส่งเสริมให้เกษตรกรมีการผลิตสินค้าเกษตรที่ปลอดภัยและได้มาตรฐานอันจะส่งผลให้เกษตรกรมีอาชีพมั่นคงและพึ่งตนเองได้ โดยดำเนินการส่งเสริมการเกษตรบนความเชื่อที่ว่า เกษตรกร คือ “คุณกิจ” หรือผู้

ปฏิบัติที่มีทุนความรู้จากการปฏิบัติ เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจึงมีบทบาทเป็น “คุณอำนวย” ที่ช่วยอำนวยความสะดวกและส่งเสริมให้เกษตรกรสามารถนำความรู้ที่ได้จากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ไปพัฒนาการผลิตสินค้าเกษตรให้ปลอดภัยและได้มาตรฐาน อันจะส่งผลให้เกษตรกรมีอาชีพมั่นคงและพึ่งตนเองได้ ซึ่งการจัดการความรู้การผลิตพืชปลอดภัยและได้มาตรฐาน จัดเป็น 3 วงซ้อน คือ 1) กลุ่มเกษตรกร 2) กลุ่มเจ้าหน้าที่ภายในจังหวัด และ 3) กลุ่มเจ้าหน้าที่ส่วนกลางที่เกี่ยวข้อง ทั้ง 3 กลุ่ม (วง) นี้ มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ จัดการความรู้ ระหว่างกัน ซ้อนกันอยู่เป็นชั้นๆ และแต่ละกลุ่มมีการจัดกิจกรรมการจัดการความรู้ ดังนี้

กลุ่มเกษตรกร: เนื่องจาก เกษตรกร คือ “คุณกิจ” ที่จะต้องผลิตพืชปลอดภัยและได้มาตรฐาน ดังนั้นกรมส่งเสริมการเกษตรจึงใช้การจัดการความรู้เป็นเครื่องมือในการดำเนินการส่งเสริมการเกษตร โดยดำเนินการในกิจกรรม การสร้างทีมหรือกลุ่มเรียนรู้ โดยการยึดเกษตรกรเป็นการเรียนรู้ เป็นกลุ่มๆ แล้วแต่หัวเรื่องที่สนใจ การเรียนรู้ตัวเองและวิเคราะห์ขั้นตอนการผลิตที่สำคัญ กลุ่มกำหนดเป้าหมายการพัฒนาสินค้าเกษตร กลุ่มวางแผนการเรียนรู้ของตนเอง โดยกำหนดให้สอดคล้องกับเป้าหมายการพัฒนาสินค้าเกษตร กลุ่มดำเนินการตามแผนการเรียนรู้ที่วางไว้ โดยเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในพื้นที่เป็นคนอำนวยความสะดวก ให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตามแผน และการสร้างองค์ความรู้ของกลุ่ม โดยการจดบันทึกประเด็นเรื่องเล่าที่ประสบผลสำเร็จมาไว้ในคลังความรู้ เพื่อต่อยอดและนำไปใช้ต่อไป

กลุ่มเจ้าหน้าที่ภายในจังหวัด: มีการดำเนินการในกิจกรรม การสร้างทีมงานในระดับจังหวัดและอำเภอ การเรียนรู้ตัวเอง เพื่อให้ทราบถึงความพร้อมในด้านความรู้ที่ต้องใช้ในการส่งเสริม กำหนดเป้าหมายในการทำงานส่งเสริม กำหนดแผนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความต้องการของเกษตรกร และการดำเนินการตามแผนการเรียนรู้ที่วางไว้ โดยสอดแทรกกระบวนการจัดการความรู้หรือวงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างกันเองของเจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานในแต่ละพื้นที่ เข้าไปในเวทีการประชุมสำนักงานเกษตรอำเภอ และการประชุมร่วมกันระหว่างสำนักงานเกษตรอำเภอทุกอำเภอในจังหวัด การสร้างองค์ความรู้ในการทำงาน มีการถอดองค์ความรู้จากการทำงานขณะเดียวกันในระดับจังหวัด อำเภอและตำบล ก็มีการสนับสนุนเรื่องการถอดองค์ความรู้ของตนเอง โดยมีพี่เลี้ยงทีมการจัดการความรู้ส่วนกลางคอยหนุนเสริมอยู่

กลุ่มเจ้าหน้าที่ส่วนกลางที่เกี่ยวข้อง: มีการดำเนินการในกิจกรรม สร้างทีมแกนนำในการบริหารเชื่อมโยงเครือข่ายในการจัดการความรู้ วิเคราะห์ความรู้ที่ต้องใช้ในการส่งเสริม สืบค้นหรือสร้างองค์ความรู้ที่ต้องใช้ในการส่งเสริม โดยมีกิจกรรมวงแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันทั้งในสังกัดกรมและร่วมกับเกษตรกรและข้ามหน่วยงาน กับองค์กรภายนอกและสถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคมอย่างต่อเนื่อง ทั้งอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ สร้างช่องทางในการ

ถ่ายทอดความรู้หรือสนับสนุนงานด้านวิชาการ และประเด็นเกษตรปลอดภัยแก่ทีมงานในระดับพื้นที่ ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ระดับจังหวัดและอำเภอ ในการนำข้อมูลความรู้ไปปรับใช้ต่อไป และสนับสนุนการดำเนินงานส่งเสริมระดับพื้นที่

ส่วนรูปแบบการจัดการความรู้ 3 ห่วง กรมส่งเสริมการเกษตร ที่ใช้ในการจัดการความรู้ในด้านวิสาหกิจชุมชนของกรมส่งเสริมการเกษตรนั้น ในอดีต ชุมชนมี “การจัดการความรู้ชุมชน” โดยการสร้างชุดความรู้ของตนเอง ที่เรียกว่าภูมิปัญญาชาวบ้าน หรือภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งมีการสืบทอดและส่งต่อกันมาหลายชั่วคน ต่อมาภาครัฐได้ใช้กระบวนการในการพัฒนาที่ทำให้ชุมชนพึ่งตัวเองหรือพึ่งกันเองน้อยลง ขาดความสามารถในการสร้างความรู้ของตนเอง ต้องพึ่งพิงความรู้และเทคโนโลยีจากภายนอก ทำให้เกษตรกร กลุ่มและชุมชนซึ่งเป็นเป้าหมายของการส่งเสริมการเกษตรต้องเน้นให้ชุมชนได้รู้พื้นความรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ผนวกกับความรู้จากภายนอก นำมาเป็นฐานในการพัฒนาเพื่อนำไปสู่การพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเองอันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตรจึงจัดเป็นความรู้ชุมชนอย่างหนึ่ง การส่งเสริมการเกษตรจึงได้ใช้กระบวนการจัดการความรู้มาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาไปสู่เป้าหมายดังกล่าว และได้ใช้การจัดการความรู้และข้อมูลข่าวสารเป็นตัวชี้วัดหนึ่งในการประเมินศักยภาพของสมาชิกกลุ่มและชุมชน

2.6 ความสำคัญของการจัดการความรู้เพื่อการส่งเสริมการเกษตร

จินดา ขลิบทอง (2554: 19) กล่าวว่า การส่งเสริมการเกษตร หมายถึง กระบวนการทางการศึกษาในการพัฒนาความรู้ ความสามารถของเกษตรกร จากการนำเทคโนโลยีที่เหมาะสมผสมผสานกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อมุ่งพัฒนาผลผลิตเพื่อการพัฒนา นำมาซึ่งรายได้ เศรษฐกิจ และความอยู่ดีมีสุขในครอบครัวและชุมชน ให้เหมาะสมกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ ก่อให้เกิดการพัฒนาที่มั่นคงและยั่งยืน

การส่งเสริมการเกษตรมีบทบาทสำคัญต่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของเกษตรกรมากโดยการถ่ายทอดความรู้ เทคโนโลยีที่เหมาะสมไปสู่เกษตรกร ก่อให้เกิดการพัฒนาความรู้ ความสามารถนำไปสู่การพัฒนาผลผลิตทางการเกษตรได้ โดยสามารถสร้างรายได้ พัฒนาสถานะ เศรษฐกิจ สังคมชนบท และครอบครัวเกษตรกรให้มีสภาวะที่ดีได้ โดยที่เป้าหมายสำคัญของการพัฒนาอยู่ที่ครอบครัวเกษตรกร และชุมชน ให้มีสภาวะของการ “กินพอคืออยู่พอดีจึงจะมีความสุข ในสภาวะการของสิ่งแวดล้อมที่ดี” โดยการส่งเสริมการเกษตรมีความสำคัญ เกี่ยวข้องกับประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

1. การเกษตรเป็นพื้นฐานของการผลิตอาหารเพื่อเลี้ยงประชากรโลก

2. พัฒนาความรู้แก่เกษตรกร โดยเฉพาะการสร้างความรู้ความเข้าใจในการ
ดำเนินการผลิตจากผลการพัฒนาความรู้ผสมผสานกับภูมิปัญญาของตนเอง

3. พัฒนารายได้ และสถานะเศรษฐกิจของเกษตรกรและครอบครัว ตลอดจนชุมชน
ชนบท และประเทศไทย

4. พัฒนาชีวิตเกษตรกรและครอบครัวเกษตรกรซึ่งถือว่าเป็นเป้าหมายสำคัญของการ
พัฒนาชนบท

5. พัฒนาทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมในการใช้ทรัพยากรธรรมชาติอย่าง
ชาญฉลาดเหมาะสม และคุ้มค่ากับการผลิตทางการเกษตร

6. พัฒนาประเทศ โดยเฉพาะประเทศเกษตรกรรมจำเป็นต้องอาศัยการเกษตร
เป็นพื้นฐานของการการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม และความมั่นคงของประเทศ

การจัดกระบวนการเรียนรู้เป็นภารกิจของเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรที่จะกระตุ้น
ให้เกษตรกรรับรู้และเรียนรู้ ความรู้ข่าวสารหรือข้อมูลที่จำเป็น เพื่อการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมใน
การทำการเกษตรไปสู่ทิศทางที่ดีขึ้น โดยการจัดการเรียนรู้/ถ่ายทอดเทคโนโลยี ซึ่งมาจากความ
ต้องการของเกษตรกร หรือกลุ่มที่มีปัญหาความต้องการ โดยคำนึงถึงการจัดการเรียนรู้ที่สอดคล้องต่อ
การดำเนินการตามแผนของกลุ่มมีกลุ่มเป้าหมาย มีวัตถุประสงค์ มีประเด็นการเรียนรู้ มีการจัด
กิจกรรมหรือกระบวนการเรียนรู้ มีการสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ร่วมกัน มีการจัดการความรู้

การจัดการความรู้จึงมีความสำคัญต่อการส่งเสริมการเกษตร ดังนี้

1. เอื้อให้เกิดความรู้ใหม่ โดยใช้ความรู้ที่มีอยู่และประสบการณ์ของคนในองค์กร
อย่างเป็นระบบเพื่อพัฒนานวัตกรรมที่จะทำให้มีความได้เปรียบเหนือคู่แข่งทางธุรกิจ

2. ช่วยปรับองค์กร การจัดการความรู้เป็นเรื่องสำคัญในการปรับองค์กรให้สามารถ
อยู่รอดและแข่งขันได้ภายใต้สิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมี
กระบวนการในการผสมผสานความสามารถของระบบเทคโนโลยีสารสนเทศในการประมวลผล
ข้อมูลสารสนเทศ และความสามารถของคนเข้าด้วยกันอย่างเหมาะสม

3. สนับสนุนคนให้มีความรู้ การจัดการความรู้เป็นการสนับสนุนให้คนในองค์กร
รวบรวม ค้นหา แลกเปลี่ยนความรู้ และนำมาใช้เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ทางธุรกิจขององค์กร

4. ทำให้คนได้รับความรู้ที่ต้องการ การจัดการความรู้ เป็นกลยุทธ์ในการที่จะ
ภายในเวลาที่เหมาะสม รวมทั้งช่วยทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนและนำความรู้ไปปฏิบัติเพื่อยกระดับ
และปรับปรุงการดำเนินงานขององค์กร ทั้งนี้ การจัดการความรู้ไม่ใช่เครื่องมือที่จัดการกับตัวของ
ความรู้โดยตรง แต่เป็นวิธีการที่ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนความรู้ที่มีระหว่างกันได้

เป้าหมายการจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตร จากแนวคิดของวิจารณ์ พานิช

(2553) และกรณี ต่างวิวัฒน์ (2554) นำมาอธิบายเป้าหมายของการจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตรได้ว่า มีเป้าหมายของการจัดการความรู้อยู่ 4 ประการ ได้แก่

1. เพื่อพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร ให้มีคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น โดยมุ่งให้เกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร เยาวชนเกษตรกร ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของงานส่งเสริมการเกษตร พึ่งพาตนเอง และพึ่งพากันเองอันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง

2. เพื่อพัฒนาคน ซึ่งในที่นี้คือ เกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร เยาวชนเกษตรกรซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของงานส่งเสริมการเกษตร รวมทั้งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่และส่วนกลาง

3. เพื่อพัฒนา “ฐานความรู้” ของงานส่งเสริมการเกษตร เป็นการเพิ่มพูนทุนความรู้หรือทุนปัญญาของเกษตรกร กลุ่มและชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกร กลุ่มและชุมชน มีศักยภาพในการแก้ปัญหาหรือความไม่แน่นอนในอนาคตได้ดีขึ้น

4. เพื่อพัฒนาความเป็นชุมชน ทำให้รู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความเอื้ออาทรระหว่างกันในชุมชน อันจะส่งผลให้เกษตรกร กลุ่มและชุมชน มีความเข้มแข็งได้

กระบวนการจัดการความรู้เพื่อการส่งเสริมการเกษตร

การส่งเสริมการเกษตรเช่นก็เช่นเดียวกับองค์กรต่าง ๆ ที่ต้องมีการจัดการความรู้เพื่อปรับปรุงประสิทธิภาพของการตัดสินใจในการดำเนินการ และเพื่อสร้างนวัตกรรม โดยมีการจัดการความรู้อยู่ 3 ประเภท คือ

1. การจัดการความรู้ด้านเนื้อหาสาระ (Content Management) โดยการจัดการความรู้ประเภทความรู้ที่ชัดเจน เน้นการจัดระเบียบเอกสาร หรือโครงสร้างต่างๆ

2. การจัดการความรู้โดยใช้เทคนิคการเล่าเรื่อง(Narrative Management) จากแนวคิดที่ว่าคนอาจไม่สามารถเขียนทุกเรื่องออกมาเป็นลายลักษณ์อักษรได้ เนื่องจากข้อจำกัดในการเขียน คนอาจรู้มากกว่าพูดและพูดมากกว่าเขียน การใช้เทคนิคนี้ต้องเชื่อมต่อระหว่างวิธีการสื่อที่น่าสนใจและเนื้อหาสาระที่ต้องการสื่อ

3. การจัดการความรู้โดยใช้กิจกรรม(Context Management) เป็นการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้โดยเครือข่ายทางสังคม ด้วยการใช้อุปกรณ์ต่าง ๆ ในการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process) เป็นกระบวนการแบบหนึ่งที่จะช่วยให้องค์กรเข้าใจถึงขั้นตอนที่ทำให้เกิดการจัดการความรู้ หรือพัฒนาการของความรู้ที่จะเกิดขึ้นภายในองค์กร โดยเฉพาะการส่งเสริมการเกษตรที่ต้องใช้การจัดการความรู้ทั้ง 3 ประเภทดังกล่าวข้างต้น โดย การใช้กระบวนการจัดการความรู้ซึ่งประกอบด้วย 7 ขั้นตอน ดังนี้

1. การบ่งชี้ความรู้ พิจารณาว่า วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย คืออะไร และเพื่อให้

บรรลุเป้าหมาย เราจำเป็นต้องรู้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร

2. การสร้างและแสวงหาความรู้ เช่น การสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า กำจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว

3. การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อมสำหรับการเก็บความรู้ อย่างเป็นระบบในอนาคต

4. การประมวลและกลั่นกรองความรู้ เช่น ปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์

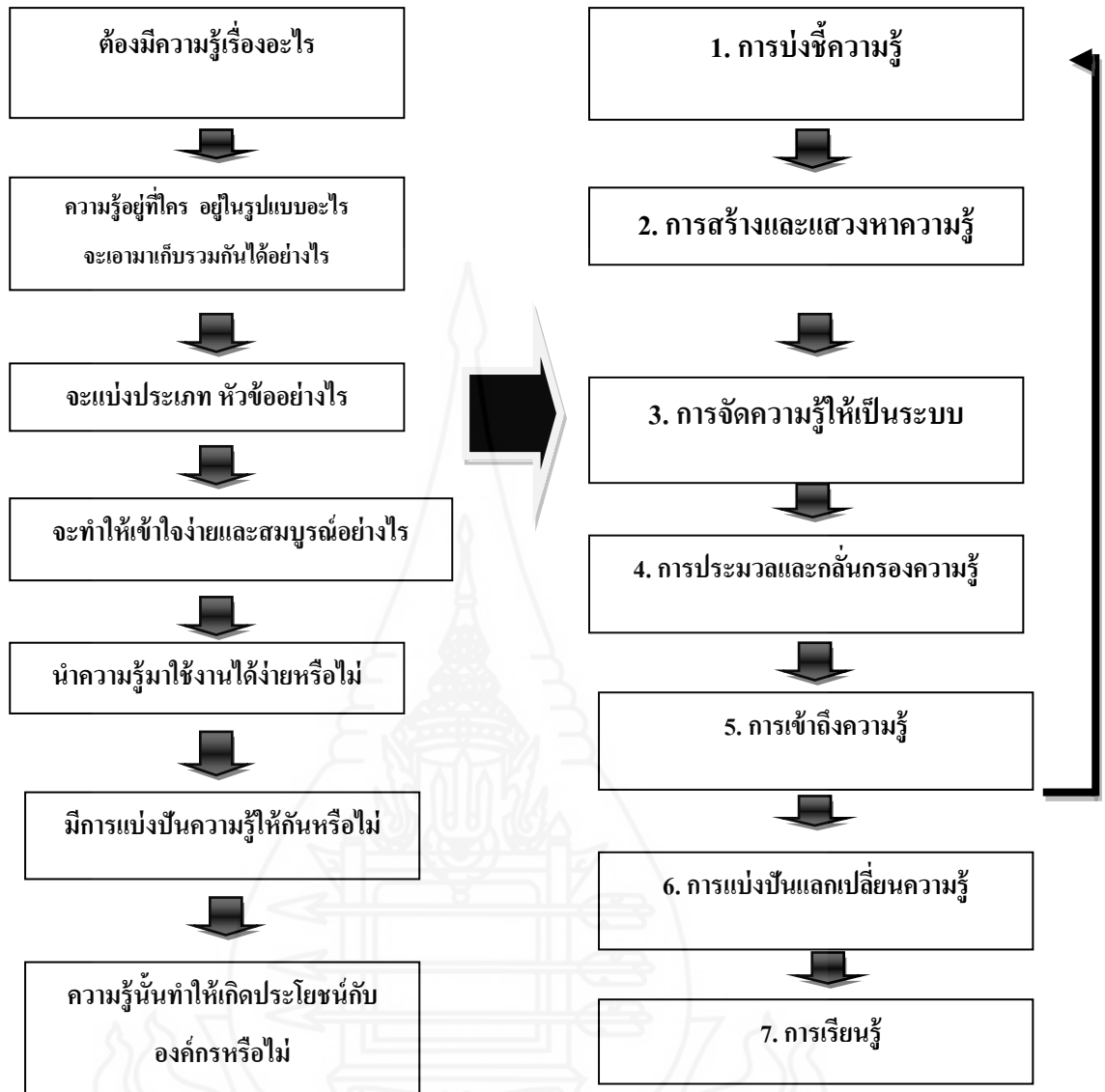
5. การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่ายและสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์ เป็นต้น

6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ ทำได้หลายวิธีการ โดยกรณีเป็น Explicit Knowledge อาจจัดทำเป็น เอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือกรณีเป็น Tacit Knowledge อาจจัดทำเป็นระบบ ทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง การสับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้ เป็นต้น

7. การเรียนรู้ ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากการสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ไปใช้ ผลที่ตามมาคือเกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ และหมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

การใช้กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน มีความเชื่อมโยงกัน ดังภาพที่ 2.5

ภาพที่ 2.5 กระบวนการจัดการความรู้ (Knowledge Management Process)

ที่มา : กพร. และสถาบันเพิ่มผลผลิตแห่งชาติ (2548)

แนวทางในการดำเนินการจัดการความรู้ การจัดการความรู้ตามกระบวนการดังกล่าวข้างต้นเกี่ยวข้องกับส่วนสำคัญต่างๆ ได้แก่

1. การกำหนดกลุ่มเป้าหมาย
2. การกำหนดวัตถุประสงค์/เป้าหมายในการจัดการความรู้
3. กำหนดประเด็นการเรียนรู้และเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ เป้าหมายการพัฒนา/และกลุ่มเป้าหมาย
4. จัดทำแผนการจัดการความรู้

5. กำหนดรูปแบบ/วิธีการ/เครื่องมือ เพื่อใช้ในการเรียนรู้โดยเน้นเกษตรกรเป็นศูนย์กลางในการเรียนรู้ใช้รูปแบบการเรียนรู้ตามความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายและความต้องการ เช่น กระบวนการ โรงเรียนเกษตรกร ฝึกอบรม/ทัศนศึกษาดูงาน แปลงเรียนรู้/จุดถ่ายทอด/จุดสาธิต การวิจัยท้องถิ่น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เป็นต้น

6. ดำเนินการตามแผนการจัดการความรู้

7. สร้างเครือข่ายการเรียนรู้ เพื่อมาช่วยเป็นวิทยากร/วิทยากรกระบวนการ เช่น เจ้าหน้าที่ผู้เชี่ยวชาญ อาสาสมัครเกษตร ประชาชนชาวบ้าน อื่น ๆ

8. รวบรวม/จัดเก็บ/สังเคราะห์องค์ความรู้ที่เหมาะสมกับกลุ่ม

การจัดกระบวนการเรียนรู้สำหรับเกษตรกร เป็นการจัดการตามแผนพัฒนากลุ่ม แผนพัฒนาการเกษตรระดับตำบล ตามความต้องการความรู้ ซึ่งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตร จะต้องร่วมกันค้นหาความรู้ที่สำคัญ หรือจำเป็นสำหรับการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม โดยความรู้ เป็นเรื่องที่เจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรจะต้องค้นคว้าจากแหล่งวิชาการ/จากประชาชนชาวบ้าน/จากความสำเร็จของเกษตรกร แล้วนำมาจัดกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้จนเกษตรกรเกิดการยอมรับและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม

3. ความรู้เกี่ยวกับฝ้าย้อมคราม

3.1 ประวัติความเป็นมาของฝ้าย้อมคราม สรุปลงได้ดังนี้ (อนุรัตน์ สายทอง, 2545: 1)

3.1.1 ประวัติฝ้าย้อมครามในโลก

สีครามเป็นสีย้อมธรรมชาติที่เก่าแก่มาก พบหลักฐานในหลุมฝังศพคนจีนที่มีอายุประมาณ 6,000 ปี มีกล่าวถึงในคัมภีร์พระเวทซึ่งมีอายุประมาณ 4,000 ปี ประชากรที่อาศัยในเขตร้อนของโลกเช่น อเมริกากลาง แอฟริกา เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เอเชียใต้ เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้ง จีน ญี่ปุ่น และเกาหลี ล้วนเคยทำสีครามจากต้นไม้นชนิดต่างๆ ตามภูมิภาคนั้นๆการทำสีครามโดยมีกระบวนการทำสีและการย้อมสีครามคล้ายคลึงกัน

3.1.2 ประวัติฝ้าย้อมครามในประเทศไทย

ในประเทศไทยไม่ปรากฏหลักฐานเรื่องอายุของการทำสีคราม แต่หลักฐานด้านวัฒนธรรมเครื่องนุ่งห่มของชาวที่ราบสูงไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือหรือภาคอีสานล้วนแต่นุ่งห่มด้วยสีกรมท่าเป็นหลัก อาจแตกต่างกันรายละเอียดอื่น ๆ นอกจากนี้ฝ้าย้อมครามยังอยู่ในความทรงจำของคนวัยทำงานที่เติบโตในชนบทแทบทุกคน นั่น แสดงว่าฝ้าย้อมครามเกิดมาตั้งแต่บรรพบุรุษ แต่เพราะขาดการจัดระเบียบของข้อมูล ขาดการจัดเก็บ จึงไม่สามารถบอกอายุได้

3.2 การผลิตเส้นด้าย

การผลิตเส้นด้ายมีขั้นตอนดังนี้

3.2.1 การอ้วฝ้าย ใช้อุปกรณ์เพียงชิ้นเดียวคือ อ้ว ทำจากไม้เนื้อแข็งส่วนประกอบของอ้วที่ใช้งานได้จริง ๆ คือ ส่วนที่เป็นไม้ทรงกระบอก 2 ชิ้นประกบกันในแนวนอนเมื่อทำให้ชิ้นหนึ่งหมุนตามเข็มนาฬิกา อีกชิ้นหนึ่งหมุนทวนเข็มนาฬิกาขณะส่งปุยฝ้ายไปด้านหน้า อ้วจะหีบเอาใยไปคายด้านหลัง ส่วนเมล็ดฝ้ายจะคายไว้ด้านหน้า

3.2.2 การตีดฝ้าย คือบรรจุฝ้ายที่อ้วแล้วปริมาณพอเหมาะในกระเปาะที่วางแนวนอนมือซ้ายกำตรงกลางของคันดัด มือขวาทำก้อดัดแน่นใช้ปลายก้อดัดโผล่ด้านนิ้วก้อยเกี่ยวสายคันดัดแล้วปล่อย ขณะที่มือซ้ายกำคันดัดต้องเคลื่อนไหวให้ปลายคันดัดสัมผัสปุยฝ้ายในกระเปาะ การตีดตัวของคันดัดที่สัมผัสกับปุยฝ้ายครั้งแล้วครั้งเล่า ทำให้ใยฝ้ายพองฟูเป็นเนื้อละเอียดคล้ายปุยเมฆ

3.2.3 การลื้อฝ้าย คือการนำปุยฝ้ายที่ตีดแล้วแผ่กว้างประมาณ 1 ฝ่ามือ วางบนแผ่นไม้รอง เอาไม้ลื้อวางทับลงกลางแผ่นปุยฝ้าย ใช้มือถูไปกับพื้น ไม้รองให้ไม้ลื้อหมุนด้วยเพื่อให้ปุยฝ้ายม้วนพันเป็นดิว แล้วดึงไม้ลื้อออก ได้ฝ้ายลื้อ 1 ดิว

3.2.4 การเข็นฝ้าย คือการใช้มือซ้ายจับดิวฝ้ายเอาปลายของดิวฝ้ายข้างใดข้างหนึ่งไปจ่อที่ปลายแหลมของเหล็กไนพร้อมทั้งหมุนกงหลาดด้วยมือขวา เมื่อเส้นใยพันเหล็กไนแล้ว คนเข็นฝ้ายจะดึงใยฝ้ายออกจากดิวฝ้ายพร้อมหมุนกงหลาด โดยยกมือซ้ายที่จับดิวฝ้ายขึ้นสุดแขนพร้อมกับหมุนกงหลาดตลอดเวลา เส้นใยจะพันกันเป็นเกลียวเส้นฝ้าย เอามือซ้ายลงอย่างช้า ๆ ตามจังหวะการหมุนของหลาด เกลียวเส้นฝ้ายจะพันรอบเหล็กไน เพิ่มเส้นฝ้ายพันเหล็กไนไปเรื่อย ๆ จนเต็มเหล็กไน

3.2.5 การเปียฝ้าย คือ การพันเส้นฝ้ายเข้าเปีย ทำในทิศทางเดียวกันและสม่ำเสมอ เปียจนเส้นฝ้ายหมดจากเหล็กไน จึงถอดกลุ่มเส้นฝ้ายออกจากเปียได้ฝ้าย 1 กลุ่มซึ่งมาจาก 1 เหล็กไน จึงเรียกฝ้ายจำนวนนี้ว่า 1 ไน ปกติชาวบ้านจะรวมฝ้าย 5 ไนเข้าด้วยกันเรียกว่า 1 ต่อน ฝ้ายที่ได้จะนำไปเป็นเส้นพุ่งและเส้นยืนต่อไป

3.3 การออกแบบลวดลายผ้า

3.3.1 การออกแบบ หมายถึง การปรับปรุงแบบ ผลงานหรือสิ่งต่างๆที่มีอยู่แล้วให้เหมาะสม มีความแปลกใหม่เพิ่มขึ้น ทั้งนี้ ความเหมาะสม ความสะดวกสบายในการใช้งานยังคงเหมือนเดิมหรือดีกว่าเดิม

3.3.2 การมัดหมี่ หมายถึง การทำลวดลายของผืนผ้าโดยใช้วัสดุกันน้ำมัดกลุ่มเส้นฝ้าย

เป็นลวดลายตามต้องการก่อนนำฝ้ายย้อมน้ำสี เมื่อแก้วสตุคันทัน้ำออก จึงเกิดสีแตกต่างกัน ถ้าต้องการเพียง 2 สี จะแก้วสตุคันทัน้ำเพียงครั้งเดียว หากต้องการหลายสี จะมีการแก้วสตุคันทัน้ำหลายครั้ง

3.4 การผลิตสีจากต้นคราม

3.4.1 ต้นคราม (*true indigo ,real indigo*) เป็นพืชในวงศ์ถั่ว (LEGUMINOSAE) มีชื่อวิทยาศาสตร์ว่า *Indigofera tinctoria* Linn. ขึ้นได้ดีในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้และเอเชียแปซิฟิก ในประเทศไทย พบในบางจังหวัดที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือเช่นที่ อ.พรรณานิคม อ.กุศบาก อ.ภูพาน อ.วาริชภูมิและอ.อากาศอำนวย จ.สกลนคร อ.นาหว้า จ.นครพนม อ.หัวฝี่ง กิ่งอำเภอนาคู จ.กาฬสินธุ์ อ.สนม จ.สุรินทร์ อ.พนา จ.อำนาจเจริญ อ.นาวัง จ.หนองบัวลำภู กิ่งอำเภอนาดาล จ.อุบลราชธานีอ.เพ็ญ จ.อุดรธานี อ.เมืองและอ.สูงเม่น จ.แพร่ อ.น่าน้อย จ.น่าน กิ่งอ.สากเหล็กจ.พิจิตร เป็นต้น

ต้นครามที่ปลูกเพื่อนำมาทำฝ้ายย้อมครามในภาคตะวันออกเฉียงเหนือแบ่งออกเป็น 2 ชนิดดังนี้ (อนุรัตน์ สายทอง. 2543: 1)

1) *ครามเล็ก (Indigo)* มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ *Indigofera Tinctoria* Linn. สกุล Papilionae เป็นไม้พุ่มขนาดสูงประมาณ 3 – 4 ฟุต มีใบชนิดใบประกอบแบบขนนกเรียงสลับปลายใบเดี่ยว ใบย่อยรูปรี ออกดอกเป็นช่อบริเวณซอกใบดอกย่อยคล้ายดอกถั่ว กลีบดอกสีชมพู ฝักเหมือนฝักถั่วเขียว เกิดทั่วไปในป่าเขตร้อน ริมแม่น้ำลำธาร ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด

2) *ครามป่า ครามเดือน ครามใหญ่ (อุบลราชธานี)* West Indian Indigo มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Indigofera Suffruticosa* Mill. วงศ์ Papilionae เป็นไม้พุ่มขนาดเล็กสูงประมาณ 2.5 เมตร ใบประกอบแบบขนนกเหมือนก้างปลา แต่เล็กกว่าดอกถั่ว รูปดอกถั่วเล็ก ๆ สีแดงอมชมพู ฝักเหมือนถั่วเขียว เกิดตามที่ว่างตามป่าดงดิบทั่วไป

ลักษณะทั่วไปของต้นคราม (*Indigofera tinctoria*.)

ต้นครามที่ให้สีครามนั้น เป็นพืชวงศ์ถั่วที่เป็นไม้พุ่มขนาดเล็กสูงประมาณ 1-2 เมตรเศษเป็นไม้เนื้ออ่อนกิ่งเลื้อย/รอเลื้อย อาศัยพาดเกาะตามสิ่งที่อยู่ใกล้เพื่อทอดลำต้น มีการแตกกิ่งก้านสาขาแต่ไม่มากนัก ชอบอากาศร้อนชื้น มีอายุประมาณ 2 - 3 ปี เจริญได้ดีในดินร่วนปนทราย ที่ระบายน้ำได้ดี ชอบแดดจัดไม่ชอบร่มเงา ชอบน้ำปานกลาง เมื่อออกดอก สีสันของดอกชวนเชิญให้ผีเสื้อมาดม

ลักษณะทางพฤกษศาสตร์

ใบ เป็นใบประกอบแบบขนนกขนาดเล็ก กว้าง 0.5 - 1 เซนติเมตร ยาว 1- 1.5 เซนติเมตร คล้ายๆใบมะขาม ปลายใบเดี่ยว ใบย่อยรูปรี

ดอก เป็นดอกช่อ ออกตามซอกใบดอกย่อยคล้ายดอกถั่ว ดอกตูมมีสีเขียวอ่อนอมครีม เมื่อดอกเริ่มบานจะเปลี่ยนเป็นสีม่วงอมชมพูขาว

ระบบราก เป็นระบบรากแก้ว

ลำต้น ประกอบด้วยข้อและปล้อง มีตาและตาดอกเกิดขึ้นบริเวณข้อ แล้วเกิดเป็นช่อดอกในภายหลัง แต่ละดอกประกอบด้วยกลีบดอก 4 กลีบเกสรตัวผู้ 10 อัน เกสรตัวเมีย 1 อัน

ผล เป็นฝัก มีทั้งฝักตรงและฝักโค้ง (คล้ายฝักถั่วเขียวแต่เล็กกว่า)

ฝัก แห้งสีน้ำตาลอ่อน ฝักจะแตกง่าย ภายในฝักมีเมล็ดเรียงเป็นแถว ฝักยาวประมาณ 3.5 - 8 ซม. ออกฝักเป็นกระจุก ภายในฝักมี 7-12 เมล็ด

เมล็ด มีขนาดเล็กสีครีมอมเหลืองและสีน้ำตาล มีน้ำหนักเฉลี่ย 3.35 - 16.14 กรัมต่อ 1,000 เมล็ด

ขยายพันธุ์ โดยใช้เมล็ด

การปลูกคราม บุญญา อнуสรณ์รัชดา (2540: 65) กล่าวถึง การปลูกคราม ดังนี้

1) **วิธีปลูก** เตรียมพื้นที่โดยการไถหรือขุดดินให้ร่วนซุย บริเวณที่ปลูกจะต้องมีแสงแดดเพียงพอ น้ำไม่ท่วมขัง ชั้นแรกนำใบไม้แห้งมาโรยให้ทั่ว แล้วเผาใบไม้ ปล่อยให้เย็น ทำการขุดหรือไถ จากนั้นนำฝักรามาทำให้เปลือกแตก นำเมล็ดที่ได้มาหว่านให้ระยะห่างพอสมควร

2) **การดูแลรักษา** เมื่อต้นครามยังเล็ก หากต้นถี่เกินไปให้ถอนทิ้งเพื่อให้ครามแตกกิ่งก้านได้ดี เมื่อต้นครามเริ่มโตก็ควรใส่ปุ๋ยคอกหรือปุ๋ยเคมี รดน้ำสม่ำเสมอจะทำให้ต้นครามมีขนาดใหญ่สีเขียวเข้ม เมื่ออายุประมาณ 3 - 4 เดือน ก็เก็บเกี่ยวได้

3) **ข้อควรระวัง** ในการเก็บใบคราม คือ ควรเก็บเข้ามีดตอนพระอาทิตย์ขึ้น และต้องสวมเสื้อผ้าปิดชิดเพราะใบครามมีขนเล็ก ๆ ที่มองไม่เห็น ถ้าสัมผัสกับผิวหนังจะทำให้ระคายเคืองและคันตามร่างกาย

การปลูก จะปลูกกัน 2 ช่วง คือ ในฤดูฝนและฤดูแล้ง

การปลูกในฤดูฝน ระหว่างเดือนพฤษภาคม - มิถุนายน(ถ้าปลายเดือนมีนาคมมีฝนตกชุกก็หว่านเมล็ดได้) เมื่อเตรียมดินแล้ว ก็จะปลูกครามโดยการหว่านเมล็ดครามที่ได้เตรียมไว้ แต่ปัจจุบันเมล็ดครามจะหายาก ควรใช้วิธีเพาะเมล็ดในถุง เมื่อกอกเป็นต้นกล้ามีใบจริง 5 ใบขึ้นไป จึงนำมาปลูกในแปลงที่เตรียมไว้แล้ว

การปลูกในฤดูแล้ง จะหว่านเมล็ดครามในช่วงปลายเดือนพฤศจิกายน ถึงต้นเดือนธันวาคม เมื่อต้นครามงอกขึ้นมาจะปล่อยให้เจริญเติบโตประมาณ 4 - 5 เดือนขึ้นไปก็สามารถนำต้นครามไปใช้ได้

การดูแลรักษา

1. หมั่นดูแลแปลงปลูกให้สะอาด ให้ถาก/คายนหญ้า/ทำลายวัชพืชที่เกิดขึ้นมาใหม่ เพื่อไม่ให้แย่งน้ำแย่งอาหารจากต้นคราม
2. ใส่ปุ๋ยคอก หรือปุ๋ยน้ำชีวภาพเมื่อต้นมีอายุได้ประมาณ 3 สัปดาห์
3. ถ้าต้นเกิดถี่เกินไปให้ถอนออกบ้าง เนื่องจากต้นครามจะแย่งอาหารทำให้ลำต้นลีบ ไม่สมบูรณ์ เพราะการผลิตรวมเปียกจะใช้ใบและกิ่งในการผลิต

การเก็บใบคราม

ต้นครามเมื่อมีอายุ 4 - 5 เดือนขึ้นไปจะสามารถเก็บใบไปผลิตเป็นเนื้อครามเปียกได้ โดยเก็บใบที่มีสีเขียวเข้มเพราะจะได้น้ำครามมากใบเขียวอ่อน ส่วนใบสีเหลืองจะไม่ให้น้ำคราม ต้องเก็บใบสดๆ และควรเก็บในตอนเช้าตรู่แล้วรีบนำไปหมักทันที การเก็บใบครามครั้งที่ 2 และครั้งต่อไปนั้น ควรทิ้งช่วงจากการเก็บครั้งแรก 2 - 3 สัปดาห์ ต้นครามจะเจริญงอกงามได้อีก หรือจะตัดเฉพาะแขนงให้เหลือส่วนใบไว้บ้าง เพื่อรักษาต้นครามไว้ เมื่อตัดแล้วจะปล่อยให้ต้นครามไว้ประมาณ 2-3 สัปดาห์เพื่อให้ต้นครามได้ฟื้นตัวและเจริญเติบโตผลิใบขึ้นมาใหม่ และใช้วิธีการเก็บเกี่ยว หมุนเวียนกันไป จากหัวไร่ไปท้ายไร่(หากต้องการเก็บเมล็ดไว้ทำพันธุ์ก็จะปล่อยให้ต้นแก่จนออกดอกติดฝัก เมื่อฝักแก่จะเก็บเกี่ยวฝักแล้วนำไปตากแดดให้แห้งสนิท เก็บทั้งฝักไว้สำหรับปลูกขยายพันธุ์ในปีถัดไปเมื่อจะปลูกจึงกะเทาะเมล็ดออกจากฝักใช้เมล็ดพันธุ์ไปหว่านในแปลง)

วิธีการสังเกต ว่าต้นครามพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวคือ ส่วนยอดจะผลิดอกออกฝัก ใบเป็นสีเขียวเข้ม ให้สังเกตหยดน้ำค้างที่เกาะได้ใบครามจะมีสีอมน้ำเงิน แสดงว่าต้นครามพร้อมที่จะเก็บเกี่ยวเพื่อ นำไปทำ “ครามเปียก”

3.4.2 น้ำค่าง ตามภูมิปัญญาท้องถิ่น นิยมเตรียมน้ำค่าง หรือ น้ำคั่ง จากขี้เถ้าที่เผาพรรณไม้บางชนิด โดย

- 1) นำขี้เถ้าใส่ในหม้อหรือ ภาชนะดินมีรูรั่วที่ก้นภาชนะ อัดขี้เถ้าให้แน่น
- 2) ค่อยๆ เทน้ำให้ไหลผ่านขี้เถ้าช้าๆ ร่อนน้ำค่างที่ไหลผ่านขี้เถ้า น้ำที่ได้เมื่อ

สัมผัสจะลื่นมือ นำไปใช้ลอกกาวยุใหม่ได้

ขี้เถ้าที่นิยมใช้ทำน้ำค่างลอกกาว ได้แก่ ขี้เถ้าจากฝักโขมหนาม เปลือกฝักนุ่น เหง้ากล้วยขี้เถ้ารวมจากเตาไฟ ขี้เถ้าไม้สะแก ไม้ประดู่บ้าน

อนรุรัตน์ สายทอง (2547: 3) กล่าวถึงการเตรียมน้ำค่างหรือน้ำขี้เถ้าดังนี้

- 1) พืชที่นำมาเผาเพื่อให้ได้ขี้เถ้าได้แก่ ต้นมะละกอ เหง้ากล้วย ก้านกล้วยใบกล้วย เปลือกขนุน ใบมะขาม ต้นเพกา ใบจามจุรี ก้านมะพร้าว กาบมะพร้าว และอื่น ๆ

2) การเตรียมน้ำค้าง หรือน้ำขี้เถ้า เจาะรุที่กั้นภาชนะ รองด้วยปุ๋ยฝ้ายหรือใยมะพร้าว บรรจุขี้เถ้าเกือบเต็มพอดีกดขี้เถ้าให้แน่น จึงเติมน้ำให้ท่วมพอดีกดขี้เถ้ากรองเอาน้ำขี้เถ้าไปใช้

3) ปูนขาว คือ ปูนขาวที่ใช้อาจได้มาจากการเผาเปลือกหอยหรือปูนกินหมาก

3.5 การผลิตเนื้อคราม

เมื่อครามอายุได้ประมาณ 3 เดือนขึ้นไป ครามก็จะออกดอกแสดงว่าครามแก่เต็มที่แล้ว ตัดต้นครามมา ใช้ทั้งกิ่งและใบสดๆ ในตอนเช้า ขณะที่ใบยังสดมากๆ จากนั้นนำมาล้างม้วนมัดเป็นพ่อนเรียงลงในโอ่งหรือภาชนะที่เตรียมไว้ จนเกือบเต็มแล้วจึงเติมน้ำลงไปพอท่วมทับด้วยวัสดุหนัก แช่ทิ้งไว้ประมาณ 10 ชั่วโมงจึงกลับมัดใบครามข้างล่างขึ้นมาข้างบนและทับด้วยวัสดุหนักตามเดิม แช่ต่อไปอีกประมาณ 8 ชั่วโมงหลังจากแช่ใบครามเป็นเวลา 18 ชั่วโมงแล้ว ให้จัดการแยกกากใบครามออก จะได้น้ำสีเหลืองแกมเขียว มีฟองสีขาว เดิมปูนขาวหรือปูนแดงที่ใช้เกี่ยวกับหมาก - พลูประมาณ 10 กรัม/น้ำคราม 1 ลิตร หรือเติมทีละน้อยพร้อมตั้งเคสและฟอง จนกระทั่งฟองเป็นสีน้ำเงินเข้ม จึงหยุดเติม กวนน้ำครามจนสังเกตเห็นสีน้ำครามเปลี่ยนเป็นสีน้ำเงิน จนกระทั่งฟองสีน้ำเงินยุบตัว อย่าง รวดเร็วให้หยุดกวน การกวนครามอาจใช้มือหรือไม้ไผ่สานกระแทกน้ำครามหรือปั่นในเครื่องซักผ้าก็ได้หลังจากนั้นพักน้ำครามไว้ 1 คืน แล้วจึงแยกของเหลวใสขึ้นบนทิ้งไป เก็บตะกอนครามสีน้ำเงินชั้นล่างไว้ จะได้นเนื้อครามซึ่งจะจับตัวกันเป็นก้อนเหลวคล้ายดินเลนซึ่งเรียกว่า “ครามเปียก”

ใช้ครามเปียก 1.4 กิโลกรัม ต่อการย้อมผ้า หรือใจฝ้าย 1 กิโลกรัมและต้องระวังอย่าให้เนื้อครามเปียกแห้ง โดยให้มีน้ำค้างหล่อเลี้ยงไว้ไม่ให้เนื้อครามแห้ง นำครามเปียกไปบรรจุถุงพลาสติกแล้วใส่ในบ๊ีบ รอการจำหน่ายต่อไป (บรรจุบ๊ีบละ 20 กก.) หรือรอการเตรียมสีคราม/การก่อหม้อนิล เพื่อย้อมผ้าต่อไป

ผลิตผลครามเปียก ต้นคราม 1 ไร่ ผลิตเป็นครามเปียกได้ประมาณ 300 กิโลกรัม (บรรจุครามเปียกใส่ถุงพลาสติกแล้วใส่ในบ๊ีบได้ประมาณ 15 บ๊ีบ ๆ ละ 20 กิโลกรัม)

อนุรัตน์ สายทอง (2547: 4) กล่าวถึงกระบวนการผลิตเนื้อครามดังนี้

3.5.1 การแยกสีจากต้นคราม โดยการแช่ต้นครามสดให้ได้น้ำครามมีวิธีการคือตัดต้นครามสดอายุ 3 – 4 เดือน มาล้างเป็นพ่อนพอดีกดขี้เถ้าที่ทำได้ ซึ่งใช้กิ่งของครามนั้นเองมัดเรียงมัดครามให้เป็นระเบียบลงในโอ่งดิน โดยไม่ต้องกดให้แน่น ถ้าเป็นครามงอจะสามารถบรรจุได้จนเต็มโอ่ง เติมน้ำ 3/4 ของโอ่ง แช่ไว้ 10 – 12 ชั่วโมง กลับครามส่วนบนลงแช่น้ำเอาครามส่วนล่างขึ้นมาทับอีก แช่ไว้ 10 – 12 ชั่วโมง บิบบมัดครามให้น้ำครามอยู่ในโอ่งดิน ส่วนกากครามทิ้งไป ได้น้ำคราม

ใส่สีเหลืองอ่อนปนฟ้า ข้อควรระวัง การแช่ใบครามที่ใช้เวลาน้อยหรือมากเกินไป จะให้สีครามน้อย เพราะสีครามในใบครามจะละลายออกมาอยู่ในน้ำได้มากเมื่ออุณหภูมิคงที่ มีเวลาเหมาะสมจึงได้สีครามในน้ำครามมากที่สุด

3.5.2 การตกตะกอนเนื้อคราม เมื่อได้น้ำครามซึ่งมีสีเขียวปนเหลือง จึงนำปูนขาว ผสมลงไปพร้อมกับกวนของเหลวและสังเกตสีของครามเมื่อน้ำครามเป็นสีน้ำเงินและมีฟอง จึงหยุดเติมปูนขาวทำการตีคราม อาจใช้มือกวนน้ำครามสัมผัสกับอากาศให้มากที่สุดหรือใช้วัสดุสานด้วยไม้ไผ่รูปกรวยคว่ำ ตีกระทกน้ำคราม ให้เกิดฟองสีน้ำเงินมาก ๆ จนกระทั่ง ฟองมีขนาดใหญ่ และฟองแตกเร็วจึงหยุดตีคราม การตีครามใช้เวลาประมาณ 10 – 15 นาที ขึ้นอยู่กับวัสดุที่ใช้หรือปริมาณเนื้อครามในน้ำคราม ซึ่งสังเกตจากขนาดและการแตกของฟองคราม พักน้ำครามที่ดีไว้แล้วนี้ 1 คืน เนื้อครามจะแยกจมอยู่ชั้นล่าง ส่วนฟองที่แตกไม่หมดจะเกาะกันลอยอยู่ที่ผิวหน้าของของเหลว รินของเหลวใสสีน้ำตาลเหลืองทิ้งแยกเอาฟองกับเนื้อครามชั้นล่าง ซึ่งมีสีน้ำเงินลักษณะเหลว ๆ เหมือนโคลนเก็บไว้ใน โองดินอีกต่างหาก หมั่นดูแลไม่ให้เนื้อครามแห้งเป็นผง โดยการเติมน้ำจืดเล็กน้อยให้ครามขึ้นอยู่ในลักษณะเหมือนแป้งขนมที่นวดแล้ว เนื้อครามลักษณะนี้สามารถเก็บไว้ใช้ได้นาน 2 – 3 ปี

3.6 วิธีการย้อมผ้าคราม

3.6.1 การเตรียมสีคราม หรือการก่อก้อนนิลการเตรียมน้ำคราม สำหรับการย้อมเส้นด้ายฝ้ายแบบพื้นบ้านมีหลายวิธีส่วนผสมที่ใช้ต่างกันตามความเชื่อและสิ่งแวดล้อมของแต่ละท้องถิ่น อย่างไรก็ตาม หม้อครามแต่ละถิ่นมีหลักการในการเตรียม (ก่อก้อน) ที่คล้ายคลึงกัน โดยมีสูตรดังนี้

สูตรที่ 1 (จิตา จันทรเพ็งเพ็ญ. สัมภาษณ์, 2541 อ้างถึงใน อนุรัตน์ สายทอง.

2547: 4)

- 1) น้ำธรรมดา 2 ชั้น (ประมาณ 2 ลิตร)
- 2) น้ำจืดจากเปลือกขนุน 2 ถ้วย (ประมาณ 0.5 ลิตร)
- 3) เนื้อคราม 3/2 ถ้วย (ประมาณ 300 มิลลิลิตร)
- 4) ปูนขาว 100 กรัม

กวนให้เข้ากัน และใช้ถ้วยตวงครามตักน้ำครามยกสูงประมาณ 1 ฟุตแล้วเทของเหลวกลับลงที่หม้อนิลเดิม 4 – 5 ครั้ง ซึ่งเรียกว่าการ โจอคราม พักไว้และทำการ โจอครามเข้าเย็นทุกวัน สังเกตการเกิดฟองถ้าฟองแตกเร็ว ให้เติมปูนขาวเล็กน้อย ถ้าฟองมัว และทนถาวร แสดงว่าสัดส่วนพอดี และสังเกตสีของของเหลว จะเริ่มเปลี่ยนจากสีน้ำเงินเป็นสีเขียวใส ส่วนฟองจะมีสีน้ำเงินเข้มเห็นเงา แสดงว่าได้สีครามแล้ว การรอกอยครามด้วยวิธีนี้ จะใช้เวลาประมาณ 2 – 3

สัปดาห์ ถ้าใช้เวลามาก จะใส่เปลือกมะม่วงน้อยหรือเปลือกเพกา เพื่อเร่งการเกิดสีหลังข้อมผ้าแล้ว
 เติมเนื้อคราม และน้ำจี้เข้าในสัดส่วน 1:1 และปูนขาวอีกเล็กน้อย ประมาณ 6-8 ชั่วโมง จะเกิดสีให้
 ข้อมได้อีก นั่นคือ วันหนึ่ง ๆ จะข้อมได้อย่างมาก 3 ครั้ง แต่ในทางปฏิบัติจะข้อมได้เพียงวันละ 2
 ครั้ง เข้ากับเย็นเท่านั้น และกระทำติดต่อกันนาน 2 – 3 ปี โดยไม่ต้องก่อหม้อนิลอีก

สูตรที่ 2 (วัน บาลลา. สัมภาษณ์, 2549 อ้างใน สุภารัตน์ ปาละลี. 2550: 78)

- 1) เนื้อคราม 200 กรัม
- 2) น้ำค้าง 1 แก้ว
- 3) น้ำสมุนไพโร 1 แก้ว

กวนให้เข้ากัน โจงคราม พักไว้และทำการเติมส่วนผสมทุกวัน โจงครามเช้าหรือ
 เย็น ประมาณ 7 วันจึงหยุดเติมเนื้อคราม แต่ส่วนผสมอื่นยังคงเติมไปเรื่อย ๆ ทุกวันสังเกตสี ฟอง
 และกลิ่นที่เปลี่ยนไปด้วย ประมาณ 15 วัน จะเกิดสีครามเพียงพอต่อการข้อมหลังข้อมให้เติมวัตถุคืบ
 ลงในหม้อเดิม เนื้อคราม 100 กรัม และน้ำจี้เข้า 1 แก้ว ส่วนการเติมปูนขาวให้สังเกตผิวหน้าของ
 ของเหลว ถ้ามีสีน้ำเงินเข้มไม่ต้องเติมปูนขาวอีก กระทำซ้ำ ๆ ทุกวันวันละ 2 ครั้ง เช้า – เย็น

สูตรที่ 3 (ศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯ สกลนคร. เอกสารประกอบการ

ฝึกอบรม) ใช้อัตราส่วน 1 ต่อ 1 ต่อ 1

- 1) ครามเปียก 2 กิโลกรัม
- 2) น้ำค้างจากจี้เข้าเข้มข้น 2 ลิตร
- 3) มะขามเปียก 200 กรัม (ผสมน้ำ 2 ลิตร คั้นเอาแต่น้ำ)

วิธีการ

1. ละลายครามเปียก กับน้ำค้างให้เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน แล้วเติมน้ำมะขามเปียกใช้
 ชันตักคนให้เข้ากัน จากนั้นกักน้ำครามขึ้นลงให้เกิดฟอง เรียกว่า “โจก”
2. ตั้งทิ้งไว้ประมาณ 24 ชั่วโมง น้ำสีในหม้อครามจะเปลี่ยนเป็นสีเหลืองหรือ
 เหลืองอมเขียวสามารถใช้ข้อมเส้นไหมได้ลักษณะน้ำครามที่ดี หรือ น้ำครามที่ก่อหม้อได้ดี หรือ
 เรียกว่า “ครามเป็น” พร้อมใช้ข้อมได้ จะมีลักษณะน้ำครามมีสีเหลืองเข้มฟองมีลักษณะเป็นฟอง
 ละเอียด สีม่วงแดงลอยอยู่เต็มผิวหน้ามีกลิ่นฉุน เมื่อข้อมจะให้สีน้ำเงินเข้มถ้าหม้อครามมีกลิ่น
 เหม็นเน่า ไม่มีฟองหรือฟองเป็นสีเทาขุ่น จะข้อมเส้นไม่ติดสี

3.6.2 การข้อมสีคราม หรือการข้อมหม่อนสีหลังจากการก่อหม้อครามและ โจง
 ครามทุกเช้า - เย็น ให้สังเกตสีของของเหลวซึ่งเริ่มแรกเป็นสีน้ำเงิน หลายวันต่อมาจะเป็นสีเขียว
 และสีเหลือง ลักษณะของเหลวจะข้นกว่าเดิม ส่วนผิวหน้าของของเหลวใน โองเริ่มแรก จะมีสีน้ำเงิน
 ค่อนข้างใส ปริมาณน้อยและแตกเร็ว หลายวันต่อมา ฟองสีน้ำเงินขุ่นมัวจะคงทนไม่แตกง่าย กลิ่น

ของเหลวที่เปลี่ยนไปจะบอกให้ผู้ชำนาญการยอมรับว่าหม้อนิลมาแล้วจึงเตรียมฝ้ายหรือผ้าที่จะย้อมแต่สำหรับผู้ที่ยังไม่ชำนาญ อาจทดสอบด้วยการใช้เส้นฝ้ายหมาด ๆ จุ่มลงในหม้อนิล และยกขึ้นสังเกตสีน้ำเงินที่เกิดบนเส้นฝ้าย จึงทำการย้อม โดยการทำให้ฝ้ายเปียกน้ำอย่างทั่วถึง บิดให้หมาดที่สุด นำฝ้ายลงย้อมเข้ากับสีครามใน โอ่ง การย้อม ครั้งหนึ่ง ๆ ใช้เวลาประมาณ 15 นาทีหรือสังเกตจากสีของของเหลวเหลืองน้อยลง กลายเป็นสีเขียว จึงบิดฝ้ายให้หมาด ฝ้ายจะมีสีเขียวอมเหลืองจึงกระตุกฝ้ายให้หมาด ฝ้ายจะค่อย ๆ กลายเป็นสีน้ำเงินเข้มขึ้นเรื่อย ๆ ประมาณ 2 – 3 นาที สีจะคงที่ หากยังเข้มไม่พอ ให้ย้อมในหม้อนิลหม้อใหม่อีก ทำซ้ำ ๆ ประมาณ 6 – 10 ครั้ง จะได้ฝ้ายสีเข้มขึ้น

3.7 การคั่นทูกและการทอผ้า

3.7.1 การคั่นทูก การคั่นทูกเป็นการเตรียมไส้ทูกสำหรับทอผ้า อุปกรณ์คั่นทูก คือ เพื่อ ซึ่งประกอบด้วยหลักคั่นหลายคู่ เริ่มจากการผูกปลายเส้นฝ้ายที่ถ่ายมาจากอักษกับหลักคั่นลูกแรก ขวามือ แล้ววนไปทางซ้ายผ่านหลักคั่นทุกหลัก ถึงหลักคั่นลูกสุดท้ายจึงนำเส้นฝ้ายไปพันกับหลักคั่นพิเศษ ซึ่งมีหลักเดียวในเฟือ บริเวณนี้เส้นฝ้ายขัดกันเรียกตรงที่ขัดกันนี้ว่า ขาใจ เป็นบริเวณที่นับจำนวนความและจำนวนหลบ (1 ความมีเส้นฝ้าย 4 เส้น 10 ความ เป็น 1 หลบ) ฝ้ายที่พันหลักคั่นพิเศษแล้วจะถูกพันคล้องหลักคั่นลูกต่าง ๆ ทุกลูกกลับมาที่จุดเริ่มต้นและวนขึ้นไปอีก ฝ้ายทุกเส้นต้องผ่านขาใจคั่นทูกกลับไปกลับมา จนกระทั่ง ได้เส้นฝ้ายตามจำนวนที่สัมพันธ์กับฟืมที่จะใช้ทอ ใช้เชือกมัดขาใจไว้ให้เส้นฝ้ายขัดกันอยู่ดั้งเดิม ถอดกลุ่มฝ้ายออกจากเฟือ แล้วตัดฝ้ายให้ปลายเปิดทุกเส้น ตรงที่คล้องกับหลักลูกแรก กลุ่มเส้นฝ้ายที่ได้เรียกว่า ไส้ทูก

3.7.2 การสับทูก การสับทูกคือการต่อเส้นฝ้ายที่คั่นและตัดปลายแล้วเข้ากับไส้ทูกที่ติดอยู่กับเขาทูกและฟืมที่คนทอผ้าฝืนที่แล้วเหลือค้างไว้กับฟืมและเขาทูก

3.7.3 วิธีการทอผ้า การทอผ้าคือการเอาเส้นฝ้ายมากกว่า 2 เส้นขึ้นไปมาขัดสลับกัน อาจทอได้เป็นชั้น ๆ ดังนี้ คือ

- 1) เมื่อเตรียมฝ้ายเส้นพุ่งและไส้ทูกเรียบร้อยแล้วนำเอาไส้ทูกอันใหม่สับต่อกับไส้ทูกค้างอยู่ในเขาทูกและร่องฟืมเดิม กางก็หรือกางทูกให้เรียบร้อย
- 2) เอาหลอดฝ้ายเข้าร่องกระสวย ร้อยฝ้ายจากหลอดผ่านรูเล็ก ๆ ข้างกระสวย หากเส้นฝ้ายหมดจากหลอดแรกต้องเอาหลอดที่ 2,3 ตามลำดับหลอดที่ร้อยไว้ บรรจุเข้ากระสวยและทอตามลำดับ
- 3) คล้องเชือกจากเขาทูกอันหนึ่งเข้ากับไม้คั่นเหยียบข้างใดข้างหนึ่ง และคล้องเชือกเขาทูกที่เหลืออีกอันเข้ากับไม้คั่นเหยียบอีกอัน เมื่อเหยียบไม้คั่นเหยียบข้างหนึ่งไส้ทูกกางออกเป็นช่องเนื่องจากการดึงของเขานอก พุ่งกระสวยผ่านช่องว่างนั้นแล้วดึงฟืมกระทบเส้นฝ้ายที่

ออกมาจากกระสวยเข้าไปเก็บไว้เหยียบไม้คันเหยียบอีกอัน พุงกระสวยผ่านช่องว่างกลับมาข้างเดิม ดึงฟืมกระทบเส้นฝ้ายเข้าเก็บ เหยียบไม้คันเหยียบอีกอัน พุงกระสวย ดึงฟืม กระทบ เหยียบไม้คันเหยียบ ทำสลับกันไปเรื่อย ๆ จะได้ฝืนผ้าเกิดขึ้นยาวมากแล้ว จึงพันฝืนผ้าไว้ด้วยไม้กำพัน (อนุรัตน์ สายทอง. 2545: 1-3)

4. ข้อมูลเกี่ยวกับลวดลาย

4.1 ความหมายของการออกแบบลวดลาย

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน (2525: 720) ได้ให้ความหมายของคำว่า ลวดลาย หมายถึง ลายต่างๆที่เขียนหรือแกะสลัก

ชะลูด นิ่มเสมอ (2534: 278) ได้ให้ความหมายของคำว่า ลาย หมายถึง รูปที่สร้างขึ้น เพื่อตกแต่งสิ่งใดสิ่งหนึ่งให้สวยงาม ส่วนมากจะเป็นรูปซ้ำๆของแม่ลาย ในจังหวัดและลีลาต่างๆเช่น ลายเครือเถา ลายกระหนก ลายกุดั่น ฯลฯ

อ้อยทิพย์ พลศรี (2542: 2) การออกแบบลวดลาย หมายถึง การจัดระบบความคิด ผ่านกระบวนการสร้างสรรค์เป็นลวดลายต่างๆโดยอาศัยองค์ประกอบของการออกแบบประยุกต์ให้เข้ากับวัสดุ เทคนิค วิธีการ และรูปแบบของงานที่จะออกแบบอย่างมีชั้นเชิง

วีณา มิ่งขวัญ (2545: 5) การออกแบบลวดลาย หมายถึง กระบวนการสร้างผลงานที่เกี่ยวข้องกับการเลือกใช้วัสดุและการจัดองค์ประกอบของการออกแบบเพื่อสร้างสรรค์รูปแบบของลาย ให้มีรูปแบบและจังหวะช่องไฟที่มีส่วนซ้ำๆกัน เป็นช่วงต่อเนื่องกัน เพื่อประโยชน์ใช้สอยและคุณค่าทางความงาม

จากการศึกษาสรุปความหมายของการออกแบบลวดลาย หมายถึง กระบวนการสร้างสรรค์ลวดลาย โดยคัดแปลง ปรับปรุง ออกแบบประยุกต์เพื่อให้ลวดลายเหล่านั้นเกิดความสวยงาม เหมาะสมกับประโยชน์ใช้สอย

4.2 ลักษณะและรูปแบบของลวดลาย

ลักษณะและรูปแบบของลวดลายมีหลายรูปแบบ ซึ่งเกิดจากจินตนาการของช่างทอที่สร้างสรรค์และถ่ายทอดออกมาเลียนแบบธรรมชาติ เครื่องมือเครื่องใช้ และสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ใช้สอยต่างๆ ซึ่งสิทธิศักดิ์ ธัญศรีสวัสดิ์กุล (2529: 21-44) ได้กล่าวถึงลวดลายว่า สิ่งคล้อยในการออกแบบลวดลายแบ่งออกเป็น 3 ประเภท ได้แก่

1. **รูปแบบธรรมชาติ** สิ่งต่างๆที่เกิดขึ้นโดยธรรมชาติ รูปทรงที่เป็นหลักต้นแบบในการออกแบบที่เน้นรูปทรงของธรรมชาติ ได้แก่

พืช

- ต้นไม้ ใบไม้ ดอกไม้ กิ่งก้าน ฯลฯ
- ต้นทรงสูง ทรงเตี้ย เป็นพุ่ม เป็นช่อ เป็นเถา ฯลฯ
- ใบเหลี่ยม ใบกลม ใบยาว ใบแฉก

สัตว์

- สัตว์ 2 เท้า สัตว์ 4 เท้า
- สัตว์ปศอกทุกชนิด
- สัตว์น้ำ เช่น ปลา กุ้ง หอย

แร่ธาตุ

- หินต่างๆภูเขา
- ดิน น้ำ กรวด ทราย สารประกอบ จุลินทรีย์ต่างๆ

สิ่งเหล่านี้มนุษย์ได้นำมาปรับ ประดิษฐ์เป็นผลงานในการออกแบบ

2. รูปแบบจากรูปทรงเรขาคณิต ได้แก่ รูปทรงที่มนุษย์สร้างขึ้นด้วยเครื่องมือ มีสัดส่วนที่แน่นอน เช่น รูปสามเหลี่ยม สี่เหลี่ยม ห้าเหลี่ยม วงกลม ฯลฯ รูปทรงเหล่านี้ เป็นได้ทั้ง สองมิติ สามมิติ รูปทรงเรขาคณิตเกิดจาก จุด เส้น รูปร่าง รูปทรง เป็นส่วนประกอบของการ ออกแบบแล้ว ต้องสามารถนำไปสร้างตามแนวความคิดนั้น

3. รูปแบบจากลวดลายทางประวัติศาสตร์ รูปแบบลวดลายประดับในสมัยต่างเช่น ลายปูนปั้น ลายสลักหิน ลายดินเผา ลายสลักไม้ ลายสลักนูนบนโลหะ ลายประดับมุก ฯลฯ เป็น ลวดลายต่างๆประยุกต์ให้เหมาะสมกับกาลสมัย โดยรักษารูปแบบหรือเอกลักษณ์เพื่อแสดงความงดงามศิลปะท้องถิ่น หรือศิลปะประจำชาติให้ก้าวหน้าสืบไป ลวดลายทางประวัติศาสตร์ที่จะศึกษา ได้ มีลายสมัยทวารวดี สมัยลพบุรี สมัยสุโขทัย สมัยเชียงแสน สมัยอยุธยาและสมัยรัตนโกสินทร์ อัจฉราพร ไสละสูต (2524: 32) กล่าวถึงรูปแบบของลวดลาย สามารถแบ่งออกเป็น 5 หมู่ได้แก่

1. ลายดอกไม้ รวมถึงส่วนอื่นๆของพืช เช่น ใบ ผล หรือราก
2. ลายสัตว์ ได้แก่ สัตว์ทุกประเภท เช่น นก ผีเสื้อ ปลา กระจ่าง สุนัข หรือแมว รวมทั้งภาพคน หรือส่วนหนึ่งส่วนใดของสัตว์
3. ลายเลขาคณิต ได้แก่ ลายที่นำเอารูปทรงในหลักวิชาเลขาคณิตทั้งหมด เช่น เส้น รูปทรงกลม สามเหลี่ยม หรือสี่เหลี่ยม มาจัดรวมกันให้เป็นรูปร่างต่างๆ
4. ลายสมัยใหม่ เป็นลวดลายที่มีรูปลักษณะคล้ายลายเรขาคณิตมาก แต่มิได้เป็นทรงเรขาคณิต

5. ลายภาพของจริง เป็นภาพวิว เครื่องจักร หรือ อาคาร ฯลฯ
 จุฑาทิพย์ ประมงกล (2548: 45-48) สรุปแนวทางการจัดแบ่งลักษณะลาย สามารถ
 แบ่งได้ดังนี้

แบ่งลักษณะตามเรื่องราวของผลงาน จัดเป็น 5 ประเภท คือ

1. ลวดลายโบราณ คือ ลวดลายที่มีมาแต่ดั้งเดิม เช่น ลวดลายประจำชาติ ลวดลาย
 ท้องถิ่น เป็นต้น
2. ลวดลายเหมือนจริง คือลวดลายที่แสดงถึงเรื่องราวต่างๆมักใช้วิธีการเรียนแบบ
 ธรรมชาติในการสร้างสรรค์ลาย
3. ลวดลายจินตนาการ คือ ลวดลายที่นำออกแบบอาศัยประสบการณ์ การรับรู้
 สร้างลวดลายให้ดูแปลกตา และเกิดรูปแบบที่หลากหลาย
4. ลวดลายล้อเลียน คือ ลวดลายที่มักสร้างขึ้นให้ทันกับสมัยนิยม หรือเป็นเรื่องราว
 ที่คนสนใจในช่วงระยะเวลานั้น ซึ่งบางครั้งก็ออกแบบในรูปของการ์ตูน เป็นต้น
5. ลวดลายนามธรรม คือ ลวดลายที่แสดงออกในลักษณะความงามตามความพอใจ
 ของนักออกแบบโดยอาศัยองค์ประกอบต่างๆมาเป็นสื่อแทนค่าความรู้สึกมากกว่า

แบ่งลักษณะตามรูปแบบที่ปรากฏในผลงาน เป็นการแบ่งลักษณะของลวดลายโดย
 พิจารณาจากรูปแบบที่แตกต่างกัน จัดเป็น 3 ประเภท ดังนี้

1. ลวดลายธรรมชาติ
2. ลวดลายเรขาคณิต
3. ลวดลายอิสระ

แบ่งลักษณะตามการสร้างสรรค์ผลงาน ซึ่งการออกแบบประเภทนี้มักคำนึงถึง
 เทคนิควิธีการ หรือประเภทของการออกแบบเป็นหลักในการจัดแบ่งลักษณะ จึงมีลักษณะที่
 หลากหลายมาก แบ่งออกเป็น 4 ประเภทดังนี้

1. ลวดลายศิลปศึกษา เป็นลวดลายที่นำเอาเทคนิคต่างๆทางศิลปะมาสร้างสรรค์
 ให้เกิดลวดลาย เช่น เทคนิคการเป่าสี เทคนิคการพิมพ์ผิวฉนวน ผิวเรียบ เทคนิคการปะติด เป็นต้น
2. ลวดลายสัญลักษณ์ มักแสดงออกในลักษณะที่เรียบง่ายและสามารถสื่อ
 ความหมายได้ดี เช่น สัญลักษณ์ของบริษัทหรือหน่วยงานต่างๆสัญลักษณ์ของสินค้า เป็นต้น
3. ลวดลายตัวอักษร นิยมใช้กันอย่างแพร่หลายในยุคปัจจุบัน
4. ลวดลายสมัยนิยม หมายถึง ลวดลายที่กำลังนิยมกันอยู่ในยุคปัจจุบันซึ่งมักจะ
 เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา

การศึกษาในครั้งนี้ เป็นการรวบรวมลวดลายผ้าข้อมคราม ลวดลายที่ปรากฏบนผ้าข้อมครามส่วนใหญ่มักเป็นลวดลายที่พบเห็นได้ในชีวิตประจำวัน หรือจดจำสืบทอดกันมา โดยการลอกเลียนแบบ หรือได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เป็นลวดลายที่เกิดจากการนำเค้าโครงร่างของรูปแบบจากธรรมชาติ ลายสัตว์ ลายเลขาคณิต ลายสมัยใหม่ ซึ่งล้วนแต่เป็นกลุ่มลวดลายที่สามารถนำมาดัดแปลงทั้งลายโบราณและลายที่ประยุกต์ขึ้นใหม่ได้หลายรูปแบบ ขึ้นอยู่กับผู้ที่จะจินตนาการ คิด วางแผน ในการสร้างสรรค์ รูปทรงของลวดลายให้มีความงดงาม การศึกษาลวดลายที่ได้นั้น สะท้อนให้เห็นศักยภาพทางความคิดของชาวบ้านที่ได้รับจากธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมบวกกับการผสมผสานลายโบราณและลายประยุกต์ ทำให้เกิดลวดลายสวยงาม นอกจากลวดลายที่ปรากฏบนผืนผ้าแล้ว ยังแสดงออกถึงรูปแบบความเชื่อที่แฝงไว้ ที่มีมาช้านานในท้องถิ่น

ผ้าพื้นบ้านของไทยที่ทอกันตามท้องถิ่นต่าง ๆ ในปัจจุบันนี้เต็มไปด้วยลวดลายและสัญลักษณ์ต่าง ๆ มากมาย บางลวดลายมีชื่อเรียกสืบทอดกันมาหลายชั่วคน บางชื่อเป็นภาษาท้องถิ่น บางชื่อเรียกกันมาโดยไม่รู้ประวัติ เช่น ลายแมงมุม ลายปลาหมึก บางลวดลายมีผู้ตั้งชื่อให้ใหม่ เช่น ลายขอพระเทพ เป็นต้น สัญลักษณ์และลวดลายบางอย่างก็เชื่อมโยงกับคติและความเชื่อของคนไทยพื้นบ้านที่นับถือสืบทอดกันมาหลาย ๆ ชั่วอายุคน และสามารถเชื่อมโยงกับลวดลายที่ปรากฏอยู่ในศิลปะอื่น ๆ เช่น บนจิตรกรรมฝาผนัง และสถาปัตยกรรม หรือกล่าวถึงใน ตำนานพื้นบ้าน และในวรรณคดี เป็นต้น

5. ข้อมูลทั่วไปของบ้านโนนสะอาด

5.1 ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน

ประวัติหมู่บ้านโนนสะอาด เดิมมีชื่อว่าบ้านนากะทิมน้อย มีประชากรบ้านนากะทิมหมู่ที่ 4 ตำบลนางัว มาอยู่ตามไร่นา จำนวน 6 ครอบครัว คือ นายทิศไธ อูสาพรหม นายโงน โโกษาแสง นายแก้ว โโกษาแสง นายโส โโกษาแสง นายจันทร์ นาโควงค์ นายอึ้ง โโกษาแสง และกระทรวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นหมู่บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2521 ผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ นายเครื่อง แก้วมุกดา คนที่ 2 นายสมพร โโกษาแสง คนที่ 3 นายสุทิน ไชยรักษ์ คนที่ 4 คือ นายสมพร โโกษาแสง คนที่ 5 คนปัจจุบันคือ นายบุญทัน ไชยรักษ์

5.2 ที่ตั้งและอาณาเขต

บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 ตำบลนางิ้ว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ห่างจากตัวจังหวัดนครพนมระยะทางประมาณ 90 กิโลเมตร ห่างจากตัวอำเภอนาหว้าระยะทางประมาณ 10 กิโลเมตร และห่างจากตัวจังหวัดสกลนครระยะทางประมาณ 35 กิโลเมตร

ทิศเหนือจรด บ้านนาคะทิม หมู่ที่ 4 ตำบลนางิ้ว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
 ทิศใต้ จรด ลำน้ำอูน บ้านงิ้วใหญ่ ตำบลอุ่มจาน อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร
 ทิศตะวันออก จรด บ้านอุณา หมู่ที่ 3 ตำบลนางิ้ว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม
 ทิศตะวันตก จรด บ้านนาคอย หมู่ที่ 10 ตำบลนางิ้ว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

5.3 ลักษณะภูมิประเทศและภูมิอากาศ

บ้านโนนสะอาด พื้นที่ส่วนใหญ่มีลักษณะเป็นที่ดอนสลับกับพื้นที่ราบ ดินเป็นดินทรายไม่ค่อยมีความสามารถในการเก็บกักน้ำ พื้นที่โดยรอบหมู่บ้านล้อมรอบจากภาพถ่ายทางอากาศแล้ว บ้านโนนสะอาดจะล้อมรอบไปด้วยที่ลุ่มคล้ายแอ่ง สามารถทำการเกษตรได้ โดยเฉพาะการทำนาซึ่งได้ผลผลิตดีในที่ลุ่ม ส่วนพื้นที่ที่เป็น โคนหรือที่สูงจะได้ผลผลิตน้อย เนื่องจากพื้นที่เป็นดินทรายจะต้องทำนาในช่วงฤดูฝนเพียงอย่างเดียว นอกจากนี้ยังมีทรัพยากรธรรมชาติที่หลากหลายเช่น แหล่งน้ำ ธรรมชาติ ลำน้ำอูน ป่าไม้ ไม้ส่วนใหญ่เป็นไม้เต็งรัง เป็นต้น ชาวบ้านสามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งทรัพยากรธรรมชาติดังกล่าวเป็นที่ทำมาหากิน รวมทั้งการสร้างรายได้จากการหาของป่า เพื่อการบริโภคและการจำหน่ายได้ตลอดทั้งปี

ลักษณะภูมิอากาศเป็นแบบร้อนชื้น เป็นแบบมรสุม ในหนึ่งปีมี 3 ฤดูคือ

- ฤดูร้อน ตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือนพฤษภาคม อุณหภูมิเฉลี่ย 39-40 องศา
- ฤดูฝน ตั้งแต่ปลายเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม อุณหภูมิเฉลี่ย 30-32 องศา
- ฤดูหนาว ตั้งแต่เดือนพฤศจิกายนถึงเดือนกุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ย 20-25 องศา

พื้นที่ของหมู่บ้าน

- พื้นที่ของหมู่บ้านทั้งหมด	จำนวน 4,325 ไร่
- พื้นที่ทำการเกษตร	จำนวน 2,800 ไร่
- พื้นที่ทำนา	จำนวน 1,886 ไร่
- พื้นที่ปลูกยางพารา	จำนวน 144 ไร่
- พื้นที่ปลูกยูคาลิปตัส	จำนวน 800 ไร่
- ที่สาธารณะประโยชน์	จำนวน 340 ไร่
- ที่พักอาศัย	จำนวน 150 ไร่

เส้นทางคมนาคมภายในหมู่บ้านเป็นถนนคอนกรีต และถนนเชื่อมต่อระหว่างหมู่บ้าน เป็นถนนคอนกรีตสลักรัง

5.4 สภาพทั่วไปของหมู่บ้านและการเดินทางเข้าสู่หมู่บ้าน

ชาวบ้านโนนสะอาดมีอาชีพทำนาเป็นหลัก สามารถผลิตข้าวได้ปริมาณเพียงพอในการบริโภคตลอดปี มีการปลูกผักสวนครัวทุกหมู่บ้านสภาพพื้นที่ของหมู่บ้าน โนนสะอาดส่วนใหญ่พื้นที่ดอน ดินเป็นดินทรายทำให้การปลูกข้าวได้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ที่นาบางส่วนเป็นที่ลุ่มและมักประสบปัญหาน้ำท่วม บางส่วนเป็นป่า เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้าน เช่น เห็ดต่างๆ ผัก ไข่ มดแดง สภาพดินเป็นดินทราย ภายในหมู่บ้านมีถนนคอนกรีต จำนวน 5 สาย และถนนลูกรัง 2 สาย หมู่บ้านอยู่ห่างจากอำเภอ 14 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางจากหมู่บ้านถึงตัวอำเภอ 30 นาที ใช้เวลาเดินทางเข้าถึงตัวจังหวัด 2 ชั่วโมง การคมนาคมติดต่อระหว่าง หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และ จังหวัดมีความสะดวกพอสมควร

5.5 การปกครองของหมู่บ้าน

การปกครองของหมู่บ้านมีนายบุญทัน ไชยรักษ์ เป็นผู้ใหญ่บ้าน มีการแบ่งการปกครองออกเป็นคุ้ม/โชน จำนวน 5 คุ้มคือ

1. คุ้มแสนสุขพัฒนามี นางอ้อน ศิริเกตุ เป็นหัวหน้าคุ้ม
2. คุ้มสามัคคีพัฒนามี นางคณิตตา ประกิ่ง เป็นหัวหน้าคุ้ม
3. คุ้มชื่นชมพัฒนามี นางพรสุตา ประกิ่ง เป็นหัวหน้าคุ้ม
4. คุ้มเรืองศิลป์พัฒนามี นายสุพรรณ แพงคำฮัก เป็นหัวหน้าคุ้ม
5. คุ้มแสงตะวันมี นายเรืองศิลป์ แก้วมุกดา เป็นหัวหน้าคุ้ม

จำนวนครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 65 ครัวเรือน ประชากรรวมทั้งสิ้น 255 คน แบ่งเป็น เพศชาย 121 คน เพศหญิง 134 คน การดำรงชีวิตในครัวเรือน มีการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และ ร่วมกันจัดทำกิจกรรมตามประเพณีในหมู่บ้าน ด้านการปกครอง โดยมีการร่างกฎระเบียบชุมชน ร่วมกัน เช่น เรื่องการป้องกันแก้ไขปัญหาเสพติดในหมู่บ้าน มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของ ประชาชนแบบประชาธิปไตยร่วมกันแสดงความคิดเห็นระหว่าง ผู้นำและประชากรในหมู่บ้านทุกคน ยึดถือความสามัคคีเป็นสำคัญ แต่ยังคงขาดงบประมาณในการทำกิจกรรมการพัฒนาในด้านต่างๆ เช่น ด้านการปราบปรามยาเสพติด และบ้าน โนนสะอาดเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก งบประมาณที่ได้รับในแต่ละปีจึงไม่มากนัก

5.6 ลักษณะทางชาติพันธุ์ ขนบธรรมเนียมประเพณีที่สำคัญ

ชาวบ้านโนนสะอาด ได้อพยพจากบ้านนางัว ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า ซึ่งบ้านดังกล่าวเป็นคนเผ่าญ้อและเผ่าภูไท ทำให้ชาวบ้าน โนนสะอาดได้รับอิทธิพลจากเผ่าญ้อและเผ่าภูไท อีก

ทั้งยังมีการแต่งงานกับชาวบ้านจิว อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ได้รับภาษากะเลิงลาว ทำให้ปัจจุบันบ้านโนนสะอาดมีภาษาญ้อ ภูไท กะเลิง และลาวเป็นภาษาท้องถิ่น

ประเพณีพิธีกรรมตามความเชื่อของคนในชุมชนบ้านโนนสะอาดได้มาจากบรรพบุรุษซึ่งมีมานานแล้วและยังคงมีการนับถือปฏิบัติกันมาอย่างต่อเนื่องทุกปี โดยเฉพาะการปฏิบัติตามประเพณีฮีตสิบสองครองสิบสี่ ชาวบ้านเรียกว่า มุลมัง

5.7 สภาพเศรษฐกิจชุมชน

บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม นั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก การทำนาต้องอาศัยน้ำในฤดูฝน นอกจากนี้ยังมีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมที่สร้างรายได้แก่ตนเองและชุมชน อาชีพในชุมชนได้แก่ การทำนา การเลี้ยงสัตว์ รับจ้างทั่วไป การทอผ้า และหาของป่า เป็นต้น ชาวบ้านโนนสะอาดประกอบอาชีพทางกสิกรรม ทำให้รายได้ส่วนใหญ่มาจากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์ทางการเกษตร ได้แก่ ข้าว ผักสวนครัว ปลูกสัตว์ ฯลฯ การสร้างรายได้ที่ไม่ได้เป็นตัวเงินคือ การปลูกพืชและเลี้ยงสัตว์ไว้เพื่อการบริโภคและการจำหน่าย ทำให้สามารถลดรายจ่ายได้อีกทางหนึ่งและบางครั้งก็มีการนำไปขายในหมู่บ้านทำให้เกิดการหมุนเวียนของเงินภายในหมู่บ้านทำให้เกิดการหมุนเวียนของเงินภายในหมู่บ้านอย่างต่อเนื่อง รายได้เฉลี่ยของชาวบ้านโนนสะอาดต่อครัวเรือนต่อปีประมาณ 54,350 บาท ซึ่งถือได้ว่าอยู่ในเกณฑ์ที่สามารถพึ่งตนเองได้ และไม่ได้จัดอยู่ในกลุ่มของคนยากจน

5.8 สภาพการผลิตผ้าข้อมคราม

ทางกลุ่มผลิตในทุกกระบวนการแต่แบ่งแยกแรงงานตามความชำนาญเฉพาะด้าน ตั้งแต่การปลูกคราม ข้อมครามจนกระทั่งทอผ้า โดยใช้ปัจจัยการผลิต วัตถุดิบ อุปกรณ์ แรงงานที่มีอยู่ในบ้านในการผลิตผ้าข้อมคราม ลวดลายที่เกิดขึ้น เป็นลวดลายโบราณที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษหรือลวดลายที่ผู้กั้น จากความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตสภาพแวดล้อม เป็นไปตามความคิดและจินตนาการของผู้ผลิต กลุ่มเน้นผลิตภัณฑ์ที่มีคุณภาพสูง เนื้อผ้าหนานุ่ม ลวดลายที่สวยงามแปลกใหม่อย่างสม่ำเสมอ ผลิตภัณฑ์ของกลุ่มมีลวดลายที่สวยงาม และมีกลิ่นของครามซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะที่โดดเด่นไม่กระทบต่อสิ่งแวดล้อมและไม่ทำให้เกิดผลเสียต่อสุขภาพผู้สวมใส่ มีการสร้างเครือข่ายอย่างเข้มแข็งไม่ว่าจะเป็นเครือข่ายในจังหวัดและต่างจังหวัด กลุ่มเน้นการทอเป็นผืนจำหน่ายมากกว่าแปรรูปวัตถุดิบที่สำคัญคือคราม ผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงในระดับ 5 ดาว คือ ผ้ามัดหมี่ลายสับประรด

6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กนกพร ฉิมพลี (2555) ได้ศึกษารูปแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน: กรณีศึกษาวิสาหกิจชุมชน จังหวัดนครราชสีมา จากการศึกษาแบบการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน มีองค์ประกอบที่สำคัญ 3 ประการ คือ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น กระบวนการจัดการความรู้ และเงื่อนไขที่มีผลต่อการจัดการความรู้ ผลการศึกษาพบว่า 1) ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานเกี่ยวข้องกับความรู้ความสามารถและประสบการณ์ที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา จนกลายเป็นองค์ความรู้ประจำท้องถิ่นที่ผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมและการปลูกฝังวิถีคิด การดำเนินชีวิตประจำวันให้แก่ลูกหลาน เพื่อปฏิบัติสืบต่อกันมา 2) กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสาน ประกอบไปด้วย 5 ขั้นตอนที่สำคัญได้แก่ (1) การกำหนดความรู้เกี่ยวกับการกำหนดผลิตภัณฑ์ ผ่านการคิดและตัดสินใจร่วมกันของสมาชิกกลุ่ม จากนั้นจึงนำไปสู่ (2) การแสวงหาและยึดกุมความรู้ที่มาจากภายในกลุ่มและภายนอก เพื่อให้เกิดความรู้เฉพาะของกลุ่ม และนำไปสู่ (3) การแลกเปลี่ยนความรู้อย่างไม่เป็นทางการ โดยเฉพาะการแลกเปลี่ยนความรู้ภายในกลุ่ม เพื่อให้สมาชิกมีความรู้และทักษะในการผลิตมากขึ้น และเป็นที่มาของ (4) การจัดเก็บความรู้ในตัวบุคคล และ (5) การถ่ายทอดความรู้ มีรูปแบบการถ่ายทอดอย่างเป็นทางการและไม่เป็นทางการ โดยกระบวนการจัดการความรู้ดังกล่าวมีลักษณะเป็นวงจรที่เมื่อถ่ายทอดความรู้แล้ว สามารถย้อนกลับไปกำหนดความรู้ในรูปแบบอื่นๆ ได้อย่างต่อเนื่อง และ 3) เงื่อนไขที่ทำให้การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านหัตถกรรมเครื่องจักสานประสบความสำเร็จ มี 4 เงื่อนไขที่สำคัญ ได้แก่ (1) ความรู้ด้านการจัดการความรู้ (2) วัฒนธรรมองค์กร (3) ภาวะผู้นำ และ (4) โครงสร้างพื้นฐาน รวมไปถึงข้อค้นพบที่สำคัญของการวิจัย คือ “การพึ่งตนเอง” ของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ผลิตเครื่องจักสาน ซึ่งจากองค์ประกอบหลักทั้ง 3 ประการนั้น นำไปสู่การพึ่งตนเองของกลุ่มองค์กรชุมชนได้อย่างเหมาะสม โดยมีหลักการที่สำคัญได้แก่ การมีผู้นำที่เข้มแข็ง มีความสามัคคี การยึดหลักเศรษฐกิจพอเพียงในการดำเนินชีวิต และการมีใจรักในด้านเครื่องจักสาน

ศิริประภา โคนายาชิ (2555) การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานผลิตภัณฑ์ จากผักตบชวา ของกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านต่อมคง ตำบลบ้านต่อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา ผลการวิจัย พบว่า สมาชิกกลุ่มหัตถกรรมจักสานฯ ได้รับพระมหากรุณาธิคุณจากสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในเรื่องการถ่ายทอด ความรู้การจักสานผักตบชวา ตั้งแต่ทรงสนับสนุนให้จัดตั้งกลุ่มอาชีพจักสานผักตบชวา ขึ้นเมื่อปี พ.ศ. 2527 และปัจจุบันประสบปัญหาวัตถุดิบมี

คุณภาพต่ำไม่มีการพัฒนา รูปแบบลายสานที่ทันสมัย และขาดตลาดที่จะรองรับผลผลิต ทำให้คนในชุมชนและ เยาวชนรุ่นใหม่ไม่ให้ความสำคัญต่อการจักสานผักตบชวา เมื่อนำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนมาใช้ ได้ก่อให้เกิดผลคือ 1) การรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้จัดทำชุด ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานผักตบชวา เพื่อเผยแพร่ให้กับผู้ที่สนใจ 2) มี เครื่องช่วยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพิ่มขึ้น 3) กลุ่มแม่บ้านมีความรู้ความชำนาญเกิดทักษะ ในการพัฒนาสามารถประยุกต์รูปแบบผลิตภัณฑ์ได้หลากหลายจนเป็นที่ต้องการของ ตลาด 4) จำนวนสมาชิกกลุ่มแม่บ้านเพิ่มขึ้น 5) สมาชิกกลุ่มมีรายได้เสริมและความ เข้มแข็ง สามารถตั้งกลุ่มออมทรัพย์เป็นสวัสดิการของกลุ่มแม่บ้านได้สำเร็จ

วัลย์ลักษณ์ ไชแสงและคณะ (2554) ได้ศึกษาภูมิปัญญาชาวบ้านด้านหัตถกรรมการทำผ้าไหม ชุมชนบ้านครัวเหนือ เขตราชเทวี กรุงเทพมหานครพบว่า ลักษณะบุคคลในสังคม ประชากรส่วนใหญ่อยู่ในช่วงวัยทำงาน ประกอบอาชีพค้าขาย โดยสมัยก่อนจะประกอบอาชีพประมง และการทอผ้าไหม ซึ่งการทอผ้าไหมนั้นทำให้ชุมชนบ้านครัวเหนือมีชื่อเสียงมาก และสร้างรายได้แก่ชุมชนได้มาก วิถีชีวิตในชุมชนจะอาศัยกันในแบบเครือญาติเพราะพื้นเพของชาวชุมชนบ้านครัวเหนือเป็นชาวจามซึ่งอพยพมา ประชากรในชุมชนนี้จะนับถือศาสนาอิสลาม และใช้ภาษาไทยในการสื่อสาร แต่ยังมีผู้สูงอายุบางคนที่ยังใช้ภาษาเขมรในการสื่อสารกันอยู่ กระบวนการทำและการถ่ายทอดภูมิปัญญาชาวบ้านด้านหัตถกรรมการทำผ้าไหม ชุมชนบ้านครัวเหนือ พบว่า ชุมชนบ้านครัวเหนือซึ่งเมื่อก่อนนั้นเป็นชาวจามที่ได้อพยพมาอาศัยอยู่ริมคลองแสนแสบ พวกเขามีภูมิปัญญาดิตต์มานั้นคือการทอผ้าไหม ในตอนแรกจะทอเป็นผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า ส่งขายตามจังหวัดต่างๆ เมื่อนายห้างจิม ทอมป์สัน มาเจอและเกิดความหลงใหลจึงมีข้อตกลงระหว่างกัน แต่พอจิม ทอมป์สัน หายตัวไปในประเทศมาเลเซีย ทำให้ชาวบ้านไม่มีแหล่งขายจึงเลิกอาชีพการทอผ้าไหมไป ทำให้ในปัจจุบันนี้เหลือเพียง2ครัวเรือนเท่านั้น ที่ยังสืบทอดภูมิปัญญานี้ไว้ มีการถ่ายทอดภูมิปัญญาจากรุ่นหนึ่งสู่อีกรุ่นหนึ่ง สมาชิกในครอบครัวจะเป็นผู้ที่ได้รับการถ่ายทอด ส่วนสมาชิกในชุมชนที่สนใจก็จะมาเป็นลูกจ้าง จากนั้นก็จะมีการถ่ายทอดจากลูกจ้างที่มีความชำนาญสู่ลูกจ้างที่ยังใหม่อยู่ จึงทำให้พวกเราได้ศึกษาการทอผ้าไหมกลางกรุง ที่มีประวัติสืบต่อมานานซึ่งมีคุณค่าทางมรดกวัฒนธรรมเป็นอย่างมาก

จาริตา หินเระว์ และคณะ(2552) ได้ศึกษาการจัดการผลิตภัณฑ์ OTOP กรณีศึกษา: กลุ่มแม่บ้านสามัคคีพัฒนา บ้านถ้ำ เต่า หมู่ 1ตำบลสามัคคีพัฒนา อำเภออากาศอำนวย จังหวัดสกลนครพบว่ากลุ่มนิยมทอผ้าฝ้ายย้อมครามเป็นงานอดิเรกนอกเหนือจากงานด้านเกษตรกรรม โดยพิจารณาเป็นด้านดังนี้ ด้านกระบวนการผลิตกลุ่มมีโครงสร้างธุรกิจครบทั้ง 3 ชั้น ตอนคือ ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ การผลิตไม่กระทบสิ่งแวดล้อมกลุ่มเป็นผู้ผลิตรายใหญ่ในจังหวัด ซึ่งทางกลุ่ม

เน้นการทอเป็นผืนจำหน่าย ด้านการตลาดกลุ่มมีจุดแข็งที่ตลาดชายและฝีมือการทอผ้าข้อมครามแต่กลุ่มขาดการพัฒนาด้านบรรจุหีบห่อและขาดการพัฒนาแปรรูปผลิตภัณฑ์ ขาดนวัตกรรมใหม่เพื่อเพิ่มมูลค่า กลุ่มมีการกระจายสินค้าโดยการขายตรงที่กลุ่มแม่บ้าน การวางจำหน่ายตามศูนย์แสดงสินค้า OTOP ในจังหวัด ทำให้พบว่าช่องทางการจัดจำหน่ายสินค้าจำกัด ด้านการบริหารงานกลุ่มมีการรวมตัว เพิ่มจำนวนสมาชิกอย่าง ต่อเนื่องและมีการติดต่อสร้างเครือข่ายอย่างเข้มแข็ง ผู้นำกลุ่มเป็นตัวแปรสำคัญอย่างหนึ่งในการนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จ แต่กลุ่มยังขาดการมอบหมายงานกระจายอำนาจและตัดสินใจ ส่วนด้านการเงินและบัญชีจะพบว่าระบบบัญชีการลงบัญชียังไม่ครบถ้วน และขาดความสม่ำเสมอ ไม่คำนึงถึงต้นทุนที่เป็นนามธรรม

วลัยลักษณ์ อริยสังเวทิน (2552) ได้ศึกษาการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกรณีศึกษา ผ้าจกคูบัว ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี พบว่าในท่ามกลางความหลากหลายและบริบทของสังคมโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ชุมชนไท-ยวน ราชบุรียังคงไว้ซึ่งวัฒนธรรมที่ชุมชนผลิตขึ้นมาใช้เองและแสดงถึงความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชน ได้แก่ ภูมิปัญญาการทอผ้าจก มาใช้เป็นเครื่องมือในการสร้างความเป็นชุมชน รวมถึงการเปิดรับความรู้จากภายนอกเพื่อนำมาประยุกต์ใช้ในการจัดการความรู้การทอผ้าจกของตนเอง โดยมีการจัดการความรู้เรื่องผ้าจก มีการจัดพิมพ์องค์ความรู้ในลักษณะของหนังสือ นำเทคโนโลยีด้านคอมพิวเตอร์มาใช้จัดเก็บองค์ความรู้และเป็นสื่อการเรียนการสอน สร้างพิพิธภัณฑ์รวบรวมวัตถุที่เป็นตัวแทนขององค์ความรู้ด้านการกระจายความรู้สู่ชุมชนมีการจัดตั้งสถานที่ทอผ้าจก มีการเสริมหลักสูตรการเรียนการสอนทอผ้าจกภายในและภายนอกชุมชนและ โครงการสร้างศักยภาพการทอผ้าให้กับช่างฝีมือทอผ้าจกในตำบลคูบัว

ธัญพร วณิชฤทธา (2550) การจัดการความรู้ในชุมชน : กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงครามผลการวิจัยพบว่า รูปแบบการจัดการความรู้ในชุมชน มีส่วนประกอบที่สำคัญคือ ความรู้ คนและกระบวนการ ความรู้ คือความรู้ ที่เกี่ยวกับการจัดการ โดยมีคนเป็นกลไกสำคัญที่จะทำให้เกิดกระบวนการหรือกิจกรรมต่างๆ และกระบวนการจึงเป็นวิธีเชื่อมประสาน คน ความรู้และกระบวนการเข้าไว้ด้วยกัน ซึ่งรูปแบบการจัดการความรู้มีความสอดคล้องกับแบบจำลองปลาหู (TUNA Model) อย่างยิ่งและกระบวนการจัดการความรู้ในชุมชนที่ได้สามารถสังเคราะห์เป็น แบบจำลองที่มีลักษณะเป็นเกลียวของความรู้ที่เชื่อมต่อกัน เมื่อการนำไปใช้และพัฒนาให้ เกิดองค์ ความรู้ใหม่ จะมีการเพิ่มพูนความรู้ยิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้เกิดขึ้นภายในการกระบวนการแลกเปลี่ยนความรู้ผ่านการพูดคุยแต่สิ่งดีๆ ให้แก่กัน

วีระศักดิ์ จุฑาคล้าย และคณะ (2549) ได้ศึกษาการเรื่องจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมการทอผ้าของชุมชนไทยโສ้ อำเภอโพนสวรรค์ จังหวัดนครพนม ผลการวิจัยพบว่า ในช่วงระยะเวลา 40 ปีที่ผ่านมา การปลูกฝ้าย ปลูกคราม และการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ได้เริ่มเลือนหายไปจากชุมชนไทยโສ้ เนื่องจากการขยายพื้นที่ในการทำนา การสร้างบ้านพักอาศัยที่มากขึ้นอันเนื่องมาจากจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ส่งผลให้ประเพณี “ลงช่วงเงินฝ้าย” ได้เลือนหายไปจากชุมชนไทยโສ้พร้อม ๆ กัน ประกอบกับการคมนาคมบนถนนสายกุสุมาลย์ – ท่าอุเทน มีความสะดวกมากขึ้น จึงทำให้มีพ่อค้า แม่ค้านำเส้นฝ้ายแท้จากโรงงาน เส้นใยประดิษฐ์ สีย้อมเคมี รวมทั้งผ้าทอจากโรงงานเข้ามาจำหน่ายภายในชุมชนมากขึ้น ส่งผลให้ชาวไทยโສ้มีทางเลือกในการนำเส้นใยสังเคราะห์ และสีย้อมเคมีมาเป็นวัตถุดิบทดแทนเส้นฝ้ายเงิน และสีย้อมธรรมชาติ ทำให้ขาดการถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการผลิตเส้นฝ้ายเงิน ประกอบกับครอบครัวชาวไทยโສ้ในปัจจุบัน นิยมส่งบุตรหลานไปเรียนหนังสือในตัวจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง ทำให้การถ่ายทอดภูมิปัญญาด้านการทอผ้าสู่บุตรหลานลดน้อยลง หลังจากผ่านกิจกรรมในการทำวิจัย ชาวไทยโສ้ ตำบลโพนจาน เกิดความตระหนักในการอนุรักษ์ภูมิปัญญาวัฒนธรรมการทอผ้าไทยโສ้ และได้มีการจัดตั้ง “พิพิธภัณฑ์ผ้าทอไทยโສ้” ณ วัดโพนทราย มีการนำภูมิปัญญาด้านการออกแบบลายผ้าและกระบวนการทอผ้าไทยโສ้มาทำเป็นบทเรียนผ่านสื่อสมัยใหม่ในรูปแบบต่าง ๆ ของโรงเรียนบ้านโพนจาน รวมทั้งการนำผลิตภัณฑ์ผ้าทอมาสร้างคุณค่าเพิ่มเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ ของกลุ่มสตรีทอผ้าไทยโສ้ ซึ่งได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตำบลโพนจาน และองค์การบริหารส่วนตำบลโพนจาน

สุภารัตน์ ภัทรคุณพิทักษ์ และคณะ (2549) ได้ศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้ภูมิปัญญา ฝ้ายฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้บ้านโนนศึกษา ตำบลนาอุดมอำเภอโพนทอง จังหวัดร้อยเอ็ด ผลการศึกษาพบว่า การผลิตฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ เริ่มตั้งแต่ ปี 2539 รวมกลุ่มโดยกลุ่มสตรีที่ทำมาแต่เดิมเพื่อใช้ในครัวเรือนอยู่แล้ว กลุ่มชาวบ้านได้เสนอโครงการไปยังจังหวัด ซึ่งขณะนั้นจังหวัดร้อยเอ็ดได้เป็นจังหวัดนำร่องในการผลิตผ้าโดยการร่วมมือของจังหวัดและมูลนิธิมิชชั่น เซ็นเตอร์ ประเทศญี่ปุ่น มีการศึกษาดูงานจากขอนแก่นและมหาสารคาม จนได้เริ่มผลิตผ้าจริงจังและสินค้าออกสู่ตลาดในปี 2542 ฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้มีขั้นตอนการผลิตหลักๆ 3 ขั้นตอน ได้แก่ การย้อม การทอและการแปรรูป โดยในขั้นตอนการย้อมเกี่ยวข้องกับ วัตถุดิบ เช่น เปลือกไม้ ฝ้าย จุนสี เกลือ เป็นต้น วัสดุอุปกรณ์ เช่น หม้อ กะละมัง ไม้ ครกสาก เป็นต้น เทคนิคการย้อม เช่น การเลือกสีเปลือกไม้ การย้อม 3 ครั้ง การยกผ้าเพื่อให้อากาศเข้าผ้า การแช่โคลนตมเพื่อสร้างสีใหม่ ขั้นตอนการทอเกี่ยวข้องกับ ฝ้ายสีเปลือกไม้ เทคนิคการทอ ฝ้ายในการทอ การสลับลาย รูปแบบการทอ เช่น ฝ้ายขึ้นเพื่อใช้ในการแปรรูป ฝ้ายห่ม ฝ้ายพันคอ เป็นต้น ขั้นตอนการแปรรูปเกี่ยวข้องกับวัสดุอุปกรณ์ เช่น จักรเย็บผ้า ค้าย เป็นต้น รูปแบบการแปรรูป เช่น การตัดเย็บ การเลือกสีผ้า เป็นต้น เป็นขั้นตอนใหม่ที่กลุ่ม

ชาวบ้านเพิ่งเริ่มนำผ้ามาแปรรูป ซึ่งแต่ก่อนทำถึงขั้นตอนการทอเท่านั้น ในปี 2544 มูลนิธิมิโน ไช เซ็นเตอร์ ประเทศญี่ปุ่น ส่งเสริมให้เกิดการเรียนการสอน โดยมีโครงการและงบประมาณให้ โรงเรียนนาแพงวิทยาคาร จัดทำหลักสูตรการทอผ้าพื้นเมือง โดยให้นักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 เรียนในขั้นตอนการย้อมและการทอ ผู้ผลิตที่มีความรู้ความสามารถด้านการผลิตผ้าเป็นวิทยากร โดยมีอาจารย์ผู้รับผิดชอบหลักสูตรเป็นผู้ดูแล ซึ่งที่ผ่านมา นักเรียนสามารถผลิตผ้าได้ประมาณ 2 ผืนต่อ 1 ภาคการศึกษาในลักษณะผ้าชิ้น ซึ่งจากการศึกษาพบว่ากระบวนการต่างๆ ที่ดูแลโดยมูลนิธิมิโน ไช เซ็นเตอร์ก็ใช้หลักการของการจัดการความรู้ (Knowledge management) เพราะประเทศญี่ปุ่นเป็นประเทศชั้นนำด้านนี้ แต่ก็ยังคงเกิดปัญหา เช่น ความต่อเนื่องของการพัฒนาโครงการ การแก้ปัญหา บางอย่างที่ต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญให้มาดูแลและพัฒนาเพิ่มเติม เช่น การพัฒนาฝีมือด้านสี การแปรรูป และการรักษาสิ่งแวดล้อม แม้ว่ากลุ่มชาวบ้านจะตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อมที่ต้องใช้เปลือกไม้เป็นวัตถุดิบหลักในการผลิต และมีการปลูกต้นไม้ทดแทนทุกคร้วเรือน รวมทั้งการรักษาเมล็ดต้นไม้ซึ่งเป็นความเชื่อของกลุ่มชาวบ้าน แต่เนื่องจากยังไม่มีมีการปฏิบัติอย่างเป็นระบบ และการปลูกไม้ทดแทนต้องใช้เวลาานาน ทำให้ต้นไม้ไม่เพียงพอต่อการผลิตผ้าย้อมสีเปลือกไม้ จึงต้องอาศัยเปลือกไม้จากแหล่งอื่นๆ และมีผลกระทบต่อการผลิตผ้าย้อมสีเปลือกไม้ที่มีการผลิตไม่เพียงพอต่อความต้องการของตลาด จากผลการศึกษาเบื้องต้นสามารถนำความรู้ไปส่งเสริมและสนับสนุนความรู้ผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ของชุมชนให้คงอยู่และสามารถถ่ายทอดสู่เยาวชนรุ่นหลังหรือผู้ที่สนใจได้ ในสื่อรูปแบบ E-learning ผ้าฝ้ายย้อมสีเปลือกไม้ ที่ได้รวบรวมและจัดการความรู้แล้วนำไปเผยแพร่ให้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่เสื่อมสลายไปตามกาลเวลา

อนุรัตน์ สายทองและคณะ (2547) ได้ศึกษา เรื่อง การวิจัย การย้อมผ้าครามของกลุ่มทอผ้าย้อมสีธรรมชาติบ้านพันนา ตำบลพันนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนครพบว่า สมาชิกกลุ่มบ้านก่อนมีความสามารถในการทอผ้า สามารถออกแบบลายได้ตามความต้องการของชุมชน แต่ขาดความชำนาญในการย้อมสีคราม และการออกแบบลายตามความต้องการของลูกค้า เมื่อต้องการพัฒนาผ้าย้อมคราม จึงต้องได้รับการเรียนรู้เรื่องการเตรียมสีคราม เส้นใยที่ย้อมครามติดและการออกแบบลายที่หลากหลาย

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

จากการทบทวนแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ทำให้ได้แนวคิดในการดำเนินการวิจัย การจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามบ้าน โนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ดังนี้

1. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากร คือสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้าน โนนสะอาด หมู่ที่ 12 ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม จำนวน 30 คน ศึกษาทั้งหมดไม่มีการสุ่ม

2. เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่

2.1 แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าย้อมคราม โดยสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและ ผู้มีประสบการณ์ มีความรู้เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าย้อมคราม และกระบวนการผลิตผ้าย้อมคราม โดยแบ่งเป็น 3 ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่ม

ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าย้อมคราม

ตอนที่ 3 กระบวนการจัดการความรู้การทอผ้าย้อมคราม

2.2 การสนทนากลุ่ม (Focus Group) กำหนดขึ้นจากกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน (อ้างในจินดา ขลิบทอง , 2554: 21-22) ดังนี้

2.2.1 การบ่งชี้ความรู้ พิจารณาว่า วิสัยทัศน์ พันธกิจ เป้าหมาย คืออะไร และเพื่อให้บรรลุเป้าหมาย เราจำเป็นต้องรู้อะไร ขณะนี้เรามีความรู้อะไรบ้าง อยู่ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร

2.2.2 การสร้างและแสวงหาความรู้ การสร้างความรู้ใหม่ แสวงหาความรู้จากภายนอก รักษาความรู้เก่า กำจัดความรู้ที่ใช้ไม่ได้แล้ว

2.2.3 การจัดความรู้ให้เป็นระบบ เป็นการวางโครงสร้างความรู้ เพื่อเตรียมพร้อม

สำหรับการเก็บความรู้ อย่างเป็นระบบในอนาคต

2.2.4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้ การปรับปรุงรูปแบบเอกสารให้เป็นมาตรฐาน ใช้ภาษาเดียวกัน ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์

2.2.5 การเข้าถึงความรู้ เป็นการทำให้ผู้ใช้ความรู้เข้าถึงความรู้ที่ต้องการได้ง่าย และสะดวก เช่น ระบบเทคโนโลยีสารสนเทศ (IT) Web board บอร์ดประชาสัมพันธ์

2.2.6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ อาจจัดทำเป็น เอกสาร ฐานความรู้ เทคโนโลยีสารสนเทศ หรือ จัดทำเป็นระบบ ทีมข้ามสายงาน กิจกรรมกลุ่มคุณภาพและนวัตกรรม ชุมชนแห่งการเรียนรู้ ระบบพี่เลี้ยง การสับเปลี่ยนงาน การยืมตัว เวทีแลกเปลี่ยนความรู้

2.2.7 การเรียนรู้ ควรทำให้การเรียนรู้เป็นส่วนหนึ่งของงาน เช่น เกิดระบบการเรียนรู้จากการสร้างองค์ความรู้ การนำความรู้ไปใช้ ผลที่ตามมาคือเกิดการเรียนรู้และประสบการณ์ใหม่ หมุนเวียนต่อไปอย่างต่อเนื่อง

2.3 เครื่องมือด้านอิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ กล้องบันทึกภาพ เครื่องบันทึกเสียง และสมุดจดบันทึก ใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้

3. วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ศึกษาภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าไหมคราม ได้จากการสำรวจสภาพพื้นที่จริงเพื่อให้ทราบข้อมูลเบื้องต้น ศึกษาภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าไหมครามโดยการ สัมภาษณ์ สันทนากลุ่ม การสังเกต และการจดบันทึกรายละเอียดต่างๆตลอดการวิจัย

3.1 สัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยทำการสัมภาษณ์กับสมาชิกกลุ่มทอผ้าจำนวน 30 คน เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่ม ความรู้ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า ได้แก่ความเป็นมาของการทอผ้าไหมคราม กระบวนการผลิต การถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

3.2 การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้ศึกษาได้มีการสนทนากลุ่มตามประเด็นที่กำหนดคือ กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน โดยได้ประชุมชี้แจงในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็น ให้สมาชิกกลุ่มทอผ้าเข้าใจและช่วยกันวิเคราะห์สรุปเป็นภาพรวมของกลุ่ม

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากเก็บรวบรวมจากเอกสารและแบบสัมภาษณ์มาดำเนินการวิเคราะห์และสรุปผลต่อไป

4.1 ตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล ที่ได้จากการสัมภาษณ์

4.2 แยกประเภทของข้อมูลตามหมวดหมู่ เพื่อเตรียมข้อมูลเบื้องต้น ก่อนนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปจากเครื่องคอมพิวเตอร์

ตอนที่ 1 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณนำข้อมูลในแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพ อาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้เฉลี่ย ประสิทธิภาพการทำงาน มาตรวจสอบให้คะแนนแล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติโดยเครื่องคอมพิวเตอร์โปรแกรมสำเร็จรูปใช้ค่าความถี่ (frequency) ร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) ค่าต่ำสุด (minimum) และค่าสูงสุด (maximum)

ตอนที่ 2 และตอนที่ 3 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม วิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์และข้อมูลจากกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนจากการจัดสนทนากลุ่ม (Focus group) แล้วสรุปแนวความคิดที่สำคัญของแต่ละประเด็นรวบรวมเป็นองค์ความรู้ของกลุ่ม ได้แก่ การปลูกคราม การผลิตเนื้อคราม การย้อมคราม และลวดลายผ้าย้อมคราม

บทที่ 4

ผลการวิเคราะห์ข้อมูล

ในบทนี้ได้นำเสนอผลการวิจัย เรื่อง การจัดการความรู้การทอผ้าไหมกรรมบ้าน โนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ได้แบ่งการวิจัยออกเป็น 4 ส่วน ประกอบด้วย

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่ม

ตอนที่ 2 บริบทชุมชนและข้อมูลทั่วไปของกลุ่มทอผ้าบ้าน โนนสะอาด

ตอนที่ 3 กระบวนการจัดการความรู้การทอผ้าไหมกรรม

ตอนที่ 4 องค์ความรู้การทอผ้าไหมกรรม และตลาดผ้าไหมกรรม

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่ม

จากการศึกษาข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้าน โนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.1 สภาพทั่วไป ประกอบด้วย อายุ เพศ สถานภาพ ระดับการศึกษา รายได้ และประสบการณ์ในการทำผ้าไหมกรรม ซึ่งรายละเอียดดังตาราง

ตารางที่ 4.1 สภาพทั่วไปของสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้าน โนนสะอาด

N = 30					
สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม	จำนวน	ร้อยละ	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด	ค่าเฉลี่ย
อายุ (ปี)			34	69	45.5
ต่ำกว่า 40	4	13.34			
41-50	13	43.33			
51-60	10	33.33			
มากกว่า 60	3	10.00			
สถานภาพ					
สมรส	30	100.00			

ตารางที่ 4.1 (ต่อ)

N = 30					
สภาพทางเศรษฐกิจและสังคม	จำนวน	ร้อยละ	ค่าต่ำสุด	ค่าสูงสุด	ค่าเฉลี่ย
(ราย)					
ระดับการศึกษา					
ประถมศึกษา	25	83.33			
มัธยมศึกษาตอนต้น	3	10.00			
มัธยมศึกษาตอนปลาย	2	6.67			
อาชีพหลัก					
ทำนา	30	100			
รายได้เฉลี่ยจากการทอผ้า/เดือน			2,500	6,000	4,000
(บาท)					
ต่ำกว่า 3,000	2	6.67			
3,001-4,000	5	16.67			
4,001-5,000	15	50.00			
มากกว่า 5,000	8	26.67			
ประสบการณ์การทำรวม(ปี)					
1-5	3	10.00	1	50	12.20
6-10	8	26.67			
11-15	17	56.66			
มากกว่า 15	2	6.67			

จากตารางที่ 4.1 สรุปได้ ดังนี้

สมาชิกกลุ่มทอผ้าทั้งหมดเป็นเพศหญิง และอายุของสมาชิกกลุ่มทอผ้า ร้อยละ 43.33 และ 33.33 อยู่ในช่วงอายุ 41-50 และ 51-60 ปี รองลงมา คือ ต่ำกว่า 40 ปี ร้อยละ 13.34 และมากกว่า 60 ปี ร้อยละ 10.00 และยังพบว่าสมาชิกกลุ่มทอผ้ามีสถานภาพสมรสทุกราย ระดับการศึกษาร้อยละ 83.33 อยู่ในระดับประถมศึกษา ร้อยละ 10.00 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้น และร้อยละ 6.67 จบการศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย อาชีพหลักของสมาชิกกลุ่มทอผ้า คือ ทำนา อาชีพรองคือ การทอผ้า ซึ่งพบว่ารายได้จากการทอผ้าของสมาชิก เฉลี่ย 4,000 บาทต่อเดือน มาก

ที่สุดร้อยละ 50.00 มีรายได้ระหว่าง 4,001-5,000 บาทต่อเดือน รองลงมาร้อยละ 26.67 มีรายได้มากกว่า 5,000 บาทต่อเดือน และร้อยละ 16.67 และ 6.67 คือ 3,001-4,000 และ ต่ำกว่า 3,000 บาทต่อเดือน

1.2 สถานการณ์การผลิตผ้าย้อมครามของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด

สถานการณ์การผลิตผ้าย้อมคราม สมาชิกผู้ให้ข้อมูลจำนวน 30 รายเป็นผู้ที่มีความชำนาญในการทอผ้าย้อมคราม ในด้านประสบการณ์ในการทอผ้าย้อมคราม มากที่สุด 50 ปี 1 ราย รองลงมา 40 ปี 1 ราย สมาชิกที่มีประสบการณ์น้อยที่สุด 1 ปี จำนวน 3 ราย สมาชิกส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการทอผ้าย้อมคราม 12 ปีจำนวน 17 ราย รองลงมา 10 ปีจำนวน 8 ราย สภาพการทอผ้าย้อมครามในปัจจุบันของสมาชิกทั้ง 30 รายยังคงทอผ้าย้อมครามและทำอย่างต่อเนื่อง สำหรับวิธีการเรียนรู้การทำผ้าย้อมคราม มีการเรียนรู้จากแม่ จำนวน 4 ราย สมาชิกส่วนใหญ่เรียนรู้การทำผ้าย้อมครามจากผู้รู้ในชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 26 ราย

เส้นฝ้ายที่นำมาย้อมสีครามของกลุ่มจะซื้อจากร้านค้าทั้งหมด ไม่มีการปลูกฝ้ายไว้ใช้เอง โดยจะซื้อฝ้ายด้วยเงินกองทุนของกลุ่มแล้วจัดสรรให้สมาชิก ซื้อมาจากบ้านถ้ำเต่า จังหวัดสกลนคร เพราะเป็นฝ้ายที่มีคุณภาพดีที่สุดและอยู่ใกล้ที่สุด ลวดลายผ้าย้อมครามของบ้านโนนสะอาด มีมากกว่า 100 ลาย ลายที่มีชื่อเสียงและเป็นผลิตภัณฑ์ระดับ 5 ดาว คือลายสับปะรด นอกจากนี้ยังมีลายที่ลูกค้านิยมสั่งทอได้แก่ ลายนกแอ่นเลี้ยงลูก ลายพญานาค ลายขอเครี ลายต้นสน ลายกงน้อย ลายกระจับ ลายใบพัด ลายหวีใหญ่ ลายหวีเล็ก ลายกระจับหว่าน ลายเล็บมือนาง ลายนางเอก

ขั้นตอนการทำผ้ามัดหมี่ย้อมคราม ประกอบด้วย การเตรียมเส้นฝ้าย การมัดหมี่ การย้อมสีคราม และการทอผ้า สมาชิกทั้ง 30 ราย สามารถทำได้ชำนาญทุกขั้นตอน โดยได้ร่วมให้ข้อมูลและสาธิตการทำสิ่งทอทุกขั้นตอนโดยสรุปขั้นตอนได้ดังนี้

1) การเตรียมเส้นฝ้าย กลุ่มได้ซื้อเส้นฝ้ายสำเร็จรูปแล้วจากกลุ่มทอผ้าบ้านถ้ำเต่า เป็นการลดขั้นตอนการแปรรูปฝ้ายของปุยฝ้ายให้เป็นเส้นฝ้ายและเป็นเส้นฝ้ายที่มีคุณภาพ ขั้นตอนวิธีการทำเส้นฝ้ายเพื่อให้พร้อมในการนำไปใช้สมาชิกสามารถทำได้ทุกขั้นตอน ได้แก่ การอ้วฝ้าย การดัดฝ้าย การลื้อฝ้าย การเข็นฝ้าย การเปียฝ้าย และกลุ่มยังคงมีอุปกรณ์เพียบพร้อมไว้เพื่อการเรียนรู้ของคนในชุมชน

2) การมัดหมี่ เป็นการทาลวดลายผ้า โดยมัดเส้นด้ายเป็นกลุ่ม มัดเป็นข้อๆด้วยเชือกฟางกันน้ำ เมื่อนำไปย้อมคราม สีจะติดเฉพาะบริเวณที่ไม่ได้มัด เมื่อแก้เชือกมัดออกจะเกิดลายบนเส้นฝ้าย แล้วจึงนำเส้นฝ้ายนั้นไปทอเป็นลวดลายบนผืนผ้า มี 3 ขั้นตอน คือ การกวักฝ้าย การค้นหมี่ การมัดหมี่

3) การย้อมคราม เป็นการนำเส้นฝ้ายที่หมาดน้ำ เคঁ็น หรือขยำ ได้ฝืนน้ำย้อมคราม หลังจากนั้น ยกขึ้นจากน้ำย้อม บิด และกระตุกให้สัมผัสออกซิเจน การย้อมครามของกลุ่มจะทำการย้อมเส้นฝ้าย จำนวน 5 ครั้ง เพื่อให้ได้สีครามที่มีคุณภาพ

4) แกะหมี่ เป็นการแก้วัสดุกันน้ำออก ที่ใช้มัดกลุ่มเส้นฝ้ายให้เป็นลวดลายตามต้องการก่อนนำฝ้ายไปย้อมน้ำสีจึงเกิดสีแตกต่างกัน ถ้าต้องการเพียง 2 สี จะแก้วัสดุมัดฝ้ายเพียงครั้งเดียว หากต้องการหลายสี จะมีการแก้วัสดุหลายครั้ง

5) ปั่นหลอด เป็นการนำเส้นฝ้ายที่ย้อมสีแล้วนำมาปั่นใส่หลอดเตรียมไว้ทอผ้าต่อไป

6) การทอลายผ้ามัดหมี่ ประกอบด้วย การคันหูก การสืบหูกและการทอผ้าฝ้ายย้อมครามบ้านโนนสะอาด มีลายมัดหมี่ที่หลากหลายมีแหล่งที่มาของแบบลายดังนี้

1) เลียนแบบลายดั้งเดิม ได้แก่ ลายกงน้อย ลายนาคขอ ลายนาคเคือ ลายนกแอ่น ลายต้นสน ลายนัทรเล็ก ลายช่อหวี ลายต้นเทียน ลายตุ้มโป่ง ลายลูกศร ลายสับประรด

2) คัดแปลงลายผ้าดั้งเดิม ได้แก่ ลายกาบเคือ ลายดอกอ้อ ลายนางเอก ลายหมากรับหวาน ลายไทยใหญ่ ลายช่อต้นสน

3) คิดค้นขึ้นใหม่ ได้แก่ ลายสาวน้อยบ้านโนน ลายประดิษฐ์

4) ลายตามที่ถูกค้าต้องการหรือให้ออกแบบ เช่น ลายงูจงอาง ลายขอลูกศร

ตอนที่ 2 บริบทชุมชนและข้อมูลทั่วไปของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด

ผู้วิจัยได้ศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้วิธีการรวบรวมจากเอกสาร ข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งส่วนราชการและเอกชน จากการพูดคุยกับผู้เฒ่าผู้แก่ และผู้ใหญ่บ้านเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของหมู่บ้าน นอกจากนี้ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด จากเอกสารและการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่ม ดำเนินการเก็บข้อมูลโดยวิธีการสนทนากลุ่ม และจัดประชุม จากการศึกษาสามารถสรุปเรื่องบริบทชุมชนและข้อมูลทั่วไปของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด ดังนี้

2.1 บริบทชุมชน

การศึกษาบริบทชุมชนของบ้านโนนสะอาด อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม มีวัตถุประสงค์เพื่อให้มองเห็นและทำความเข้าใจข้อมูลพื้นฐานในชุมชน การทำความเข้าใจสภาพแวดล้อมทั่วไปในชุมชน

สภาพทั่วไปของหมู่บ้านและการเดินทางเข้าสู่หมู่บ้าน

1) ชาวบ้านโนนสะอาดมีอาชีพทำนาเป็นหลัก สามารถผลิตข้าวได้ปริมาณเพียงพอในการบริโภคตลอดปี มีการปลูกผักสวนครัวทุกหมู่บ้าน

2) สภาพพื้นที่ของหมู่บ้านโนนสะอาดส่วนใหญ่พื้นที่ดอน ดินเป็นดินทรายทำให้การปลูกข้าวได้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ที่นาบางส่วนเป็นที่ลุ่มและมักประสบปัญหาน้ำท่วม บางส่วนเป็นป่า เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้าน เช่น เห็ดต่างๆ ผัก ไข่มดแดง สภาพดินเป็นดินทราย ภายในหมู่บ้านมีถนนคอนกรีต จำนวน 5 สาย และถนนลูกรัง 2 สาย หมู่บ้านอยู่ห่างจากอำเภอ 14 กิโลเมตร ใช้เวลาในการเดินทางจากหมู่บ้านถึงตัวอำเภอ 30 นาที ใช้เวลาเดินทางเข้าถึงตัวจังหวัด 2 ชั่วโมง การคมนาคมติดต่อระหว่าง หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัดมีความสะดวกพอสมควร

3) ประชากรส่วนใหญ่ในหมู่บ้านเป็นชนเผ่าภูไท ใช้ภาษาภูไทและนับถือศาสนาพุทธ คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายอยู่แบบพอเพียง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ให้โอกาสแก่ผู้ที่ด้อยโอกาส ไม่แบ่งชนชั้นวรรณะ จุดเด่นอีกอย่างหนึ่งคือเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก และมีกิจกรรมปลูกต้นไม้เพื่ออนุรักษ์ป่าชุมชน มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์

4) จากการสังเกตของผู้ศึกษาพบว่า พื้นที่ของชุมชนบ้านโนนสะอาด เป็นชุมชนที่มีความอุดมสมบูรณ์ทางสภาพแวดล้อมและมีโครงสร้างพื้นฐานที่สำคัญได้แก่ วัด โรงเรียน สนามฟุตบอลและสถานอนามัยที่อยู่ในชุมชนหรืออยู่ใกล้ชุมชนไม่เกินระยะ 5 กิโลเมตร แต่การเดินทางเข้าไปยังหมู่บ้านยังขาดป้ายบอกเส้นทางที่ชัดเจน

จำนวนครัวเรือนรวมทั้งสิ้น 65 ครัวเรือน ประชากรรวมทั้งสิ้น 255 คน แบ่งเป็นเพศชาย 121 คน เพศหญิง 134 คน การดำรงชีวิตในครัวเรือน มีการช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ และร่วมกันจัดทำกิจกรรมตามประเพณีในหมู่บ้าน ด้านการปกครอง โดยมีการร่างกฎระเบียบชุมชนร่วมกัน เช่น เรื่องการป้องกันแก้ไขปัญหาเสพติดในหมู่บ้าน มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนแบบประชาธิปไตยร่วมกันแสดงความคิดเห็นระหว่าง ผู้นำและประชากรในหมู่บ้านทุกคน ยึดถือความสามัคคีเป็นสำคัญ แต่ยังคงงบประมาณในการทำกิจกรรมการพัฒนาด้านต่างๆ เช่น ด้านการปราบปรามยาเสพติด และบ้านโนนสะอาดเป็นหมู่บ้านขนาดเล็ก งบประมาณที่ได้รับในแต่ละปีจึงไม่มากนัก

2.2 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด

การศึกษาข้อมูลทั่วไปของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด ผู้ศึกษาได้ใช้ข้อมูลจากวิธีการศึกษาจากเอกสารที่ได้รับจากกลุ่ม การสัมภาษณ์เชิงลึก สามารถสรุปผลได้ดังนี้

2.2.1 ประวัติความเป็นมา

กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 จัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร เมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2539 การทอผ้าຍ้อมครามเป็นการทำสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เดิมเป็นการทอไว้ใช้เองในครัวเรือนหรือใช้ในงานบุญประเพณีต่างๆต่อมาได้มีหน่วยงานราชการเข้ามาช่วยเหลือ ให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้เป็นอาชีพเสริม ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกัน ทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และกลุ่มได้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ชื่อวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าຍ้อมครามบ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2549 และจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านโครงการสายใยรักแห่งครอบครัวฯ เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2553 สมาชิกได้รวมกลุ่มทอผ้าຍ้อมครามมัดหมี่ เนื่องจากสมาชิกมีพื้นฐานทางด้าน การทอผ้าຍ้อมครามอยู่แล้วและได้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการทอผ้าจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ในปี พ.ศ. 2544-2555 ได้รับเงินทุนสนับสนุนดังนี้

- 1) พ.ศ. 2544 อบต.นางัว จำนวน 10,000 บาท
- 2) พ.ศ. 2544 โครงการเสริมสร้างพลังแผ่นดิน จำนวน 1,123,708 บาท โดยแยกเป็น กองทุนชุมชนธนาคารออมสิน จำนวน 933,708 บาท ชุมชนสมทบ จำนวน 189,910 บาท เพื่อสร้างศูนย์และจัดซื้ออุปกรณ์
- 3) พ.ศ. 2548 อบต.นางัว จัดซื้อวัสดุต่อเติมศูนย์ จำนวน 47,000 บาท และจัดซื้อวัสดุในการทอผ้า จำนวน 6,000 บาท
- 4) พ.ศ. 2555 งบประมาณจังหวัดโครงการสายใยรักแห่งครอบครัวโดยสำนักงานเกษตรจังหวัดนครพนม จัดซื้อวัสดุต่อเติมศูนย์และซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการຍ้อมคราม จำนวน 50,000 บาท

จากการสนับสนุนของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและองค์กรต่างๆในเบื้องต้นและความสามัคคี การร่วมแรงร่วมใจสมาชิกมีใจรักในด้านการทอผ้าຍ้อมครามทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและมั่นคง จนทำให้สามารถขยายกิจการของกลุ่ม มีการรับสมัครสมาชิกเพิ่มขึ้นและเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มต่างๆ ประธานกลุ่มคนปัจจุบันชื่อ นางราตรี อุสาพรหม

2.2.2 โครงสร้างองค์กร

กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด มีการกำหนดโครงสร้างการบริหารงานไว้อย่างชัดเจน มีการแต่งตั้งคณะกรรมการเป็น 3 ส่วน ดังนี้

- 1) คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สมาชิก อบต.
- 2) คณะกรรมการบริหารงานกลุ่ม ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม รองประธาน

เลขานุการ เจริญญิก ประชาสัมพันธ์ และกรรมการร่วมอีก 5 คน

3) คณะกรรมการตรวจสอบกิจการ ประกอบด้วย ประธานกรรมการ รองประธาน เลขานุการ เจริญญิก และกรรมการ 1 คน

กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดจัดตั้งขึ้น จากการแนะนำของพัฒนาชุมชนและจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยสำนักงานเกษตรอำเภอหนองบัว มีสมาชิกอย่างเป็นทางการครั้งแรกจำนวน 30 คน ได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการพร้อมทั้งออกกฎระเบียบและข้อปฏิบัติของกลุ่มซึ่งรายละเอียดอธิบายในภาคผนวก ในส่วนของโครงสร้างองค์กรที่เกี่ยวข้องกับองค์ความรู้ พบว่าที่ทำการกลุ่ม อาคารสถานที่ มีผลทำให้การจัดการความรู้เกิดประสิทธิภาพ กลุ่มมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารจัดการไว้อย่างชัดเจน คือมีโครงสร้างองค์กร ตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบ แผนการผลิต แผนการตลาด แผนการเงิน แต่ในทางปฏิบัติแล้ว การดำเนินงานในแต่ละหน้าที่มีลักษณะไม่ตายตัว มีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เช่น การกำหนดหน้าที่ของสมาชิกมีการตั้งไว้ชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติส่วนใหญ่สมาชิกจะมีการทำหน้าที่ตามความถนัด มีการช่วยเหลือกัน ปฏิบัติตามความสมัครใจ นอกจากนี้ระบบการทำงานเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

2.2.3 การบริหารจัดการของกลุ่ม

จากการสัมภาษณ์สมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด สมาชิกทุกคนสามารถทำการผลิตได้ทุกขั้นตอน แต่จะมีความชำนาญต่างกัน กลุ่มมีลักษณะการบริหารจัดการด้านการผลิต การตลาด และการเงิน ดังนี้

ด้านการผลิต กลุ่มจะปลูกครามไว้ใช้เอง มีการสำรองเนื้อครามไว้ประมาณ 100 กิโลกรัม/ปี ในขั้นตอนการย้อมฝ้าย การมัดหมี่ การทอผ้าจะเหมือนกับทุกกลุ่ม กลุ่มจะทอลายที่คิดค้นขึ้นเองและทอตามลายที่นิยมทั่วไป มุ่งเน้นการผลิตและจำหน่ายเป็นผ้าเมตรและผ้าคลุมไหล่ สินค้าที่ผลิตได้นั้นมีทั้งผ้าฝ้ายมัดหมี่ ผ้าพื้นเรียบ ซึ่งสินค้าที่ผลิตได้มีกำลังการผลิต ได้แก่ ผ้าฝ้ายมัดหมี่ 40-60 ผืน/เดือน ผ้าพื้นเรียบ 40 ผืน/เดือน ในปี พ.ศ.2547 ผ้ามัดหมี่ลายสับปะรด ได้ผ่านการประเมินคัดสรร OTOP ระดับ 5 ดาว กิจกรรมการผลิตของกลุ่มเป็นการแบ่งงานการผลิตที่ขึ้นอยู่กับความสามารถและความถนัดของแต่ละบุคคล เรื่องค่าตอบแทนของชิ้นงาน สมาชิกจะผลิตมาให้ทางกลุ่มเป็นผู้ขายสินค้าให้ โดยสมาชิกคิดราคาค่าแรงที่ทำมาและทางกลุ่มก็จะคิดบวกเพิ่มเพื่อที่จะนำกำไรมาบริหารจัดการกลุ่มและเป็นเงินปันผลของสมาชิกในกลุ่มด้วย

กลุ่มได้มีการกำหนดราคาจำหน่ายฝ้ายย้อมครามเพื่อให้สมาชิกรู้ราคาค้นทุนการผลิตและผลกำไรจากการทอผ้า ดังนี้

- ต้นทุนการผลิตฝ้ายย้อมครามต่อผืน ราคา 300 บาท
- ฝ้ายมัดหมี่ครามเส้นใหญ่ ราคา 700 บาท

- ผ้ามัดหมี่ครามแท้(ด้ายพุ่งและด้ายยืน) ราคา 900 บาท
- ผ้ามัดหมี่ครามเส้นเล็ก ราคา 600 บาท
- ผ้าพื้นครามเส้นใหญ่ ราคา 500 บาท
- ผ้ามัดหมี่เคมี ราคา 500 บาท

ด้านการตลาด การจำหน่ายสินค้า จำหน่ายที่ศูนย์หัตถกรรมของกลุ่มเอง และงานแสดงสินค้า OTOP ที่จัดภายในจังหวัดนครพนม โดยหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานพาณิชย์จังหวัด นอกจากนี้ตลาดส่วนใหญ่ของกลุ่มคือการขายผ่านตัวแทนที่เข้ามารับซื้อในกลุ่มและสั่งสินค้าประจำ โดยเป็นตัวแทนจำหน่ายในจังหวัดนครพนมและจังหวัดใกล้เคียง ได้แก่ จังหวัดสกลนคร จังหวัดหนองคายและจังหวัดมุกดาหาร ลักษณะลวดลายผ้าที่สั่งทอแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกัน เช่น ศูนย์วัดธาตุประสิทธิ์อำเภอนาหว้าจะสั่งเน้นลายเล็ก (ลายกนกน้อย ลายกระจับหว่าน) ร้านในจังหวัดสกลนคร ไม่ระบุจะสั่งทุกอย่างแต่จะเน้นลายครึ่งตัว ร้านในตลาดอินโดจีนจังหวัดหนองคายจะสั่งเน้นลายใหญ่ เต็มตัว เน้นลายที่มีพญานาค(ลายนาคขอ ลายนาคต้นสน) และร้านในตลาดอินโดจีนจังหวัดมุกดาหาร จะสั่งทุกอย่างที่กลุ่มทอ การประชาสัมพันธ์และการส่งเสริมด้านการตลาดของกลุ่มได้แก่ การประชาสัมพันธ์สินค้าผ่านทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน การแจกแผ่นพับ

ด้านการเงิน ด้านการเงินของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด พบว่ากลุ่มมีค่าใช้จ่ายในการผลิตเฉลี่ยต่อเดือนโดยประมาณ ดังนี้

1) ค่าน้ำ,ค่าไฟฟ้า	เดือนละ	100 บาท
2) ค่าบำรุง โรงเรือน	เดือนละ	50 บาท
3) ค่าบรรจุภัณฑ์	เดือนละ	200 บาท
4) ค่าเชื้อเพลิง	เดือนละ	200 บาท
5) ค่าวัสดุคืบ	เดือนละ	5,000 บาท
รวม	เดือนละ	5,550 บาท

ตอนที่ 3 กระบวนการจัดการความรู้การทอผ้าย้อมคราม

การศึกษากระบวนการจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดจากการสัมภาษณ์ สมาชิกกลุ่มพบว่ากลุ่มยังไม่เคยมีการจัดการความรู้การทอผ้าย้อมคราม ผู้ศึกษาจึงได้ดำเนินการจัดกระบวนการจัดการความรู้ โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนของจินดา ขลิบทอง (2554:21-22) กระบวนการจัดการความรู้ 7 ประเด็น ได้แก่ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและ

แสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การกลั่นกรองและประมวลความรู้ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ ผู้ศึกษาเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการจัดสนทนากลุ่ม (Focus Group) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำกลุ่ม ใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้น โดยผลการศึกษาในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

1. การบ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification) ในการบ่งชี้ความรู้ มุ่งศึกษาในประเด็นด้านการทอผ้าย้อมครามและลวดลายผ้าย้อมคราม ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ จากการสอบถามความคิดเห็นและพูดคุยกับสมาชิกกลุ่ม เพื่อบ่งชี้ความรู้ให้ชัดเจนว่า ความรู้ที่กลุ่มมี มีเรื่องใดบ้างและอยู่ที่ใครบ้างในกลุ่ม พบว่าสมาชิกกลุ่มลงความเห็นและระบุความรู้ความชำนาญที่ทำสืบทอดกันมาจนเป็นอาชีพให้คนในชุมชนและสร้างรายได้ให้กับครอบครัว คือ ความรู้ด้านการทอผ้าย้อมคราม สมาชิกกลุ่มช่วยกันเล่าเรื่องราวอย่างละเอียด โดยมีการเพิ่มเติมและยกตัวอย่างเพิ่มในส่วนที่ขาดไปได้ใจความว่า

ในอดีตการทอผ้าย้อมครามจะผลิตขึ้นเพื่อใช้เองในครอบครัว ต่อมากลุ่มแม่บ้านที่ว่างงาน และเป็นผู้สูงอายุที่ไม่สามารถไปทำงานนอกบ้าน ได้ มีการรวมกลุ่มกันภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ คือ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ เพื่อให้มีการต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่นดั้งเดิมและสร้างงานสร้างอาชีพให้แก่กลุ่ม

สำหรับความรู้ด้านการทอผ้าย้อมคราม สมาชิกกลุ่มช่วยกันแยกประเด็นหัวข้อประกอบด้วย การปลูกคราม การผลิตเนื้อคราม การย้อมคราม และลวดลายผ้าย้อมคราม โดยสมาชิกผลัดเปลี่ยนช่วยกันเล่าขั้นตอนการผลิตแต่ละหัวข้อ โดยละเอียด ในส่วนที่ขาดมีการเพิ่มเติมเพิ่มให้สมบูรณ์เพื่อนำไปเรียบเรียง รวบรวมเป็นองค์ความรู้ของกลุ่ม จากการสังเกตพบว่าสมาชิกทุกคนมีความรู้ด้านการทอผ้าย้อมครามอยู่ในตัวบุคคลของสมาชิก ในด้านความชำนาญแต่ละหัวข้อ เกิดจากประสบการณ์ของแต่ละคน สมาชิกทุกคนได้ลงความเห็นที่ นางราตรี อูสาพรหม ผู้นำกลุ่มเป็นผู้มีความรู้ความชำนาญในด้านการทอผ้าย้อมคราม และคุณยายบุญมา ไชยรักษ์ เป็นผู้มีความชำนาญและมีเทคนิคเฉพาะในการทำลวดลายผ้าย้อมคราม

2. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) วิธีการสร้างและแสวงหาความรู้ของกลุ่มมาจากการสั่งสมประสบการณ์ในการทอผ้าย้อมครามมานานกว่า 50 ปี เน้นการเรียนรู้กันเองของสมาชิก โดยมีการทดลองแล้วนำมาปฏิบัติ การลองผิดลองถูกกันเอง เช่น การออกแบบลวดลายผ้าย้อมคราม สมาชิกในกลุ่มคิดรูปแบบกันเองแล้วนำมาคุยกัน บางทีก็ไปดูแบบจากที่อื่น แล้วกลับมาลองทำดู การแสวงหาความรู้จากภายในกลุ่มเอง ได้ดำเนินการโดยสมาชิกในกลุ่มให้คำแนะนำ มีการปรึกษากันเมื่อเกิดปัญหา ส่วนการแสวงหาความรู้จากภายนอกได้

จากการเข้ารับการฝึกอบรม/สัมมนา และการศึกษาดูงานจากกลุ่มผู้ผลิตผ้าข้อมคราม นำความรู้ที่ได้มาประยุกต์ใช้กับการทอผ้าข้อมคราม ปรับปรุงและพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพมากขึ้น สวয়งามตรงตามความต้องการของลูกค้า มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนในการแสวงหาความรู้ด้านการผลิตและการทอผ้าโดยการส่งวิทยากรเข้ามาสอนการผลิต อีกส่วนหนึ่งการแสวงหาความรู้เกิดจากลูกค้าที่เข้ามาสั่งสินค้าและแนะนำว่าควรมีลวดลายอย่างไร

การสร้างความรู้ในด้านลวดลายผ้า จากเดิมกลุ่มจะทอลวดลายผ้าเป็นลายโบราณที่ทำสืบทอดกันมาจากบรรพบุรุษ ต่อมาได้มีการสร้างลวดลายขึ้นมาใหม่ จากการประยุกต์ คัดแปลงจากลวดลายดั้งเดิมหรือลายโบราณ บางครั้งนำลวดลายมาผสมผสานเพื่อให้เกิดความแปลกใหม่ สวয়งาม มีลายใหม่ๆ ให้ลูกค้าได้เลือกหลากหลายเพิ่มขึ้น เช่น ลายนาคนันสนเป็นลายที่คัดแปลง ปรับปรุงจากลายนาคน (พญานาค) กับลายนันสน บางลวดลายเกิดจากการเห็นสิ่งต่างๆ รอบตัว เช่น ลายข้าวต้มมัด คัดแปลงมาจากลายกนกน้อยให้มีลักษณะเหมือนข้าวต้มมัด และข้าวต้มมัดก็เป็นขนมหวานที่นิยมทำกันในงานบุญประเพณีต่างๆ ในชุมชน ในการออกแบบลวดลายผ้าสมาชิกทุกคนจะช่วยกันดูลวดลายและช่วยกันตั้งชื่อลายเพื่อให้เกิดความเข้าใจที่ตรงกันในการใช้ชื่อลาย

3. การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) จากการสอบถามพบว่า เดิมการจัดระบบความรู้กลุ่มจะมีการบันทึกกระบวนการผลิตและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตผ้าข้อมครามด้วยภาพถ่ายเก็บไว้ ทำให้สะดวกสำหรับสมาชิกใหม่และผู้ที่ต้องการเรียนรู้ ก็สามารถศึกษาจากแฟ้มข้อมูล ภาพถ่ายได้ แต่ไม่มีรายละเอียดว่าลวดลายต่างๆ ที่กลุ่มผลิตขึ้นมาเป็นลวดลายอะไรบ้าง มีที่มาจากไหนบ้าง สำหรับขั้นตอนการทอผ้าข้อมคราม ตั้งแต่การปลูก การผลิต เนื้อคราม การข้อมคราม การทำลวดลาย ตลอดจนการทอเป็นผืนผ้า สมาชิกทุกคนมีความเข้าใจในขั้นตอนการผลิตเป็นอย่างดีแต่มีการบันทึกข้อมูลเป็นลายลักษณ์อักษรเพียงบางส่วน ผู้วิจัยจึงให้สมาชิกกลุ่มร่วมกันคัดเลือกผู้รับผิดชอบ เพื่อที่จะทำหน้าที่ในการจัดการความรู้ให้เป็นระบบ ช่วยกันจัดแบ่งประเภทของความรู้ด้านการทอผ้าข้อมครามเป็นหัวข้อ เช่น การปลูกครามมีขั้นตอนกระบวนการประกอบด้วย ลักษณะต้นคราม การเตรียมดิน การปลูก แนะนำการเก็บและการดูแลรักษา เป็นต้น โดยรวบรวมข้อมูลด้านการทอผ้าข้อมคราม ดำเนินการถ่ายภาพ บันทึกขั้นตอนการผลิต ตีพิมพ์พร้อมคำบรรยายรายละเอียดขั้นตอนการผลิต ไว้ที่จุดเรียนรู้ของกลุ่ม ณ ที่ทำการกลุ่มซึ่งอยู่ในบริเวณวัด เพื่อให้สมาชิกและผู้สนใจสามารถเข้ามาศึกษาและเรียนรู้การทอผ้าข้อมครามได้

ในส่วนของลวดลายผ้าข้อมคราม ได้เพิ่มเติมให้มีการจัดทำเป็นเมนูลวดลายหรือแคตตาล็อกลายผ้า เพื่อเป็นที่รวบรวมข้อมูลลายผ้าทั้งหมดของกลุ่มไว้ เป็นตัวอย่างลวดลายให้กับลูกค้า

ที่สนใจอำนวยความสะดวกในการสั่งซื้อ ส่วนการออกแบบลายก็จัดทำเป็นแผนผังลายลงในกระดาษ เพื่อให้สมาชิกทุกคนสามารถผลิตลวดลายอื่นๆ ได้ เนื่องจากสมาชิกแต่ละคนมีความชำนาญในการทำลวดลายที่แตกต่างกัน เมื่อนำลวดลายทั้งหมดมารวบรวมไว้ในเมนูลวดลายจะทำให้ลวดลายผ้าข้อมครามไม่สูญหายไป คนรุ่นใหม่สามารถค้นหาและนำไปใช้ประโยชน์ได้สะดวกขึ้น

4. การประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ (Knowledge Codification) การประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ของกลุ่มนั้นยังขาดความชัดเจน เนื่องจากความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) มักได้รับการประมวลและเก็บไว้ในความจำของบุคคลมากกว่า การประมวลความรู้จะอยู่ในรูปแบบของการร่วมกันตั้งชื่อลวดลายในแบบต่าง ๆ เพื่อง่ายต่อการจดจำและการผลิต ซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะมีความเข้าใจรูปแบบของผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดเป็นอย่างดี โดยลวดลายที่กลุ่มมี จะตั้งชื่อลวดลายตามลักษณะของลวดลายนั้น ได้แก่ ลายสับปะรด ลายพานบายศรี ลายรูปหัวใจ เป็นต้น ผู้วิจัยจึงได้ให้สมาชิกทุกคนร่วมกันประมวลความรู้ที่มีอยู่ในตัวเองออกมาเพื่อร่วมกันจัดหมวดหมู่ โดยได้แบ่งลวดลายผ้าข้อมครามออกเป็นลายโบราณ และลายประยุกต์ ซึ่งมีลายโบราณจำนวน 16 ลาย ดังนี้ ลายกนกน้อย ลายจักรเล็ก ลายช่อหวี ลายต้นเทียน ลายตุ้มโป่ง ลายนาคขอ ลายบายศรี ลายลูกศร ลายสับปะรด ลายนกแอ่นเลี้ยงลูก ลายปลาก่า ลายตาควาย ลายมุ้งตุ้ม ลายหมี่คอกม้า ลายตะขอและลายตุ้มเครือ ส่วนลายประยุกต์มีจำนวน 9 ลาย ดังนี้ ลายนาคต้นสน ลายสาวน้อยบ้านโนน ลายไทยใหญ่ ลายประดิษฐ์ ลายข้าวต้มมัด ลายนางเอก ลายดอกอ้อ ลายหมากจับหว่าน และลายช่อต้นสน สมาชิกช่วยกันตรวจสอบความถูกต้อง แม่นยำเพื่อจัดทำเป็นเมนูลวดลายผ้าข้อมคราม

5. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) ได้มีการจัดการให้สามารถเข้าถึงความรู้และใช้ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาด้านการทอผ้าข้อมคราม โดยความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล สามารถเข้าถึงความรู้โดยการถ่ายทอดความรู้แบบตัวต่อตัวและการเข้ารับการฝึกอบรม ณ ศูนย์การเรียนรู้ของกลุ่มทั้งกระบวนการผลิตและการทอผ้าข้อมคราม การทำลวดลายต่างๆ สำหรับความรู้ที่ชัดเจนเพื่อให้บุคคลภายนอกที่สนใจได้เข้าถึงความรู้ นั้น ยังมีแหล่งเรียนรู้ย่อย ผู้วิจัยจึงได้จัดทำข้อมูลกลุ่มกระบวนการผลิตและการทอผ้าข้อมคราม ลวดลายผ้าข้อมคราม นำไปเผยแพร่ในเว็บไซต์สำนักงานเกษตรจังหวัดนครพนม www.nakhonphanom.doae.go.th และเอกสารข้อมูลองค์ความรู้การทอผ้าข้อมคราม พร้อมทั้งส่งเสริมให้หน่วยงานในพื้นที่ทั้ง องค์การบริหารส่วนตำบล สถานศึกษา ให้มีการฝึกอบรมเพื่อส่งเสริมอาชีพ โดยให้สมาชิกกลุ่มเป็นวิทยากรในการถ่ายทอดความรู้ จะส่งผลให้มีการเข้าถึงความรู้ในด้านการทอผ้าข้อมครามได้มากขึ้น

6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) การแลกเปลี่ยนความรู้จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนจากความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ตามบริบทชุมชนของท้องถิ่น จากการสอบถาม สมาชิกทุกคนในกลุ่มมีการแบ่งปันและแลกเปลี่ยนความรู้สม่ำเสมอ มีทั้งใช้เวทีการประชุมกลุ่ม การพูดคุยปรึกษาหารือ ทำให้เกิดความเข้าใจตรงกันส่งผลให้การดำเนินงานภายในกลุ่มเกิดประสิทธิภาพมากขึ้น ในการแบ่งปันแลกเปลี่ยนเรียนรู้กับบุคคลภายนอก จัดทำโดยวิธีการเปิดการเรียนการสอนที่ศูนย์การเรียนรู้ มีวิทยากรประจำศูนย์ฯ เพื่อให้บุคคลที่สนใจได้เข้ามาเรียนรู้ ทั้งนักเรียน นักศึกษา กลุ่มแม่บ้าน เกษตรกร ทำให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันมากขึ้น นอกจากนี้หน่วยงานราชการยังมีการส่งเสริมกิจกรรมการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มอื่น โดยเฉพาะในรูปแบบกลุ่มวิสาหกิจชุมชนทำให้เกิดการประยุกต์ พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีความทันสมัยแต่ยังคงเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ส่งผลให้กลุ่มสามารถสร้างอาชีพเสริม สร้างรายได้ รวมทั้งได้สืบทอดและเผยแพร่ความรู้ภูมิปัญญาที่มีการปรับปรุงไม่ให้สูญหายไปกับกาลเวลา

7. การเรียนรู้ (Learning) ในการร่วมกันจัดกระบวนการเรียนรู้ ทำให้สมาชิกทุกคนเกิดการเรียนรู้ จากความรู้ที่ตนมีอยู่ในตัว ถ่ายทอดความรู้ออกมาจากประสบการณ์ มีเรื่องเล่าที่เล่าต่อกันมา การสอนลูกหลาน ได้ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบที่เป็นรูปภาพ ลายลักษณ์อักษร ตัวหนังสือ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ของสมาชิกกลุ่มและบุคคลทั่วไปได้เป็นอย่างดี นอกจากนี้การถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลภายนอกและกลุ่มที่สนใจ เปิดเป็นศูนย์เรียนรู้ มีการเรียนรู้ด้วยการสาธิตให้ดู ปัจจุบันสมาชิกกลุ่มและประธานกลุ่มได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรสอนเกี่ยวกับการผลิตและการทอผ้าไหม

จากการศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตผ้าไหม พบว่า สามารถสรุปขั้นตอนของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าไหม ครบได้ทั้งหมด 5 ขั้นตอนหลักที่สำคัญได้แก่ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและการแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ซึ่งกันและกัน กลุ่มได้มีการดำเนินการอยู่แล้วในกลุ่ม หลังจากผู้วิจัยได้นำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน มาจัดการความรู้การทอผ้าไหม ทำให้กลุ่มทอผ้าได้นำแนวทางการดำเนินงานในส่วนของขั้นตอนกระบวนการที่ขาดหายไป คือ การประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่และการเข้าถึงความรู้ มาจัดการความรู้ด้านการทอผ้าให้ครบทุกขั้นตอนเพื่อให้ได้ข้อมูลองค์ความรู้ของกลุ่มที่ชัดเจนและครอบคลุมเนื้อหา ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีการอาศัยกิจกรรมทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการกลุ่ม

จากการนำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนมาใช้ในการจัดการความรู้การทอผ้า ย้อมครามบ้าน โนนสะอาด ทำให้สมาชิกกลุ่มเกิดความภาคภูมิใจในภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง และมีการรวบรวมเป็นข้อมูลองค์ความรู้ของกลุ่ม เพื่อเผยแพร่และการนำไปใช้ประโยชน์ต่อไป

ตอนที่ 4 องค์ความรู้การทอผ้าย้อมคราม

ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ประชาชนในหมู่บ้าน โนนสะอาด ได้สืบทอดและรักษาไว้ที่สำคัญ คือ การทอผ้าย้อมคราม โดยในปัจจุบันมีปราชญ์ชาวบ้าน ดังนี้

1) นางแสนสุข อุปพงษ์ ปราชญ์ด้านการทอผ้า การออกแบบลายผ้า

2) นางราตรี อูสาพรหม ปราชญ์ด้านการทอผ้า การออกแบบลายผ้า

บ้าน โนนสะอาดมีชื่อเสียงในด้านการทอผ้าย้อมคราม ทอผ้ามัดหมี่ ผลิตภัณฑ์มีชื่อเสียงในระดับ 5 ดาว กลุ่มทอผ้าบ้าน โนนสะอาดเป็นกลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรมการทอผ้าย้อมครามที่ครบวงจร เน้นการผลิตสีครามที่มีคุณภาพ ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น มีการอนุรักษ์และสืบทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง สมาชิกทั้ง 30 คน ได้ร่วมกันให้ข้อมูลและองค์ความรู้เรื่องครามตั้งแต่วิธีการปลูกครามจนถึงการย้อมครามที่เป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาดั้งเดิมของหมู่บ้าน

จากการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าย้อมคราม โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน ทำให้ได้องค์ความรู้ด้านการทอผ้าย้อมครามสามารถแยกหัวข้อ รวบรวมองค์ความรู้เฉพาะ 4 ประเด็นหลักได้แก่ การปลูกคราม การผลิตเนื้อคราม การย้อมผ้าคราม และ ลวดลายผ้าย้อมคราม ที่เป็นความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคล (Tacit Knowledge) แล้วทำการสรุปบันทึกองค์ความรู้ โดยใช้วิธีการเก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มย่อยทั้งไม่เป็นทางการและเป็นทางการ ทำการบันทึกข้อมูลทั้งเป็นลายลักษณ์อักษร และภาพถ่าย ซึ่งได้มีการรวบรวมขั้นตอนการผลิต และการอธิบายโดยรูปภาพในภาคผนวก รายละเอียดแต่ละประเด็นมีดังนี้

4.1 การปลูกต้นคราม

ในปัจจุบันกลุ่มทอผ้าบ้าน โนนสะอาดจะปลูกครามไว้ใช้เอง มีแปลงรวมที่ปลูกร่วมกันของกลุ่มจำนวน 5 ไร่ ปลูกบริเวณบ้านของสมาชิกและตามหัวไร่ปลายนา โดยกลุ่มจะใช้พันธุ์ดั้งเดิมที่ได้มาจากบรรพบุรุษ มีลักษณะเป็นไม้พุ่มสูงประมาณ 1-2 เมตร ใบประกอบแบบขนนก เรียงสลับ ปลายใบเดี่ยว ใบย่อยเป็นรูปรี ดอกออกเป็นช่อตามซอกใบ ดอกย่อยคล้ายรูปดอกถั่ว กลิบบอกมีสีชมพู ผลเป็นฝักมีทั้งฝักตรงและฝักโค้ง ภายในฝักมี 7-12 เมล็ด กลุ่มจะเพาะเมล็ดครามที่เก็บไว้ปีต่อปี เพาะใส่ถุงดำไว้ในช่วงเดือนมีนาคม-เมษายน ในช่วงเดือนพฤษภาคมเข้าสู่ฤดู

ฝนจะนำต้นกล้าครามที่มีขนาดความสูงประมาณ 1 ฟุตกว่าไปลงแปลงปลูก เป็นการลดภาระในการรดน้ำ อาศัยน้ำฝนจากธรรมชาติ ดูแลเฉพาะการคายน้ำหมักใส่ปุ๋ยให้ครามได้แตกและปุ๋ยเต็มที่

ขั้นตอนการปลูกต้นคราม

1) เตรียมต้นกล้าคราม

2) การเตรียมแปลงปลูกคราม โดยการไถ – พรวนดิน ประมาณ 2-3 ครั้ง พื้นที่ 1 ไร่

ใช้เมล็ดพันธุ์ครามประมาณ 1 กิโลกรัม

ลักษณะดินที่เหมาะสมกับการปลูกคราม ได้แก่ ดินที่มีลักษณะเป็นที่ดอน น้ำท่วมไม่ถึงและไม่มีน้ำขัง เนื่องจากครามเป็นพืชที่ไม่ชอบและเจริญเติบโตช้า ถ้าปลูกในดินที่มีความชื้นมาก และต้นครามอาจตายได้

วิธีการปลูกคราม

1) ปลูกเป็นแถว มีระยะห่างระหว่างต้นครามประมาณ 30x50 ซม.

2) ใส่ปุ๋ยคอกในหลุมที่ปลูกคราม กลุ่มจะใส่ปุ๋ยครั้งเดียวตลอดการเก็บเกี่ยว จะไม่ใช้ปุ๋ยเคมีเนื่องจากปุ๋ยเคมีทำให้ต้นครามเจริญเติบโตเร็ว ใบใหญ่แต่ให้สีครามน้อย กลุ่มจึงไม่ใช้ปุ๋ยเคมีในการบำรุงดูแลต้นคราม

3) หมั่นดูแลแปลงปลูกให้สะอาดในช่วงเดือนแรกที่ลงแปลง โดยอาจ คายน้ำหมักทำลายวัชพืชเพื่อไม่ให้แย่งอาหารจากต้นคราม

ข้อดีของการปลูกต้นครามเป็นแถว ได้แก่

1) เพื่อความสะดวกสบายในการดูแล บำรุง รักษาต้นคราม

2) เพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อย รวมถึงความสบาย รวดเร็วในการเก็บคราม

3) ปลูกครามได้ประมาณ 3-4 เดือน ก็สามารถเก็บใบคราม โดยเก็บกิ่งครามมาทำเป็นมัดแล้วนำไปครามที่ได้ ไปหมัก แชน้ำรวมกัน

การเก็บใบคราม ต้นครามเมื่อปลูกได้ประมาณ 3-4 เดือนขึ้นไป สามารถเก็บใบครามไปผลิตเป็นเนื้อครามเปียกได้ วิธีสังเกตจะมีหยดน้ำเกาะใต้ใบครามจะมีสีน้ำเงิน แสดงว่าใบครามกิ่งครามนั้นพร้อมที่จะเก็บเกี่ยว การเก็บใบครามสดของกลุ่มจะเก็บในตอนเช้าแล้วนำไปหมักตอนเช้าทันที

4.2 การผลิตเนื้อคราม

วัสดุอุปกรณ์ที่ใช้สำหรับการหมักครามเพื่อผลิตเนื้อคราม มีดังนี้

1) ถังพลาสติกขนาด 50x50 เซนติเมตร จำนวน 1 ถัง ใช้หมักใบครามได้ประมาณ 20-25 มัด

2) โองดินขนาด 40x40 เซนติเมตร จำนวน 1 ใบ ใช้หมักใบครามได้ประมาณ 10-15 มัด

เมื่อได้ใบครามที่เป็นมัดๆ แล้ว หลังจากนั้นให้นำใบครามทั้งหมดไปจัดวางให้เป็นระเบียบ หรือตามความเหมาะสมของภาชนะที่ใช้ในการหมัก เช่น ถังพลาสติกหรือโองดิน แล้วเติมน้ำฝนหรือน้ำที่สะอาดให้ท่วมมัดคราม แช่ไว้ในถังพลาสติกหรือโองดิน ประมาณ 1 วัน แล้วเก็บเอาแต่เศษกิ่งครามออกให้เหลือแต่โคลนที่หมักใบคราม เอาปูนขาวหรือปูนแดง นำมาผสมลงในถังที่หมักใบครามจนให้เข้ากัน ประมาณ 15-20 นาที เพื่อให้ส่วนผสมต่างๆ เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน หรือสังเกตฟองของน้ำคราม ถ้าฟองเป็นสีขุ่นหรือเป็นสีเหลือง แสดงว่าที่ผสมลงไปนั้นยังไม่พอหรือไม่เหมาะสมต้องเพิ่มปริมาณปูนขาวหรือปูนแดงลงไปอีกจนให้เข้ากันอีกครั้งจนกว่าฟอง หรือน้ำจะออกมาเป็นสีคราม แล้วทิ้งไว้ประมาณ 1 วัน น้ำครามจะตกตะกอน หลังจากนั้นให้รินน้ำใสออกให้เหลือไว้เพียงแต่ขี้เลน (ตะกอนหรือดินเลน) เรียกว่าเนื้อครามหรือครามเปียกและมีความสมบูรณ์ตามแบบ เพื่อนำไปทำในขั้นตอนของกระบวนการทำน้ำครามที่ใช้สำหรับย้อมผ้าต่อไป ใบครามที่สามารถให้น้ำครามมากที่สุด สังเกตง่าย ๆ คือ ใบครามที่แก่มากจนถึงแก่จัด ใบครามจะมีลักษณะสีเขียวเข้มมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ใต้อใบครามจะเป็นจุดๆสีคราม เมื่อได้ครามเปียกจะนำไปใส่ถุงพลาสติก แล้วใส่ในปับหรือถังพลาสติก รอการจำหน่ายหรือรอการเตรียมสีคราม ในการก่อหม้อครามเพื่อย้อมผ้าต่อไป

4.3 การย้อมคราม

การย้อมคราม เป็นการนำเส้นใยฝ้ายที่หมาดน้ำ เส้นหรือขำ ใต้วีวน้ำคราม เพื่อให้เส้นใยฝ้ายมีสีคราม ในการการเตรียมน้ำย้อมคราม แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

4.3.1 การเตรียมก่อหม้อคราม การเตรียมส่วนผสมในการก่อหม้อคราม ประกอบด้วย เนื้อคราม น้ำดั่ง(น้ำด่าง) และน้ำโซ่(น้ำส้ม)

- 1) เตรียมเนื้อคราม ประมาณ 1 กิโลกรัมต่อ 1 หม้อ
- 2) น้ำดั่ง(น้ำด่าง) น้ำดั่งได้มาจากการเผาวัสดุธรรมชาติที่ทำให้น้ำมีความเป็นด่างได้แก่ หัวต้นกล้วยสับตากแดด ต้นจิวหันหรือสับตากให้แห้ง ผักฮัมหรือผักโขม ตากให้แห้ง นำวัสดุดังกล่าวมาเผารวมกันให้หมดจนเป็นขี้เถ้า ขี้เถ้าที่ผ่านการเผาไหม้อย่างสมบูรณ์ สังเกตได้จากขี้เถ้ามีสีขาวปนเทา เนื้อละเอียด แล้วเก็บเอาขี้เถ้าใส่ไว้ในภาชนะที่เตรียมไว้ได้แก่ ถังพลาสติก หลังจากนั้นนำไปผสมน้ำ ใช้ผ้ากรองเอาแต่น้ำใส น้ำที่ได้เมื่อสัมผัสจะลื่นมือ นอกจากนี้ยังมีวัสดุที่นำมาเผาเอาขี้เถ้ามาทำน้ำดั่งที่หาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ เปลือกฝักนุ่น ใบจามจุรี ก้านมะพร้าว กาบมะพร้าว และอื่น ๆ

3) **น้ำโซ้ (น้ำส้ม)** ซึ่งได้มาจากการนำพืชหลายชนิดมาต้มรวมกันใน 1 หม้อ จนน้ำปรากฏเป็นสีเหลือง หลังจากนั้นทิ้งไว้ให้เย็น ในงานวิจัยของ สุภารัตน์ ปาละลี (2550:78) จะเรียกว่า น้ำสมุนไพร ซึ่งสูตรและส่วนผสมจะไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับพืชที่มีในท้องถิ่นและการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ พืชที่นำมาต้มทำน้ำโซ้ของกลุ่มทอผ้า มี 3 ชนิด ดังนี้

- (1) ส้มเสี้ยว 1 กิโลกรัม.
- (2) ต้นสมอไทย (ส้มมอ) 1 กิโลกรัม
- (3) ใบเหมือดอ่อน(ใบชี) 1 กิโลกรัม

4.3.2 การก่อกหม้อย้อมคราม

ซึ่งเนื้อครามเปียก 1 กิโลกรัมผสมน้ำโซ้ 1 ชั้น น้ำด่าง 1 ชั้น น้ำครามใส 2 ชั้น ใส่ในโอ่งดิน โจงน้ำย้อมครามให้เข้ากัน ทุกเช้า-เย็น สักเกต สี กลิ่น และฟอง ประมาณ 5 วัน โจงครามทุกวันและสักเกตต่อไป จนน้ำเป็นสีเหลือง เพิ่มน้ำด่าง 1 ชั้น น้ำคราม 1 ชั้น สุราขาว เล็กน้อย(ครึ่งก๊ก)ทิ้งไว้ประมาณ 2 วันซึ่งน้ำย้อมครามจะใสขึ้น เปลี่ยนเป็นสีเขียวปนน้ำเงิน กลิ่นหอมอ่อน ฟองสีน้ำเงิน โจงครามทุกวันจนกว่าน้ำย้อมจะเป็นสีเหลืองอมเขียวหรือเขียวอดตอง ขุ่นขึ้น ฟองสีน้ำเงินเข้มวาว ไม่แตกยุบ แสดงว่าเกิดสีคราม ในน้ำย้อมแล้ว ซึ่งใช้เวลาทั้งหมดประมาณ 7 วัน

ขั้นตอนการย้อมคราม มีดังนี้

1) การต้มฝ้าย โดยนำฝ้ายหรือด้ายมาต้ม ประมาณ 10 นาที ทิ้งไว้ให้เย็นแล้วรีดฝ้ายให้เสด็จน้ำ จุ่มในน้ำย้อมครามโดยใช้มือหนึ่งจับเช็ดด้าย อีกมือหนึ่งกระจายเส้นด้ายให้สัมผัสกับน้ำย้อมอย่างทั่วถึง เพื่อป้องกันเส้นด้ายค้าง ควรรีบทำอย่างรวดเร็ว การย้อมหรือกระจายเส้นด้ายช้าเกินไป จะทำให้เส้นด้ายสีไม่สม่ำเสมอ เมื่อน้ำสีย้อมคราม เปลี่ยนจากสีเหลืองเข้มเป็นเหลืองอมเขียว (สีเมล็ดถั่วเขียว) ให้หยุดย้อม แล้วบิดเส้นด้ายให้แห้ง กระจุกเส้นด้ายให้สัมผัสอากาศอย่างทั่วถึง เส้นด้ายจะเปลี่ยนเป็นสีเขียว และน้ำเงินตามลำดับ ถ้าต้องการเส้นด้ายสีน้ำเงินเข้ม ควรย้อมซ้ำ 10 -16 ครั้ง ในการย้อมครามถ้าย้อมหม้อเดียวหรือก่อกหม้อครามหม้อเดียวจะใช้เวลาในการย้อม 5 วัน ละครึ่ง 2 ครั้ง แต่ถ้าใช้หม้อครามจำนวน 5 หม้อก่อกหม้อครามพร้อมกัน จะใช้เวลาในการย้อม เพียงวันเดียวซึ่งจะเป็นการประหยัดเวลาด้วย

2) เมื่อย้อมครามครบตามต้องการแล้ว ควรล้างเส้นด้ายทันทีไม่ควรทิ้งไว้นาน เนื่องจากจะทำให้เส้นด้ายเปื่อย และไม่มันวาว ควรไปล้างน้ำที่สะอาด 2-3 ครั้ง แล้วนำมาลงน้ำยากันสีตกผสมพร้อมกับการปรับฝ้านุ่ม นำไปผึ่งแดดให้แห้งสนิท

น้ำย้อมครามที่เย็นจะย้อมติดสีคราม ได้ดีกว่า ดังนั้นจึงควรใช้โอ่งดินทำหม้อคราม เพราะน้ำที่ซึมจากโอ่งดินจะช่วยระบายความร้อนทำให้อุณหภูมิของน้ำย้อมเย็นกว่าปกติ การย้อม

ตอนเช้าและตอนเย็นเป็นเวลาที่เหมาะสมในการข้อมคราม เมื่อจะข้อมคราม ให้ตักน้ำข้อมประมาณ 1 ลิตร ออกไว้ก่อน จึงนำฝ้ายหมาดน้ำลงข้อม ขณะข้อมต้องระวังให้อากาศสัมผัสน้ำข้อมน้อยที่สุด นั่นคือค่อย ๆ กำเส้นฝ้ายได้น้ำข้อม ให้แน่นแล้วคลายมือให้สิครามแทรกเข้าไปในทุกอณูของเส้นฝ้าย กำและคลายไล่เรียงไปตามวงเส้นฝ้าย สังเกตน้ำข้อม สีเหลืองจางไป สีน้ำเงินเข้มมาแทน ความชื้นหดลดลง จึงหยุดข้อม บิดเส้นฝ้ายให้หมาด กระตุกให้ฝ้ายเรียงเส้นและสัมผัสอากาศ แล้วเก็บฝ้ายชิ้นนั้นในภาชนะปิด ถ้าตากฝ้ายที่ข้อมทันทีจะเกิดรอยด่างในเส้นฝ้าย หากต้องการสีเข้มต้องข้อมซ้ำในหม้อครามอื่นอีกต่อไป พักไว้ 3-5 นาที จึงล้างให้สะอาดจนน้ำล้างใสไม่มีสี ผึ่งลมให้แห้งนำไปใช้งานต่อไป ส่วนน้ำข้อมที่ตักไว้ใช้เป็นเชื้อ เทกลับคืนหม้อครามเดิมและเติมเนื้อครามอีกเพื่อข้อมครั้งต่อไป

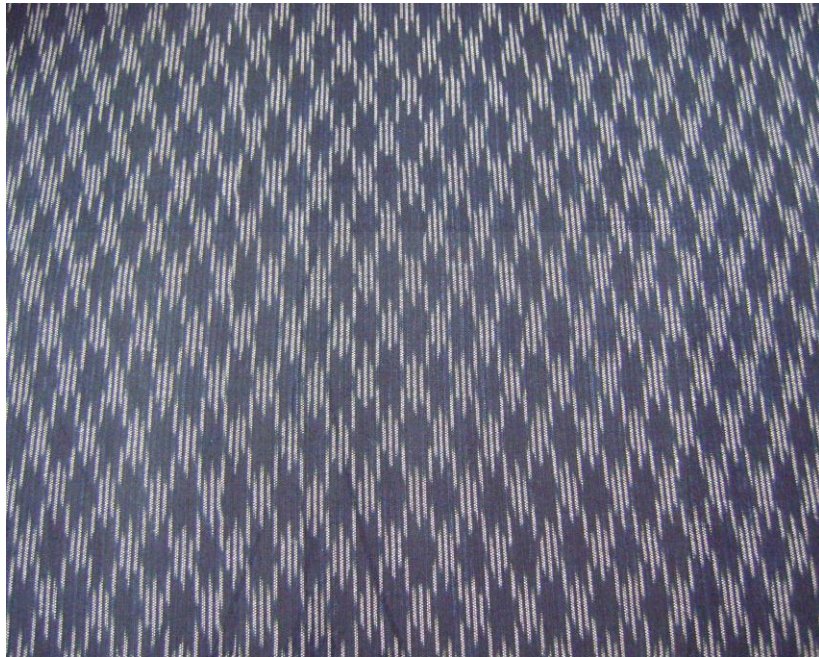
การดูแลน้ำข้อมในหม้อครามให้ข้อมได้ทุกวัน เช้า- เย็น ติดต่อกันนานๆ เป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดในการทำสิคราม แต่ถ้าคนข้อมเข้าใจสิครามและหมั่นสังเกต และซื้อตรงสม่ำเสมอในการปฏิบัติ จะสามารถดูแลหม้อครามแต่ละหม้อได้นานหลายปี การดูแลหม้อครามเป็นงานที่ทำหาย และเป็นตัวชี้วัดความชำนาญของคนข้อม ซึ่งส่วนใหญ่ใช้เวลาฝึกฝน สังเกต และทดลองทุกวันจนเกิดความชำนาญ การข้อมครามให้ได้คุณภาพ ต้องรู้จักสิครามให้ดี หลักการสำคัญต้องช่างสังเกต สม่ำเสมอ ฝึกความชำนาญวิธีใดวิธีหนึ่ง ไม่ควรเปลี่ยนวัตถุดิบที่เคยใช้ และไม่ควรมีเปลี่ยนคนข้อมและดูแลหม้อคราม ปัญหาในการก่อหม้อคราม คือ หม้อตายข้อมสีไม่ติดถ้าเกิดปัญหานี้กลุ่มจะทิ้งหม้อและก่อใหม่ นอกจากนี้เทคนิคในการดูแลน้ำข้อมในหม้อครามที่ต้องเป็นคนเดิมตลอดการข้อม คนข้อมต้องไม่ทำเป้งห้ามมีกลิ่นหอมกลิ่นแปลกติดตัวซึ่งจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หม้อตาย

กระบวนการผลิตครามและการข้อมครามที่เหมาะสมดังกล่าวข้างต้นเป็นการรวบรวมองค์ความรู้ให้แก่กลุ่มทอผ้าบ้าน โนนสะอาด ทำให้เข้าใจง่ายและสามารถนำความรู้นั้นมาใช้ประโยชน์ต่อไปในชุมชน นอกจากนี้กลุ่มยังได้จัดตั้งเป็นศูนย์เรียนรู้ชุมชนที่เป็นศูนย์กลางการจัดการความรู้ ข้อมูลข่าวสาร เป็นศูนย์กลางการจัดการความรู้เชิงภูมิปัญญา ศิลปะ วัฒนธรรม ประเพณีอื่นๆของหมู่บ้าน โดยตั้งชื่อ “ศูนย์หัตถกรรมทอผ้าบ้าน โนนสะอาด” โดยมีกิจกรรมหลักด้านการทอผ้าข้อมคราม มีผู้ประสานงานศูนย์เรียนรู้ชุมชนคือ นางราตรี อูสาพรหม มีตำแหน่งเป็นประธานกลุ่มทอผ้าบ้าน โนนสะอาด นอกจากนี้ยังมีคำขวัญของหมู่บ้านที่แสดงให้เห็นถึงความมีอัตลักษณ์ของชุมชน “ ฝ้ายข้อมครามล้ำค่า กินปลาห้วยน้ำคำ งามล้ำผ้ามัดหมี่ เขียวขจีป่าชุมชน น้ำใจล้านคนภูไท เลื่องลือไกลโนนสะอาด”

4.4 ลวดลายผ้าย้อมคราม

ลวดลายผลิตภัณฑ์ผ้าย้อมครามของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีหลากหลาย ลวดลายใช้การมัดหมี่ให้เกิดลวดลาย แต่ก่อนที่จะเกิดลวดลายที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวขึ้น นั้น ลวดลายบางลายเกิดจากการที่ได้มัดลายแบบนั้นขึ้นเป็นประจำ บางลวดลายเกิดจากการใช้จินตนาการสร้างสรรค์จนเกิดลวดลายใหม่ บางเวลาก็เกือบที่จะหายไปตามกาลเวลาลวดลายผ้าย้อมครามกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีมากกว่า 100 ลาย ขั้นตอนกระบวนการคิดสร้างสรรค์ลาย จึงถือเป็นกระบวนการสำคัญยิ่งอีกกระบวนการหนึ่ง ลวดลายที่ได้รวบรวมนี้เป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและเป็นลายที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทอ แหล่งข้อมูลที่ได้ทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง พบว่าลวดลายมัดหมี่ผ้าย้อมครามมีความหลากหลาย สามารถแบ่งลวดลายออกเป็น 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

4.4.1 ลายโบราณ เป็นลายมัดหมี่ที่ได้สืบทอดมาแต่โบราณ รูปแบบลวดลายมัดหมี่ที่สืบทอดกันมามีที่มาแตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์สมาชิกที่สูงอายุ พบว่าในการเรียกชื่อลายหรือจัดกลุ่มของลาย มีต้นแบบของการคิดลายมาจากรูปทรงเรขาคณิตและจากธรรมชาติเช่น ส่วนของต้นพืช สัตว์และเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน ชื่อลายที่จัดอยู่ในกลุ่มลายโบราณ ได้แก่ ลายกงน้อย ลายฉัตรเล็ก ลายช่อหวี ลายต้นเทียน ลายตุ้มโป้ง ลายนาคขอ ลายบายศรี ลายลูกศร ลายสับประรด ลายนกแอ่นเลี้ยงลูก ลายปลากำ ลายตาควาย ลายมุ้งตุ้ม ลายหมี่คอกม้า ลายตะขอและลายตุ้มเครือ รายละเอียดลายดังนี้

ภาพที่ 4.1 ลายกงน้อย

ลายกงน้อย เป็นลายดั้งเดิมของคนเผ่าญ้อ มีลักษณะเหมือนตาข่ายเล็กๆวางต่อกัน มีต้นแบบมาจากตาข่ายหรือกรงกักขังสัตว์

ภาพที่ 4.2 ลายนั้ตรเล็ก

ลายนั้ตรเล็ก ลักษณะลายมีรูปนั้ตรเล็กอยู่บนยอดของลาย

ภาพที่ 4.3 ลายช่อหวี

ลายช่อหวี มีที่มาจากหวีที่ใช้หวีผม เป็นหวีโบราณวางต่อกันเป็นช่อ

ภาพที่ 4.4 ลายต้นเทียน

ลายต้นเทียน ต้นแบบลายมาจากต้นเทียนพรรษา ลักษณะลายเหมือนเชิงเทียน

ภาพที่ 4.5 ลายตุ้มโป่ง

ลายตุ้มโป่ง เดิมชื่อลายมะตุ้ม ลักษณะของลายเหมือนตุ้มดอกไม้ที่ทำพวงมาลัย

ภาพที่ 4.6 ลายนาคขอ

ลายนาคขอ ลักษณะลายเป็นรูปเหมือนพญานาค งอตัวเป็นรูปตะขอ

ภาพที่ 4.7 ลายบายศรี

ลายบายศรี เป็นลายที่ได้จากสิ่งของที่ใช้และเห็นอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิต เป็นลายที่ได้มาจากลักษณะของพานบายศรี

ภาพที่ 4.8 ลายลูกศร

ลายลูกศร เป็นลายที่มัดให้เกิดเป็นรูปลูกศร

ภาพที่ 4.9 ลายสับปะรด

ลายสับปะรด เป็นลายที่มีมานานแล้ว แต่ยังไม่มียี่ห้อ กลุ่มจึงช่วยกันตั้งชื่อลายสับปะรด จากลักษณะที่เหมือนตาสับปะรด

ภาพที่ 4.10 ลายนกแอ่นเลี้ยงลูก

ลายนกแอ่นเลี้ยงลูก เป็นลายโบราณโดยยายแสนสุข อุปพงษ์ นำมาตั้งชื่อใหม่ตามลักษณะลาย เหมือนนกแอ่นและมีลูกเล็กๆ

ภาพที่ 4.11 ลายปลาก่า

ลายปลาก่า เป็นชื่อปลาภาษาท้องถิ่น เป็นปลาที่มีลักษณะเหมือนปลานิล

ภาพที่ 4.12 ลายตาควาย

ลายตาควาย เป็นลายที่มีลักษณะเหมือนรูปตาควาย ซึ่งควายเป็นสัตว์เลี้ยงที่มีความคุ้นเคยและผูกพันกับวิถีชีวิตในชุมชน

ภาพที่ 4.13 ลายม้องตุ้ม

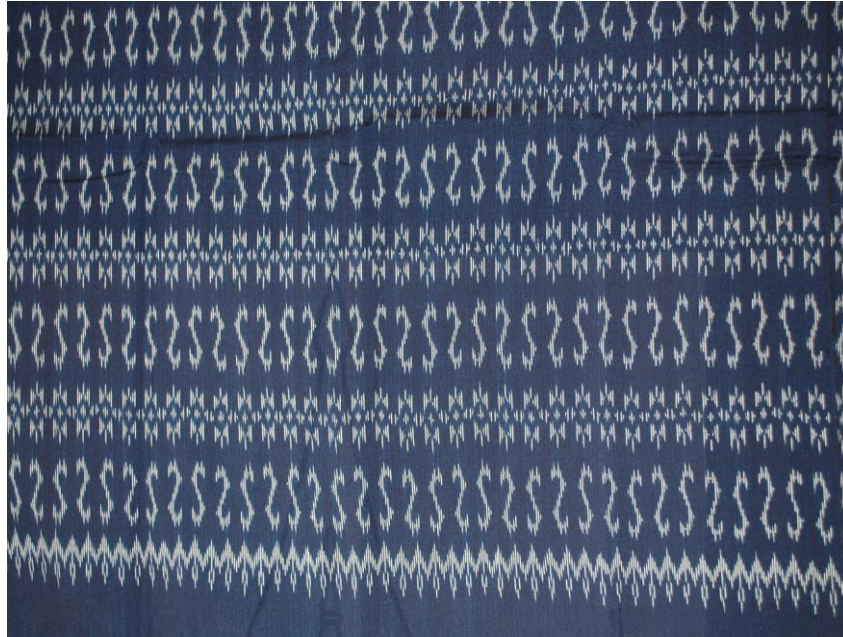
ลายม้องตุ้ม ม้องคือลักษณะตัวกรอบด้านนอกของลาย ส่วนตุ้มคือลายดอกตุ้มที่อยู่

ด้านใน

ภาพที่ 4.14 ลายหมี่คอกม้า

ลายหมี่คอกม้า เป็นลายที่มีลักษณะเหมือนเชือกที่มัดเชื่อมกันเป็นคอกม้า เป็นลาย
ที่มีสืบทอดมาแต่โบราณ

ภาพที่ 4.15 ลายตะขอ

ลายตะขอ เป็นลายที่มีลักษณะเหมือนตะขอเกี่ยว ซึ่งเป็นอุปกรณ์ของใช้ในครัวเรือน ออกแบบในลักษณะวางสลับ เพื่อให้เกิดลายสวยงาม

ภาพที่ 4.16 ลายตุ้มเครือ

ลายตุ้มเครือ ลักษณะคล้ายลายมုံงตุ้ม แต่จะมัดถี่กว่า โดยจะมัดเครือก่อนใส่ตุ้ม ตรงกลางลาย

4.4.2 ลายประยุกต์ เป็นลายที่ได้ออกแบบขึ้นมาใหม่หรือการนำลวดลายโบราณดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมาหลากหลายลายมาดัดแปลง และมีการประยุกต์ลวดลายจากอดีต พัฒนาลวดลายขึ้นมาเพื่อความแปลกใหม่ ให้เข้ากับยุคสมัยนิยม เพิ่มความสวยงามให้เหมาะสมตรงตามความต้องการของตลาด ส่วนการตั้งชื่อลายประยุกต์ จะเรียกอย่างไรก็ได้ไม่จำกัด อาจเรียกตามจินตนาการหรือตามความพอใจ หรือตามสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน บางครั้งตั้งชื่อตามที่ลูกค้าถ่ายรูปมาให้มีคหมี ลวดลายประยุกต์ได้แก่ ลายนาคต้นสน ลายสาวน้อยบ้านโนน ลายไทยใหญ่ ลายประดิษฐ์ ลายข้าวต้มมัด ลายนางเอก ลายดอกอ้อ ลายหมากจับหว้าน และลายช่อต้นสน รายละเอียดดังนี้

ภาพที่ 4.17 ลายนาคต้นสน

ลายนาคต้นสน เป็นลายโบราณที่ประยุกต์ขึ้นมาใหม่ ลายนาคหรือลายพญานาคเป็นลายโบราณในความเชื่อและนิทานพื้นบ้านตำนานโบราณ เมื่อนำไปประกอบรวมกับลายต้นสน จะเรียกลายนาคต้นสน

ภาพที่ 4.18 ลายสาวน้อยบ้าน โนน

ลายสาวน้อยบ้าน โนน เป็นลายที่ประยุกต์มาจากลายใบสน และกลุ่มช่วยกันตั้งชื่อให้ เป็นเอกลักษณ์ของบ้าน โนนสะอาด

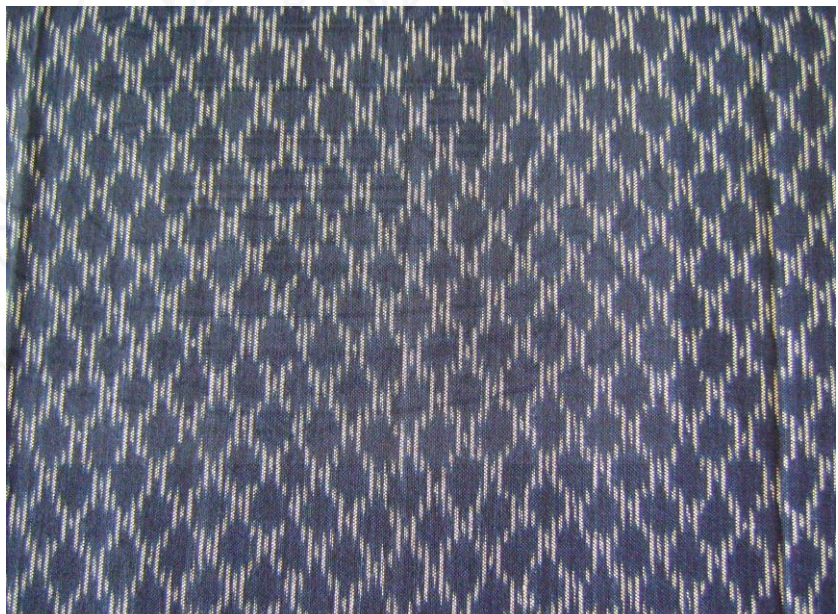
ภาพที่ 4.19 ลายไทยใหญ่

ลายไทยใหญ่ เป็นลายที่ประยุกต์มาจากลายผีเสื้อ

ภาพที่ 4.20 ลายประดิษฐ์ (ลายรูปหัวใจ)

ลายประดิษฐ์ (ลายรูปหัวใจ) เดิมเรียกว่า ลายนาคแปรงฟัน ลักษณะเหมือน
พญานาคอ้าปากแปรงฟัน ต่อมาตั้งชื่อใหม่เพื่อให้ทันสมัยและจำได้ง่าย เป็นลายรูปหัวใจ

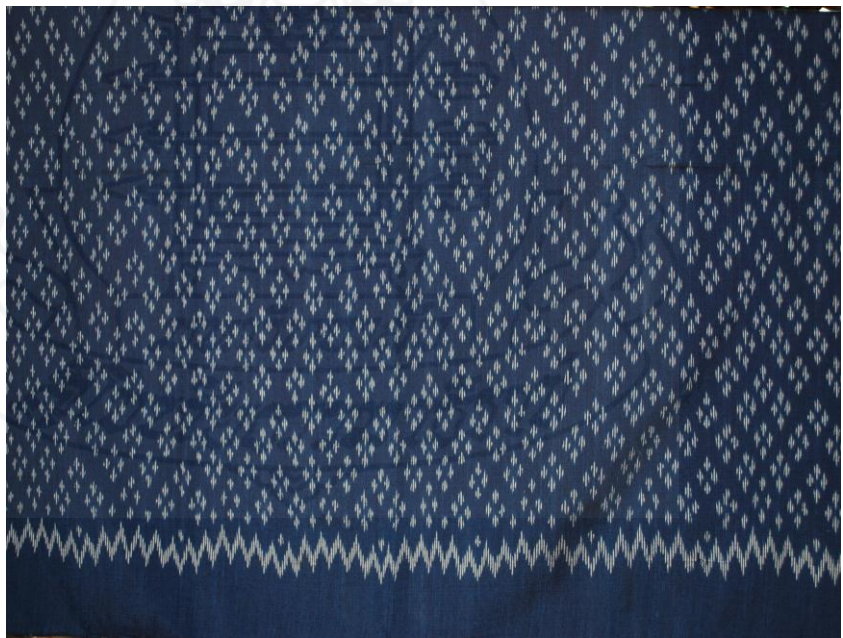
ภาพที่ 4.21 ลายข้าวต้มมัด

ลายข้าวต้มมัด ตัดแปรงมาจากลายกนกน้อย มีลักษณะคล้ายข้าวต้มมัด โดยแม่บุญมา
ไชยรักษ์ เป็นคนตั้งชื่อ

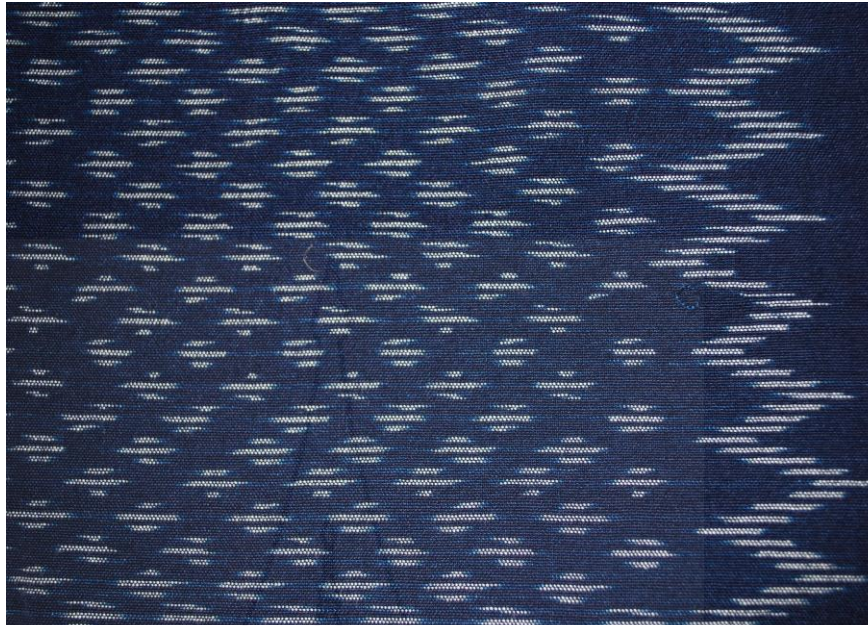
ภาพที่ 4.22 ลายนางเอก

ลายนางเอก เป็นลายที่คิดขึ้นจากจินตนาการ เป็นลายที่ลูกค้าสั่งทอบ่อยมากและขายดีคิดขึ้นในช่วงปลายปี พ.ศ. 2555 กลุ่มจึงตั้งชื่อให้เป็นลายนางเอก คัดแปลงมาจากลายตัวเอส (S) และลายม่องคุ่ม

ภาพที่ 4.23 ลายดอกอ้อ

ลายดอกอ้อ เดิมเรียกว่าลายหมากจับจุ่ม ซึ่งเป็นภาษาท้องถิ่น ขยายแสนสุข อุบลราชธานี จึงตั้งชื่อใหม่เพื่อให้เข้าใจง่ายเป็นลายดอกอ้อ

ภาพที่ 4.24 ลายหมากจับหว่าน

ลายหมากจับหว่าน เป็นลายที่ดัดแปลงจากลายดอกอ้อ จัดวางให้ลายกระจายออก

ภาพที่ 4.25 ลายช่อต้นสน

ลายช่อต้นสนดัดแปลงมาจากลายต้นสน ลักษณะเป็นช่อต้นสนเรียงต่อกันเป็นแถว

จากการรวบรวมข้อมูล สรุปได้ว่าผ้าข้อมครามเป็นผ้าที่มีความเป็นเอกลักษณ์และแสดงถึงศิลปวัฒนธรรมของชุมชน และใช้สำหรับใส่ในงานบุญประเพณี และต้อนรับแขกที่มาเยี่ยมชมกลุ่ม ถือว่าเป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม และที่อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ได้ส่งเสริมให้ผ้าข้อมครามเป็นผ้าประจำอำเภอ และมีการณรงค์ให้แต่งชุดผ้าไทยทุกวันพฤหัสบดี ส่งผลให้ตลาดสินค้าผ้าข้อมครามขยายตัวมากขึ้นทั้งภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียง จากการสัมภาษณ์พบว่า กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดจะทอลวดลายประยุกต์มากกว่าลวดลายโบราณเนื่องจากเป็นที่นิยมมากกว่าลวดลายหลากหลายและเป็นทางเลือกให้กับผู้บริโภค

บทที่ 5

สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง การจัดการความรู้การทอผ้าไหมกรรมบ้าน โนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม ผู้วิจัยได้นำเสนอในประเด็นสำคัญจำแนกเป็น 3 ส่วน คือ สรุปการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. สรุปการวิจัย

1.1 วัตถุประสงค์การวิจัย

- 1.1.1 เพื่อศึกษาบริบทชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าไหมกรรม
- 1.1.2 เพื่อศึกษากระบวนการจัดการความรู้ในด้านการผลิตและการทอผ้าไหมกรรม
- 1.1.3 เพื่อศึกษาองค์ความรู้และรวบรวมลวดลายผ้าไหมกรรม

1.2 วิธีดำเนินการวิจัย

ประชากร คือสมาชิกกลุ่มทอผ้าบ้าน โนนสะอาด หมู่ที่ 12 ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม จำนวน 30 คนใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยและเก็บรวบรวมข้อมูลพื้นฐาน ได้แก่

- 1) แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการทอผ้าไหมกรรม โดยสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้มีประสบการณ์ มีความรู้เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับผ้าไหมกรรมและกระบวนการผลิตผ้าไหมกรรม โดยแบ่งเป็น 3 ดังนี้
 - ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่ม
 - ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าไหมกรรม
 - ตอนที่ 3 กระบวนการจัดการความรู้การทอผ้าไหมกรรม
- 2) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) กำหนดขึ้นจากกรอบแนวคิดที่กำหนดไว้ โดยใช้กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน (อึ้งในจินดา ขลิบทอง , 2554: 21-22) ดังนี้
 - (1) การบ่งชี้ความรู้
 - (2) การสร้างและแสวงหาความรู้

- (3) การจัดความรู้ให้เป็นระบบ
- (4) การประมวลและกลั่นกรองความรู้
- (5) การเข้าถึงความรู้
- (6) การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้
- (7) การเรียนรู้

3) เครื่องมือด้านอิเล็กทรอนิกส์ ได้แก่ กล้องบันทึกภาพ เครื่องบันทึกเสียง และสมุดจดบันทึก ใช้เป็นเครื่องมือในการวิจัยครั้งนี้

วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล

ข้อมูลที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ ศึกษาภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าฮ่อมคราม ได้จากการสำรวจสภาพพื้นที่จริงเพื่อให้ทราบข้อมูลเบื้องต้น ศึกษาภูมิปัญญาที่เกี่ยวข้องกับการทอผ้าฮ่อมครามโดยการ สัมภาษณ์ สันทนาการกลุ่ม การสังเกต และการจดบันทึกรายละเอียดต่างๆตลอดการวิจัย

(1) สัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง โดยทำการสัมภาษณ์กับสมาชิกกลุ่มทอผ้าจำนวน 30 คน เพื่อศึกษาข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่ม ความรู้ภูมิปัญญาด้านการทอผ้า ได้แก่ความเป็นมาของการทอผ้าฮ่อมคราม กระบวนการผลิต การถ่ายทอดความรู้ เป็นต้น

(2) การสนทนากลุ่ม (Focus Group) ผู้ศึกษาได้มีการสนทนากลุ่มตามประเด็นที่กำหนดคือ กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน โดยได้ประชุมชี้แจงในการเก็บรวบรวมข้อมูลตามประเด็น ให้สมาชิกกลุ่มทอผ้าเข้าใจและช่วยกันวิเคราะห์สรุปเป็นภาพรวมของกลุ่ม

นอกจากนี้ยังศึกษาจากเอกสาร ทางวิชาการ ตำรา วารสาร วิทยานิพนธ์ รายงานการศึกษาวิจัยข้อมูลที่มีความสัมพันธ์กับประเด็นที่ทำการวิจัย ข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งส่วนราชการและเอกชนเพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิเคราะห์และประมวลผลการวิจัย

การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้จากเก็บรวบรวมจากเอกสารและแบบสัมภาษณ์มาดำเนินการวิเคราะห์และสรุปผลดังนี้

- 1) ตรวจสอบความถูกต้องและความสมบูรณ์ของข้อมูล ที่ได้จากการสัมภาษณ์
- 2) แยกประเภทของข้อมูลตามหมวดหมู่ เพื่อเตรียมข้อมูลเบื้องต้น ก่อนนำมาวิเคราะห์ข้อมูลด้วยโปรแกรมสำเร็จรูปจากเครื่องคอมพิวเตอร์

ตอนที่ 1 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณนำข้อมูลในแบบสัมภาษณ์ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ เพศ อายุ การศึกษา สถานภาพ อาชีพหลัก อาชีพรอง รายได้เฉลี่ย ประสบการณ์การทำคราม มาตรวจสอบให้คะแนนแล้วนำไปวิเคราะห์ข้อมูลทางสถิติโดย

เครื่องคอมพิวเตอร์ โปรแกรมสำเร็จรูปใช้ค่าความถี่ (frequency) ร้อยละ (percentage) ค่าเฉลี่ย (mean) ค่าต่ำสุด (minimum) และค่าสูงสุด (maximum)

ตอนที่ 2 และตอนที่ 3 เป็นการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ผู้ศึกษาได้วิเคราะห์ข้อมูลจากกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม วิเคราะห์ข้อมูลจากการสังเกต สัมภาษณ์และข้อมูลจากกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน เพื่อสรุปแนวความคิดที่สำคัญของแต่ละประเด็น ได้แก่ การปลูกคราม การผลิตเนื้อคราม การย้อมคราม และลดทอนผ้า ย้อมคราม มาเสนอเป็นรายงานต่อไป ข้อมูลที่ได้จะเป็นการสรุปกระบวนการต่างๆ ในการดำเนินการจัดการความรู้และรวบรวมองค์ความรู้ด้านการทอผ้าย้อมคราม

1.3 สรุปผลการวิจัย สามารถสรุปได้ดังนี้

บ้านโนนสะอาด เดิมมีชื่อว่าบ้านนากะทิมน้อย กระทบวงมหาดไทยประกาศตั้งเป็นหมู่บ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม เมื่อวันที่ 4 พฤษภาคม 2521 ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นคนที่ 5 คือนายบุญทัน ไชยรักษ์ สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ดอน ดินเป็นดินทรายทำให้การปลูกข้าวได้ผลผลิตต่อไร่ต่ำ ที่นาบางส่วนเป็นที่ลุ่มและมักประสบปัญหาน้ำท่วม บางส่วนเป็นป่า เป็นแหล่งอาหารที่สำคัญของชาวบ้าน เช่น เห็ดต่างๆ ผัก ไข่มดแดง สภาพพื้นที่ทิศเหนือติดกับบ้านนากะทิม ทิศใต้ติดกับลำน้ำอูน บ้านงิ้วใหญ่ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดสกลนคร ทิศตะวันออกติดกับบ้านนาอูน ทิศตะวันตกติดกับบ้านนาคอย ประชากรส่วนใหญ่เป็นชนเผ่าภูไท ใช้ภาษาภูไทและนับถือศาสนาพุทธ คนในชุมชนมีวิถีชีวิตที่เรียบง่ายอยู่แบบพอเพียง มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ อาชีพของคนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทำนาเป็นหลัก การทำนาต้องอาศัยน้ำในฤดูฝน มีการรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมที่สร้างรายได้ให้กับตนเองและชุมชน ได้แก่ การเลี้ยงสัตว์ การทอผ้า รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนต่อปีประมาณ 54,350 บาท

ข้อมูลทั่วไปของสมาชิกกลุ่ม

สมาชิกกลุ่มทอผ้าทั้งหมดเป็นเพศหญิง สมาชิกกลุ่มทอผ้า ส่วนใหญ่มีอายุเฉลี่ย 45.5 สมาชิกกลุ่มทอผ้าทุกรายมีสถานภาพสมรส ระดับการศึกษาส่วนใหญ่อยู่ในระดับประถมศึกษา สมาชิกกลุ่มทอผ้า ทุกคนมีอาชีพทำนา อาชีพรอง คือ การทอผ้า ซึ่งพบว่ารายได้จากการทอผ้าของสมาชิก เฉลี่ย 4,000 บาทต่อเดือน ประสบการณ์ในการทอผ้าย้อมคราม เฉลี่ย 12.20 ปี สภาพการทอผ้าย้อมครามในปัจจุบันของสมาชิกทั้ง 30 รายยังคงทอผ้าย้อมครามและทำอย่างต่อเนื่อง สำหรับวิธีการเรียนรู้การทำผ้าย้อมคราม มีการเรียนรู้จากแม่ จำนวน 4 ราย สมาชิกส่วนใหญ่เรียนรู้การทำผ้าย้อมครามจากผู้รู้ในชุมชนหรือปราชญ์ชาวบ้าน จำนวน 26 ราย

ข้อมูลทั่วไปของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด

กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 จัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกรเมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ. 2539 การทอผ้าย้อมครามเป็นการทำสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เดิมเป็นการทอไว้ใช้เองในครัวเรือนหรือใช้ในงานบุญประเพณีต่างๆ ต่อมาได้มีหน่วยงานราชการเข้ามาช่วยเหลือให้การสนับสนุนและส่งเสริมให้เป็นอาชีพเสริม ชาวบ้านจึงรวมกลุ่มกัน ทำกิจกรรมร่วมกันเพื่อให้เกิดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และกลุ่มได้จดทะเบียนวิสาหกิจชุมชน ชื่อวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าย้อมครามบ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 เมื่อวันที่ 31 มีนาคม พ.ศ. 2549 และจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านโครงการสายใยรักแห่งครอบครัวฯ เมื่อวันที่ 22 ตุลาคม พ.ศ. 2553 สมาชิกได้รวมกลุ่มทอผ้าย้อมครามมัดหมี่ เนื่องจากสมาชิกมีพื้นฐานทางด้านการทอผ้าฝ้ายอยู่แล้วและได้เข้ารับการฝึกอบรมด้านการทอผ้าจากหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ในปี พ.ศ. 2544-2555 ได้รับเงินทุนสนับสนุน 4 โครงการ จำนวนเงิน 1,236,708 บาท ในเรื่องการสนับสนุนต่อเติมที่ทำการกลุ่ม และจัดซื้อวัสดุอุปกรณ์ในการทอผ้าย้อมครามจากการสนับสนุนขององค์กรต่าง ๆ ในเบื้องต้น และความสามัคคีของสมาชิก ทำให้กลุ่มมีความเข้มแข็งและมั่นคง จนทำให้กลุ่มสามารถขยายกิจการของกลุ่ม ประธานกลุ่มคนปัจจุบันชื่อนางราตรี อูสาพรหม

การบริหารจัดการกลุ่ม กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด มีการกำหนดโครงสร้างการบริหารงาน มีการกำหนดกฎระเบียบ และข้อบังคับกลุ่มชัดเจน และมีการแต่งตั้งคณะกรรมการเป็น 3 ส่วน ดังนี้

1. คณะกรรมการที่ปรึกษา ประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และสมาชิก อบต.
2. คณะกรรมการบริหารงานกลุ่ม ประกอบด้วย ประธานกลุ่ม รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก ประชาสัมพันธ์ และกรรมการร่วมอีก 5 คน
3. คณะกรรมการตรวจสอบกิจการ ประกอบด้วย ประธานกรรมการ รองประธาน เลขานุการ เหรัญญิก และกรรมการ 1 คน

จากการศึกษาพบว่าที่ทำการกลุ่ม อาคารสถานที่ มีผลทำให้การจัดการความรู้เกิดประสิทธิภาพ กลุ่มมีการกำหนดโครงสร้างการบริหารจัดการไว้อย่างชัดเจน คือมีโครงสร้างองค์กร ตำแหน่งหน้าที่ความรับผิดชอบ แผนการผลิต แผนการตลาด แผนการเงิน แต่ในทางปฏิบัติแล้ว การดำเนินงานในแต่ละหน้าที่มีลักษณะไม่ตายตัว มีการเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา เช่น การกำหนดหน้าที่ของสมาชิกมีการตั้งไว้ชัดเจน แต่ในทางปฏิบัติส่วนใหญ่สมาชิกจะมีการทำหน้าที่

ตามความถนัด มีการช่วยเหลือกัน ปฏิบัติตามความสมัครใจ นอกจากนี้ระบบการทำงานเอื้อให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้

ด้านการผลิต กลุ่มจะปลูกครามไว้ใช้เอง มีการสำรองเนื้อครามไว้ประมาณ 100 กิโลกรัม/ปี ในขั้นตอนการย้อมฝ้าย การมัดหมี่ การทอผ้าจะเหมือนกับทุกกลุ่ม กลุ่มจะทอลายที่คิดค้นขึ้นเองและทอตามลายที่นิยมทั่วไป มุ่งเน้นการผลิตและจำหน่ายเป็นผ้าเมตรและผ้าคลุมไหล่ สินค้าที่ผลิตได้นั้นมีทั้งผ้าฝ้ายมัดหมี่ ผ้าพื้นเรียบ สินค้าที่ผลิตได้มีกำลังการผลิต ดังนี้ ผ้าฝ้ายมัดหมี่ 40 - 60 ผืน/เดือน ผ้าพื้นเรียบ 40 ผืน/เดือน ในปี พ.ศ.2547 ผ้ามัดหมี่ลายสับประรด ได้ผ่านการประเมินคัดสรร OTOP ระดับ 5 ดาว กิจกรรมการผลิตของกลุ่มเป็นการแบ่งการผลิตตามความสามารถและความถนัดของแต่ละบุคคล ในด้านค่าตอบแทนของชิ้นงาน สมาชิกจะผลิตมาให้ทางกลุ่มเป็นผู้จำหน่ายสินค้าให้ โดยสมาชิกได้ค่าตอบแทนเป็นค่าแรงตามจำนวนเมตรผ้าที่ทอได้ และที่ทำการกลุ่มนำมาจำหน่ายในราคาที่สูงขึ้นร้อยละ 2 เพื่อนำผลกำไรมาบริหารจัดการกลุ่มเพื่อจัดสวัสดิการต่าง ๆ และเป็นเงินปันผลให้สมาชิกในกลุ่มด้วย

ด้านการตลาด การจำหน่ายสินค้า จำหน่ายที่ศูนย์หัตถกรรมของกลุ่มเอง และงานแสดงสินค้า OTOP ที่จัดภายในจังหวัดนครพนม โดยหน่วยงานราชการ เช่น สำนักงานเกษตรจังหวัด สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัด สำนักงานพาณิชย์จังหวัด ตลาดส่วนใหญ่ของกลุ่มคือการจำหน่ายผ่านตัวแทนที่เข้ามารับซื้อในกลุ่มและส่งสินค้าประจำ โดยเป็นตัวแทนจำหน่ายภายในจังหวัดและจังหวัดใกล้เคียงได้แก่ จังหวัดสกลนคร จังหวัดหนองคายและจังหวัดมุกดาหาร ลวดลายที่สั่งทอของแต่ละพื้นที่จะแตกต่างกันไป เช่น ศูนย์วิสาหกิจประสิทธิ์อำเภอนาหว้าจะสั่งเน้นลายเล็ก (ลายกงน้อย ลายกระจับหว่าน) ร้านในจังหวัดสกลนคร ไม่ระบุจะสั่งทุกลายแต่จะเน้นลายครึ่งตัว ร้านในตลาดอินโดจีนจังหวัดหนองคายจะสั่งเน้นลายใหญ่ เต็มตัว เน้นลายที่มีพญานาค(ลายนาคขอลายนาคต้นสน) และร้านในตลาดอินโดจีนจังหวัดมุกดาหาร จะสั่งทอทุกลายที่กลุ่มทอ การประชาสัมพันธ์และการส่งเสริมการตลาดของกลุ่ม ได้แก่ การประชาสัมพันธ์สินค้าผ่านทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน และการแจกแผ่นพับ

ด้านการเงิน ด้านการเงินของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด พบว่า ในปัจจุบันกลุ่มมีการจัดสรรค่าใช้จ่ายออกเป็นสองส่วน คือ 1) ปันผลให้แก่สมาชิก 2) ค่าสาธารณูปโภคพื้นฐาน เช่น ค่าน้ำ ค่าไฟ ค่าอุปกรณ์ส่วนกลาง ประมาณเดือนละ 5,550 บาท

กระบวนการจัดการความรู้การผลิตผ้าย้อมคราม

การศึกษากระบวนการจัดการความรู้การผลิตผ้าย้อมครามเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยการจัดสนทนากลุ่ม(Focus Group) การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำกลุ่มและสมาชิกใช้แบบสัมภาษณ์ที่มีโครงสร้างที่ผู้ศึกษากำหนดขึ้น ซึ่งครอบคลุม

กระบวนการจัดการความรู้ 7 ประเด็น ได้แก่ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การกลั่นกรองและประมวลความรู้ การเข้าถึงความรู้ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ โดยผลการศึกษาในแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

1. การบ่งชี้ความรู้ (Knowledge Identification) การศึกษาการบ่งชี้ความรู้ มุ่งศึกษา มุ่งศึกษาในประเด็นด้านการผลิตผ้าข้อมครามและลวดลายผ้าข้อมคราม สมาชิกกลุ่มกันบ่งชี้ความรู้ด้านการทอผ้าข้อมครามของกลุ่มเป็นความรู้ที่มีในชุมชน เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีการถ่ายทอดความรู้จากบรรพบุรุษ มีการทำสืบทอดกันมาเป็นอาชีพ พบว่าในอดีตผ้าข้อมครามผลิตขึ้นเพื่อใช้เองในครอบครัว ต่อมากลุ่มแม่บ้านที่ว่างงาน และเป็นผู้สูงอายุที่ไม่สามารถไปทำงานนอกบ้านได้ ได้มีการรวมกลุ่มกันภายใต้การสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ คือ สำนักงานเกษตรอำเภอ สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอ และมีการผลิตให้มีรูปแบบที่ทันสมัย โดยมุ่งไปที่การผลิตลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์และตามสมัยนิยมทั้งนี้ความรู้ของกลุ่มส่วนใหญ่เป็นความรู้ที่อยู่ในตัวบุคคล สมาชิกกลุ่มได้ร่วมกันบ่งชี้ความรู้ ซึ่งสมาชิกทุกคนมีความชำนาญในการทอผ้าข้อมคราม บางคนอาจมีเทคนิคในการทอผ้าข้อมครามที่แตกต่างกันไปโดยได้ระบุว่าจะนางราตรี อูสาพรหมและนางแสนสุข อุปพงษ์เป็นผู้มีความรู้ด้านการทอผ้าและเป็นปราชญ์ด้านการทอผ้าข้อมครามและการออกแบบลายผ้า ส่วนลวดลายผ้าข้อมครามทั้งลายโบราณและลายประยุกต์ ผู้ที่มีความชำนาญมากที่สุดคือคุณยายนุญมา ไชยรักษ์ จากการบ่งชี้ความรู้ทำให้สมาชิกทุกคนได้นำความรู้ที่มีอยู่ในตัวออกมา

2. การสร้างและแสวงหาความรู้ (Knowledge Creation and Acquisition) วิธีการสร้างและแสวงหาความรู้ของกลุ่มเป็นลักษณะของการผสมผสานมีการแสวงหาความรู้แบบผสมผสานทั้งจากภายในและภายนอกกลุ่ม มีการแสวงหาความรู้โดยการนำความรู้เดิมที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาปรับปรุงและพัฒนาให้ผลิตภัณฑ์มีคุณภาพและสวยงามตรงตามความต้องการของลูกค้า มีการแสวงหาความรู้เองและมีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาสนับสนุนในการแสวงหาความรู้ด้านการผลิตและการทอผ้าโดยการส่งวิทยากรเข้ามาสอนการผลิต การเข้ารับการอบรม และการศึกษาคุณงาน

3. การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ (Knowledge Organization) กลุ่มจะมีการบันทึกกระบวนการผลิตและวัสดุอุปกรณ์ที่ใช้ในการผลิตผ้าข้อมครามด้วยภาพถ่าย ทำให้สะดวกสำหรับสมาชิกใหม่และผู้ที่ต้องการเรียนรู้ก็สามารถศึกษาจากแฟ้มข้อมูลภาพถ่ายได้อย่างละเอียด แต่ความรู้ของกลุ่มส่วนใหญ่จะเก็บในรูปแบบของตัวบุคคลเป็นสำคัญ มีการจัดเป็นจุดเรียนรู้ ณ ที่ทำการกลุ่มซึ่งอยู่ในบริเวณวัด โดยการจัดเก็บความรู้ในลักษณะของการจดจำผ่านตัวบุคคล และการบันทึกเป็นภาพถ่าย มีการจัดติดบอร์ดไว้ ณ จุดเรียนรู้ของกลุ่มโดยทางกลุ่มมีการบอกวิธีทำโดยย่อ โดยใช้การอธิบายตามภาพถ่ายที่ติดไว้ที่จุดเรียนรู้ของกลุ่ม

4. การประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ (Knowledge Codification) การประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ของกลุ่มนั้นยังขาดความชัดเจน เนื่องจากความรู้ส่วนใหญ่เป็นความรู้แบบฝังลึก (Tacit Knowledge) มักได้รับการประมวลและเก็บไว้ในความจำของบุคคลมากกว่าสำหรับการประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ของจะอยู่ในรูปแบบของการร่วมกันตั้งชื่อลวดลายในแบบต่าง ๆ เพื่อง่ายต่อการจดจำและการผลิต ซึ่งสมาชิกแต่ละคนจะมีความเข้าใจรูปแบบของผลิตภัณฑ์แต่ละชนิดเป็นอย่างดี มีการจัดหมวดหมู่โดยการแบ่งลวดลายออกเป็นลายโบราณและลายประยุกต์

5. การเข้าถึงความรู้ (Knowledge Access) กลุ่มยังไม่มีการนำความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าข้อมครามไปประยุกต์ใช้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เด่นชัด โดยส่วนใหญ่ความรู้ที่มีจะเป็นความรู้ที่ฝังลึกในตัวบุคคลสามารถเข้าถึงความรู้โดยการถ่ายทอดความรู้แบบตัวต่อตัว การเข้ารับการศึกษาที่ศูนย์เรียนรู้ของกลุ่ม สำหรับความรู้ที่ชัดเจน เพื่อให้บุคคลภายนอกได้เข้าถึงความรู้ นั้น ยังมีน้อย ขาดการส่งเสริมสนับสนุนการรวบรวมข้อมูลเป็นเอกสาร แผ่นพับและการเผยแพร่ในเว็บไซต์

6. การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ (Knowledge Sharing) การแลกเปลี่ยนความรู้จะเกิดขึ้นอย่างชัดเจนจากความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกัน ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และสภาพแวดล้อมที่เป็นอยู่ตามบริบทของท้องถิ่นนั้น ๆ เป็นสำคัญมีการประชุมกลุ่ม การพูดคุยปรึกษาหารือ ทำให้เกิดความเข้าใจตรงกัน นอกจากนี้หน่วยงานราชการยังมีการส่งเสริมกิจกรรมการเชื่อมโยงเครือข่ายกับกลุ่มอื่น โดยเฉพาะในรูปแบบกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ทำให้เกิดการประยุกต์และพัฒนาผลิตภัณฑ์

7. การเรียนรู้ (Learning) ถ่ายทอดความรู้จากประสบการณ์เรื่องเล่าที่เล่าต่อกันมา การสอนลูกหลาน เป็นต้น มีการถ่ายทอดความรู้ให้แก่บุคคลภายนอกโดยมีการเปิดการเรียนการสอนที่ศูนย์เรียนรู้ด้วยการบรรยายและสาธิตให้ดู โดยปัจจุบันสมาชิกกลุ่มและประธานกลุ่มได้รับเชิญไปเป็นวิทยากรสอนเกี่ยวกับการผลิตและการทอผ้าข้อมคราม

จากการศึกษากระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตผ้าข้อมคราม พบว่า สามารถสรุปขั้นตอนของกระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นการทอผ้าข้อมครามได้ทั้งหมด 5 ขั้นตอนหลักที่สำคัญได้แก่ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีการอาศัยกิจกรรมทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการกลุ่ม เป็นต้น

องค์ความรู้ภูมิปัญญาการผลิตผ้าข้อมคราม ลวดลายผ้าข้อมคราม

บ้านโนนสะอาดมีชื่อเสียงในด้านการทอผ้าข้อมคราม ทอผ้ามัดหมี่ ผลิตภัณฑ์ที่มีชื่อเสียงในระดับ 5 ดาว กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดเป็นกลุ่มที่มีการดำเนินกิจกรรมการทอผ้าข้อมครามที่ครบวงจร เน้นการผลิตสีครามที่มีคุณภาพ ใช้วัตถุดิบในท้องถิ่น มีการอนุรักษ์และสืบทอดความรู้สู่คนรุ่นหลัง สมาชิกทั้ง 30 คน ได้ร่วมกันให้ข้อมูลและองค์ความรู้เรื่องครามตั้งแต่วิธีการปลูกครามจนถึงการข้อมครามที่เป็นเอกลักษณ์และภูมิปัญญาดั้งเดิมของหมู่บ้าน

การศึกษาความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตผ้าข้อมครามนั้น ผู้ศึกษามุ่งเน้นศึกษาเฉพาะ 5 ประเด็นหลักได้แก่ 1)การปลูกคราม 2)การผลิตเนื้อคราม 3)การข้อมคราม และ 4) ลวดลายผ้าข้อมคราม รายละเอียดแต่ละประเด็นสรุปได้ดังนี้

1) การปลูกคราม ทางกลุ่มจะมีแปลงส่วนกลาง ใช้พันธุ์พื้นเมืองดั้งเดิม ปลูกในช่วงเดือนพฤษภาคม มีขั้นตอน ดังนี้

- (1) เพาะกล้าคราม 1 ไร่ใช้เมล็ดคราม 1 กิโลกรัม
- (2) ไถเตรียมดิน พื้นที่ปลูกควรมีลักษณะเป็นที่ดอน
- (3) ปลูกเป็นแถว เพื่อง่ายต่อการกำจัดวัชพืชและการจัดการแปลง

การเก็บคราม จะเก็บได้เมื่อครามอายุประมาณ 3-4 เดือน ข้อสังเกตครามที่พร้อมเก็บได้ ใตใบจะมีสีน้ำเงิน หรือเขียวเข้ม หรือมีจุดสีน้ำเงินใตใบ การเก็บใบครามสดจะเก็บในตอนเช้าและนำไปหมักทันที

2) การผลิตเนื้อคราม นำใบครามสดไปจัดวางให้เป็นระเบียบ หรือตามความเหมาะสมของภาชนะที่ใช้ในการหมัก เช่น ถังพลาสติกหรือโอ่งดิน แล้วเติมน้ำฝนหรือน้ำที่สะอาดให้ท่วมมัดคราม แช่ไว้ในถังพลาสติกหรือโอ่งดิน ประมาณ 1 วัน แล้วเก็บเอาแต่เศษกิ่งครามออกให้เหลือแต่โคลนที่หมักใบคราม เอาปูนขาวหรือปูนแดง นำมาผสมลงในถังที่หมักใบครามกวนให้เข้ากัน ประมาณ 15-20 นาที เพื่อให้ส่วนผสมต่างๆ เข้าเป็นเนื้อเดียวกัน หรือสังเกตฟองของน้ำคราม ถ้าฟองเป็นสีขุ่นหรือเป็นสีเหลือง แสดงว่าที่ผสมลงไปนั้นยังไม่พอหรือไม่เหมาะสมต้องเพิ่มปริมาณปูนขาวหรือปูนแดงลงไปอีกกวนให้เข้ากันอีกครั้งจนกว่าฟอง หรือน้ำจะออกมาเป็นสีคราม แล้วทิ้งไว้ประมาณ 1 วัน น้ำครามจะตกตะกอน หลังจากนั้นให้รินน้ำใสออกให้เหลือไว้เพียงแต่ขี้เลน (ตะกอนหรือดินเลน) เรียกว่าเนื้อครามหรือครามเปียกและมีความสมบูรณ์ตามแบบ เพื่อนำไปทำในขั้นตอนของกระบวนการทำน้ำครามที่ใช้สำหรับข้อมผ้าต่อไป ใบครามที่สามารถให้น้ำครามมากที่สุด สังเกตง่ายๆ คือ ใบครามที่แก่มากจนถึงแก่จัด ใบครามจะมีลักษณะสีเขียวเข้มมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า ใตใบครามจะเป็นจุดๆสีคราม เมื่อได้ครามเปียกจะนำไปใส่ถุงพลาสติก แล้วใส่ในบิ๊บหรือถังพลาสติก รอการจำหน่ายหรือรอการเตรียมสีคราม ในการก่อหม้อครามเพื่อข้อมผ้าต่อไป

3) การข้อมคราม การข้อมคราม เป็นการนำเส้นใยฝ้ายที่หมาดน้ำ เค้นหรือขยำ ได้ ผิวน้ำคราม เพื่อให้เส้นใยฝ้ายมีสีคราม ในการการเตรียมน้ำข้อมคราม แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

(1) การเตรียมก่อกหม้อคราม เป็นการเตรียมส่วนผสมในการก่อกหม้อคราม ประกอบด้วย เนื้อคราม น้ำดั่ง(น้ำด่าง) และน้ำโซ้(น้ำส้ม)

น้ำดั่งได้มาจากการเผาวัสดุธรรมชาติที่ทำให้น้ำมีความเป็นด่าง ได้แก่ หัวต้นกล้วยหรือเหง้ากล้วยสับตากแดด ตันจิว้หั่นหรือสับ ผักฮัมหรือผักโขมตาก แล้วยนำวัสดุดังกล่าวมา เปรารวมกันให้หมดจนเป็นจี๊เจ้า จี๊เจ้าที่ผ่านการเผาไหม้อย่างสมบูรณ์ สังเกตได้จาก จี๊เจ้ามีสีขาวปนเทา เนื้อละเอียด แล้วเก็บเอาจี๊เจ้าใส่ไว้ในภาชนะที่เตรียมไว้ได้แก่ ถังพลาสติก หลังจากนั้นนำไปผสมน้ำ ใช้ผ้ากรองเอาแต่น้ำใส นอกจากนี้ยังมีวัสดุที่นำมาเผาเอาจี๊เจ้ามาทำน้ำดั่งที่หาได้ในท้องถิ่น ได้แก่ เปลือกฝักนุ่น ใบจามจุรี ก้านมะพร้าว กาบมะพร้าว และอื่น ๆ

ส่วนน้ำโซ้ซึ่งได้มาจากการนำพืชหลายชนิดมาต้มรวมกันใน 1 หม้อ เพื่อให้ได้น้ำที่มีความเป็นกรดจากธรรมชาติของพืชเฉพาะ เช่น ส้มเสี้ยว สมอไทย ใบเหมือดแอ เป็นต้น ในงานวิจัยของ สุภารัตน์ ปาละลี (2550: 78)จะเรียกว่า น้ำสมุนไพโร ซึ่งสูตรและส่วนผสมจะไม่เหมือนกันขึ้นอยู่กับพืชที่มีในท้องถิ่นและการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ส่วนในเอกสารประกอบการฝึกอบรมของศูนย์หม่อนไหมเฉลิมพระเกียรติฯสกลนคร น้ำโซ้หรือน้ำส้มที่มีความเป็นกรดธรรมชาติ จะใช้น้ำมะขามเปียก โดยใช้น้ำมะขามเปียก 200 กรัมผสมน้ำ 2 ลิตร

(2) การก่อกหม้อคราม คือการเอาส่วนผสมทั้งหมดรวมกันในหม้อคราม ซึ่งเนื้อครามเปียก 1 กิโลกรัมผสมน้ำโซ้ 1 ชัน น้ำด่าง 1 ชัน น้ำครามใส 2 ชัน ใส่ในโอ่งดิน โจงน้ำข้อมครามให้เข้ากัน ทุกเช้า-เย็น สังเกต สี กลิ่น และฟอง ประมาณ 5 วัน โจงครามทุกวันและสังเกตต่อไป จนน้ำเป็นสีเหลือง เพิ่มน้ำด่าง 1 ชัน น้ำคราม 1 ชัน สุราขาวเล็กน้อย(ครึ่งก๊ก)ทิ้งไว้ประมาณ 2 วันซึ่งน้ำข้อมครามจะใสขึ้น เปลี่ยนเป็นสีเขียวปนน้ำเงิน กลิ่นหอมอ่อน ฟองสีน้ำเงิน โจงครามทุกวันจนกว่าน้ำข้อมจะเป็นสีเหลืองอมเขียวหรือเขียวออกดอง ขุ่นขึ้น ฟองสีน้ำเงินเข้มวาว ไม่แตกยุบ แสดงว่าเกิดสีคราม ในน้ำข้อมแล้ว ซึ่งใช้เวลาทั้งหมดประมาณ 7 วัน

การเตรียมน้ำข้อม หรือ การเตรียมสีครามให้อยู่ในสภาพสีข้อม เรียกว่า การก่อกหม้อคราม หรือ การก่อกหม้อนิต ทำได้โดย นำเนื้อครามผสมกับส่วนผสมต่างๆ ตามสูตร หรือวิธีการของแต่ละท้องถิ่น กระบวนการหมักเพื่อให้ได้น้ำข้อมคราม แม้มีกรรมวิธีที่แตกต่างกันไป ตามความเชื่อและภูมิปัญญาในแต่ละท้องถิ่น ซึ่งได้รับการถ่ายทอดกันมาจากบรรพบุรุษ แต่สิ่งที่มีเหมือนกัน คือ ต้องมีส่วนผสมระหว่างเนื้อคราม น้ำด่างจี๊เจ้า และ น้ำส้มหรือกรดธรรมชาติ เมื่อผสมส่วนผสมเหล่านี้เข้าด้วยกันแล้ว จะตั้งทิ้งไว้ให้เกิดการหมัก บางครั้งอาจมีการเติมอากาศโดยการ โจงคราม ในช่วงเช้าและเย็น เมื่อกระบวนการหมักเริ่มต้น จุลินทรีย์ที่ติดมากับวัตถุดิบ หรือ

จากอากาศจะช่วยทำให้ความเป็นค้างคอง และทำให้น้ำข้อมครามเปลี่ยนสี มีสภาพพร้อมข้อมจึงสามารถใช้ข้อมได้ ซึ่งกระบวนการหมักนี้จะใช้เวลา 15-20 วัน บางครั้งน้ำข้อมครามอาจอยู่ในสภาพที่สามารถใช้ข้อมได้ในเวลาเพียงไม่กี่วัน เนื่องจากเกิดความไม่สมดุลในหม้อคราม ทำให้ต้องเริ่มกระบวนการหมักน้ำข้อมครามใหม่

หลังจากได้น้ำข้อมครามที่พร้อมข้อมครามแล้ว การข้อมผ้าคราม แบ่งเป็น 2 ขั้นตอน คือ

(1) การต้มฝ้าย โดยนำฝ้ายหรือด้ายมาต้ม ประมาณ 10 นาที ทิ้งไว้ให้เย็นแล้วรีดฝ้ายให้เสด็จน้ำ จุ่มในน้ำข้อมครามโดยใช้มือหนึ่งจับเช็ดด้าย อีกมือหนึ่งกระจายเส้นด้ายให้สัมผัสกับน้ำข้อมอย่างทั่วถึง เพื่อป้องกันเส้นด้ายค้าง ควรรีบทำอย่างรวดเร็ว การข้อมหรือกระจายเส้นด้ายช้าเกินไป จะทำให้เส้นด้ายสีไม่สม่ำเสมอ เมื่อน้ำสีข้อมคราม เปลี่ยนจากสีเหลืองเข้มเป็นเหลืองอมเขียว (สีเมล็ดถั่วเขียว) ให้หยุดข้อม แล้วบิดเส้นด้ายให้แห้ง กระจุกเส้นด้ายให้สัมผัสอากาศอย่างทั่วถึง เส้นด้ายจะเปลี่ยนเป็นสีเขียว และน้ำเงินตามลำดับ ถ้าต้องการเส้นด้ายสีน้ำเงินเข้ม ควรข้อมซ้ำ 10 -16 ครั้ง ในการข้อมครามถ้าข้อมหม้อเดียวหรือก้อหม้อครามหม้อเดียวจะใช้เวลาในการข้อม 5 วัน ๓ ครั้ง แต่ถ้าใช้หม้อครามจำนวน 5 หม้อก้อหม้อครามพร้อมกัน จะใช้เวลาในการข้อม เพียงวันเดียวซึ่งจะเป็นการประหยัดเวลาด้วย

(2) เมื่อข้อมครามครบตามต้องการแล้ว ควรล้างเส้นด้ายทันทีไม่ควรทิ้งไว้นานเนื่องจากจะทำให้เส้นด้ายเปื่อย และไม่มันวาว ควรไปล้างน้ำที่สะอาด 2-3 ครั้ง แล้วนำมาลงน้ำยากันสีกผสมพร้อมกับน้ำยาปรับผ้านุ่ม และผงแดดให้แห้งสนิท

ขั้นตอนในการผลิตผ้าข้อมคราม การดูแลน้ำข้อมในหม้อครามให้ข้อมได้ทุกวัน เช้า- เย็น ติดต่อกันนานๆ เป็นขั้นตอนที่ยากที่สุดในการทำสีคราม แต่ถ้าคนข้อมเข้าใจสีครามและหมั่นสังเกต และซื้อตรงสม่ำเสมอในการปฏิบัติ จะสามารถดูแลหม้อครามแต่ละหม้อ ได้นานหลายปี การดูแลหม้อครามเป็นงานที่ทำหาย ต้องรู้จักสีครามให้ดี หลักการสำคัญ ต้องช่างสังเกต และสม่ำเสมอ ฝึกความชำนาญวิธีใดวิธีหนึ่ง ไม่ควรเปลี่ยนวัตถุดิบที่เคยใช้ และแต่ละกลุ่มไม่ควรเปลี่ยนคนข้อมและดูแลหม้อคราม ปัญหาในการก้อหม้อคราม คือ หม้อตายข้อมสีไม่ติดถ้าเกิดปัญหานี้กลุ่มจะทิ้งหม้อและก้อใหม่ นอกจากนี้เทคนิคในการดูแลน้ำข้อมในหม้อครามที่ต้องเป็นคนเดิมตลอดการข้อม คนข้อมต้องไม่ทาแป้งห้ามมีกลิ่นหอมกลิ่นแปลกติดตัวซึ่งจะเป็นอีกสาเหตุหนึ่งที่ทำให้หม้อตาย

4) ลวดลายผ้าข้อมคราม ลวดลายผลิตภัณฑ์ผ้าข้อมครามของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีหลากหลายลวดลายใช้การมัดหมี่ให้เกิดลวดลาย แต่ก่อนที่จะเกิดลวดลายที่มีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวขึ้นนั้น ลวดลายบางลายเกิดจากการที่ได้มัดลายแบบนั้นขึ้นเป็นประจำ บาง

ลวดลายเกิดจากการใช้จินตนาการสร้างสรรค์จนเกิดลวดลายใหม่ บางเวลาก็เกือบที่จะหายไปตามกาลเวลาลวดลายผ้าย้อมครามกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีมากกว่า 100 ลาย ขั้นตอนกระบวนการคิดสร้างสรรค์ลาย จึงถือเป็นกระบวนการสำคัญยิ่งอีกกระบวนการหนึ่ง ลวดลายที่ได้รวบรวมนี้เป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและเป็นลายที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทอแหล่งข้อมูลที่ได้ทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง พบว่าลวดลายมัดหมี่ผ้าย้อมครามมีความหลากหลาย สามารถแบ่งลวดลายออกเป็น 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

(1) ลายโบราณ เป็นลายมัดหมี่ที่ได้สืบทอดมาแต่โบราณ รูปแบบลวดลายมัดหมี่ที่สืบทอดกันมาที่มีมาแตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์สมาชิกที่สูงอายุ พบว่าในการเรียกชื่อลายหรือจัดกลุ่มของลาย มีต้นแบบของการคิดลายมาจากรูปทรงเรขาคณิตและจากธรรมชาติเช่น ส่วนของต้นพืช สัตว์และเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน ชื่อลายที่จัดอยู่ในกลุ่มลายโบราณ ได้แก่ ลายกนกน้อย ลายฉัตรเล็ก ลายช่อหวี ลายต้นเทียน ลายตุ้มโป่ง ลายนาคขอ ลายบายศรี ลายลูกศร ลายสับประรด ลายนกแอ่นเลี้ยงลูก ลายปลาก่า ลายตาควาย ลายมองตุ้ม ลายหมี่คอกม้า ลายตะขอและลายตุ้มเครือ เป็นต้น

(2) ลายประยุกต์ เป็นลายที่ได้ออกแบบขึ้นมาใหม่หรือการนำลวดลายโบราณดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมาหลากหลายลายมาดัดแปลง และมีการประยุกต์ลวดลายจากอดีต พัฒนาลวดลายขึ้นมาเพื่อความแปลกใหม่ ให้เข้ากับยุคสมัยนิยม เพิ่มความสวยงามให้เหมาะสมตรงตามความต้องการของตลาด ส่วนการตั้งชื่อลายประยุกต์ จะเรียกอย่างไรก็ได้ไม่จำกัด อาจเรียกตามจินตนาการหรือตามความพอใจ หรือตามสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน บางครั้งตั้งชื่อตามที่ลูกค้าถ่ายรูปมาให้มัดหมี่ ลวดลายประยุกต์ได้แก่ ลายนาคคันสน ลายสาวน้อยบ้านโนน ลายไทยใหญ่ ลายประดิษฐ์ ลายข้าวต้มมัด ลายนางเอก ลายคอกอ้อ ลายหมากจับหว่าน และลายช่อต้นสน เป็นต้น

2. การอภิปรายผล

จากการสรุปผลการวิจัย มีประเด็นที่น่าสนใจมาอภิปรายผลดังนี้

2.1 กระบวนการจัดการความรู้

กระบวนการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการผลิตผ้าย้อมครามได้ทั้งหมด 5 ขั้นตอนหลักที่สำคัญได้แก่ การบ่งชี้ความรู้ การสร้างและแสวงหาความรู้ การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ ซึ่งแต่ละขั้นตอนมีการอาศัยกิจกรรมทางสังคมหลากหลายรูปแบบ ได้แก่ กระบวนการมีส่วนร่วม กระบวนการกลุ่ม โดยกระบวนการที่นำมาใช้อาจมีขั้นตอนไม่แน่นอนสามารถปรับเปลี่ยนได้ตามสถานการณ์ ทั้งนี้กระบวนการที่ค้นพบ

จากการศึกษานั้น คล้ายคลึงกับการศึกษาของ ศิริประภา โศบายาชิ(2555) ศึกษาเรื่องการจัดการ ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานผลิตภัณฑ์จากผักตบชวาของกลุ่มแม่บ้านบ้านต่อมดง พบว่าใช้กระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอน มาใช้ในการจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านจักสานผลิตภัณฑ์ผักตบชวาก่อให้เกิดการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้จัดทำชุด ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานผักตบชวา เพื่อเผยแพร่ให้กับผู้ที่สนใจ และนำไปใช้ประโยชน์ โดยแต่ละขั้นตอนที่ได้ศึกษาสรุปได้ดังนี้

การบ่งชี้ความรู้ ความรู้ของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด ส่วนใหญ่จะอยู่ในตัวบุคคล เป็นความรู้ที่อยู่ในตัว ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษ ปราชญ์ในชุมชนและผู้นำกลุ่ม แต่ไม่เคยมีการบ่งชี้ความรู้ สมาชิกทุกคนมีความชำนาญในการทอผ้าข้อมคราม แต่บางคนอาจมีเทคนิคในการทอผ้าแตกต่างกันไป จากการบ่งชี้ความรู้ทำให้สมาชิกทุกคนได้นำความรู้ที่มีอยู่ในตัวออกมา โดยผ่านการร่วมคิดและการตัดสินใจของกลุ่มเป็นสำคัญ

การสร้างและแสวงหาความรู้ พบว่าวิธีการสร้างและแสวงหาความรู้ของกลุ่มมาจากการสั่งสมประสบการณ์ เน้นการเรียนรู้กันเองของสมาชิก มีการแสวงหาความรู้จากการฝึกอบรม สัมมนา การศึกษาดูงาน เมื่อนำความรู้ทั้งจากภายในและภายนอกกลุ่มมาผสมผสานประยุกต์ ปรับปรุง ทำให้เกิดการสร้างความรู้ มีความรู้ใหม่ๆ เพื่อนำกลับมาพัฒนาการทอผ้าของตนเองได้

การจัดการความรู้ให้เป็นระบบ เดิมที่การจัดระบบความรู้ของกลุ่มจัดไว้ตามขั้นตอนการผลิต กลุ่มมีการบันทึกกระบวนการผลิตด้วยภาพถ่ายพร้อมข้อความ มีอธิบายประกอบบางส่วนซึ่งไม่ละเอียด เมื่อมีการกระตุ้นให้เกิดการเรียนรู้ มีการแลกเปลี่ยนความรู้ ทำให้ได้องค์ความรู้ ข้อมูลที่รวบรวมได้ มีการจัดแบ่งประเภทของความรู้ด้านการทอผ้าข้อมครามเป็นหัวข้อ จัดเก็บความรู้เกี่ยวกับกระบวนการทอผ้าข้อมครามทุกขั้นตอนอย่างละเอียด นำมาเรียบเรียงเป็นเอกสาร เพื่อใช้ประโยชน์ในกลุ่มและให้ผู้ที่สนใจและเยาวชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ แต่ถ้าจะให้คืออาจจัดระบบความรู้ในแนวที่ต่างออกไปเพิ่มเติม เช่น ความรู้ที่เกี่ยวกับระบบการตลาดของกลุ่ม ระบบเครือข่ายเชื่อมโยง เป็นต้น

การประมวลความรู้เป็นหมวดหมู่ ทำให้สมาชิกมีความเข้าใจในเรื่องลวดลายผ้าข้อมครามมากขึ้น รวมทั้งอำนวยความสะดวกให้ลูกค้าและบุคคลทั่วไปที่สนใจทำให้สื่อสารตรงกัน การประมวลและกลั่นกรองความรู้เป็นการนำความรู้เดิมมาจัดทำใหม่ เรียบเรียงข้อมูลให้เหมาะสมกับการเปลี่ยนแปลงและเหมาะสมกับสถานการณ์ปัจจุบัน

การเข้าถึงความรู้ ในการเข้าถึงของกลุ่มทอผ้าบ้านโนน สามารถเข้าถึงได้ โดยการถ่ายทอดความรู้แบบตัวต่อตัว เป็นความรู้ที่ฝังลึกอยู่ในตัวบุคคล จากการจัดการองค์ความรู้มีการ

ประมวลความรู้ออกมาเป็นหมวดหมู่ รวบรวมเป็นเอกสารทำให้สมาชิกเข้าถึงความรู้ได้มากขึ้น รวมทั้งบุคคลภายนอกที่สนใจ นอกจากนี้หากหน่วยงานต่างๆให้การสนับสนุนและนำเทคโนโลยีต่างๆเข้าไปช่วยจัดการ เช่น มีการทำเว็บไซต์ของกลุ่มเอง การทำเอกสารแผ่นพับประชาสัมพันธ์ จะส่งผลให้มีการเข้าถึงความรู้ด้านการทอผ้าย้อมครามของกลุ่ม ได้มากยิ่งขึ้น

การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ และการเรียนรู้ คู่มือเป็นเรื่องเดียวกันหรือต่อเนื่องกันที่แยกกันยาก กลุ่มทอผ้าดำเนินการ โดยการเปิดการเรียนการสอนที่ศูนย์เรียนรู้ มีวิทยากรประจำศูนย์เรียนรู้ ถ่ายทอดความรู้ให้บุคคลภายนอกและกลุ่มที่สนใจเข้ามาแลกเปลี่ยนและเรียนรู้ ซึ่งใช้วิธีการบรรยายและสาธิตให้ดู การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้และการเรียนรู้ หากมีการจัดการให้กลุ่มต่างๆไม่ว่าจะเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มวิสาหกิจชุมชน หลากหลายทักษะ หลากหลายความชำนาญ มาแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันจะทำให้ได้ความรู้ใหม่และนวัตกรรมใหม่ๆที่ หลากหลาย เพื่อนำไปใช้ในการพัฒนาต่อไป

2.2 ลวดลายผ้าย้อมคราม

ลวดลายผ้าย้อมครามของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีความหลากหลาย ใช้การมัดหมี่ให้เกิดลวดลาย ลวดลายผ้าย้อมครามกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดมีความสวยงามและมีเอกลักษณ์ของท้องถิ่น ขึ้นตอนกระบวนการคิดสร้างสรรค์ลาย จึงถือเป็นกระบวนการสำคัญยิ่งอีกกระบวนการหนึ่ง ซึ่งจากการศึกษาของนิธิตา นัศรเมืองปัก (2555: 186) ได้ศึกษาการวิเคราะห์ผ้าไหมมัดหมี่ อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์ ในส่วนของลายผ้า พบว่า การถ่ายทอดลวดลายผ้ามีสองรูปแบบ คือ 1) การถ่ายทอดในชุมชน ได้แก่ วิธีการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษสู่รุ่นลูกหลาน เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย สู่รุ่นลูกหลาน จากเครือญาติใกล้ชิดสอนให้ 2) การถ่ายทอดนอกชุมชน โดยการสอนจากผู้นำกลุ่ม การใช้เวลาว่างฝึกหัดและลองทำ การเป็นวิทยากรภายนอก และพบว่ากระบวนการถ่ายทอดความรู้เรื่องลายผ้าของหมู่บ้านโนนสะอาด ก็มี 2 รูปแบบเช่นเดียวกันและบริเวณที่ตั้งกลุ่มยังเป็นแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น ใช้เป็นแหล่งศึกษาคูงาน การเยี่ยมชม โดยมีการสาธิตให้คำแนะนำวิธีการทอผ้าย้อมครามให้แก่ นักเรียน นักศึกษา ประชาชน กลุ่มแม่บ้านเกษตรกรและกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่สนใจ เป็นการอนุรักษ์สืบทอดภูมิปัญญาการทอผ้าย้อมครามให้คงอยู่กับชุมชนและคนรุ่นหลังต่อไป

ส่วนลวดลายที่ทางกลุ่มผลิตอยู่ในปัจจุบันเป็นลวดลายที่ได้รับความนิยมจากผู้บริโภคและเป็นลายที่สมาชิกส่วนใหญ่มีความชำนาญในการทอ แหล่งข้อมูลที่ได้ทั้งจากเอกสารและการสัมภาษณ์ผู้เกี่ยวข้อง พบว่าลวดลายมัดหมี่ผ้าย้อมครามมีความหลากหลาย สามารถแบ่งลวดลายออกเป็น 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

1) **ลายโบราณ** เป็นลายมัดหมี่ที่ได้สืบทอดมาแต่โบราณ รูปแบบลวดลายมัดหมี่ที่สืบทอดกันมามีที่มาแตกต่างกัน จากการสัมภาษณ์สมาชิก พบว่าในการเรียกชื่อลายหรือจัดกลุ่มของลาย มีต้นแบบของการคิดลายมาจากรูปทรงเรขาคณิตและจากธรรมชาติเช่น ส่วนของต้นพืช สัตว์ และเครื่องมือเครื่องใช้ในครัวเรือน

2) **ลายประยุกต์** เป็นลายที่ได้ออกแบบขึ้นมาใหม่หรือการนำลวดลายโบราณดั้งเดิมที่สืบทอดต่อกันมาหลากหลายลายมาดัดแปลง และมีการประยุกต์ลวดลายจากอดีต พัฒนาลวดลายขึ้นมาเพื่อความแปลกใหม่ ให้เข้ากับยุคสมัยนิยม เพิ่มความสวยงามให้เหมาะสมตรงตามความต้องการของตลาด ส่วนการตั้งชื่อลายประยุกต์ จะเรียกอย่างไรก็ได้ไม่จำกัด อาจเรียกตามจินตนาการหรือตามความพอใจ หรือตามสิ่งที่พบเห็นในชีวิตประจำวัน

ในปัจจุบันกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดสามารถทอลวดลายผ้าข้อมครามได้มากกว่า 100 ลาย แต่ยังไม่มีการรวบรวมลวดลายผ้าข้อมครามที่เป็นรูปเล่มเอกสาร ทำให้การสื่อสารในการสั่งทอลวดลายต่างๆในบางครั้งของลูกค้า ไม่ตรงตามที่สั่งทอ กลุ่มควรมีการรวบรวมลวดลายผ้าข้อมครามที่เป็นลายลักษณ์อักษรที่ชัดเจน เป็นรูปเล่มเอกสาร ในลักษณะเป็นเมนูหรือแคตตาล็อกลายผ้าข้อมคราม โดยรวบรวมลายผ้าข้อมครามทั้งหมดของกลุ่ม จัดทำเป็นหมวดหมู่แยกเป็นลายโบราณและลายประยุกต์ พร้อมทั้งระบุชื่อลาย รายละเอียดความเป็นมาของลวดลายเหล่านั้น ซึ่งจะช่วยให้สะดวกในการเลือกลวดลายของลูกค้าและการสื่อสารกับผู้ทอผ้าได้เข้าใจตรงกัน รวมทั้งได้สืบทอดความรู้ด้านลวดลายผ้าข้อมคราม ไม่ให้สูญหายไป

จากการศึกษาวิจัยร่วมกับกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม โดยนำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนมาใช้ ทำให้กลุ่มได้สร้างความรู้ใหม่ๆ มีองค์ความรู้ของกลุ่มซึ่งเป็นความรู้ที่ได้จากการรวบรวมความรู้ที่กระจัดกระจายอยู่ในตัวของสมาชิกแต่ละคนหรือเอกสาร ช่วยกันรวบรวม ค้นหา แลกเปลี่ยนความรู้ และช่วยกันแปลงความรู้ของสมาชิกแต่ละคนออกมาเป็นความรู้ชัดเจน จัดการให้เป็นระบบ ทำให้สมาชิกทุกคนสามารถเข้าถึงความรู้ เป็นการสนับสนุนให้สมาชิกมีความรู้ นำความรู้มาใช้ประโยชน์ในการดำเนินงานและแก้ไขปัญหาของกลุ่ม ส่งผลให้กลุ่มมีความเข้มแข็ง เกิดการพึ่งพาตนเอง ซึ่งสอดคล้องกับแนวคิดของวิจารณ์ พานิช (2553) และภรณ์ ต่างวิวัฒน์ (2554) ที่ได้อธิบายเป้าหมายของการจัดการความรู้ในงานส่งเสริมการเกษตรไว้ว่า มีเป้าหมายของการจัดการความรู้อยู่ 4 ประการ ได้แก่

1) เพื่อพัฒนางานส่งเสริมการเกษตร ให้มีคุณภาพและผลสัมฤทธิ์ยิ่งขึ้น โดยมุ่งให้เกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร ชาวชนบท ซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของงานส่งเสริมการเกษตร พึ่งพาตนเอง และพึ่งพากันเองอันจะนำไปสู่การเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง

2) เพื่อพัฒนาคน ซึ่งในที่นี้คือ เกษตรกร แม่บ้านเกษตรกร ชาวชนเกษตรซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายของงานส่งเสริมการเกษตร รวมทั้งเจ้าหน้าที่ส่งเสริมการเกษตรในระดับพื้นที่และส่วนกลาง

3) เพื่อพัฒนาฐานความรู้ของงานส่งเสริมการเกษตร เป็นการเพิ่มพูนทุนความรู้หรือทุนปัญญาของเกษตรกร กลุ่มและชุมชน ซึ่งจะช่วยให้เกษตรกร กลุ่มและชุมชน มีศักยภาพในการแก้ปัญหาหรือความไม่แน่นอนในอนาคตได้ดีขึ้น

4) เพื่อพัฒนาความเป็นชุมชน ทำให้รู้สึกเป็นพวกเดียวกัน มีความเอื้ออาทรระหว่างกันในกลุ่มชุมชน อันจะส่งผลให้เกษตรกร กลุ่มและชุมชน มีความเข้มแข็งได้

จากการนำกระบวนการจัดการความรู้ 7 ขั้นตอนมาใช้ในการจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามได้ก่อให้เกิดผลดังนี้

- 1) เกิดการรวบรวมข้อมูลองค์ความรู้ด้านการทอผ้าย้อมคราม เพื่อนำมาใช้ในการพัฒนากลุ่มและเผยแพร่ให้กับผู้สนใจได้ศึกษาและใช้ประโยชน์
- 2) มีเครือข่ายการแลกเปลี่ยนความรู้ ทำให้ได้สร้างความรู้ใหม่ๆและมีการเรียนรู้
- 3) สมาชิกกลุ่มทอผ้ามีความรู้ความชำนาญ เกิดทักษะในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ซึ่งได้จากการดึงเอาความรู้ที่มีอยู่ในตัวและประสบการณ์ของสมาชิกในกลุ่ม มาพูดคุย ช่วยกันรวบรวมค้นหา แลกเปลี่ยนความรู้ เช่นในด้านลวดลายผ้าย้อมครามทำให้สามารถประยุกต์ลวดลายได้หลากหลาย เป็นที่ต้องการของตลาด
- 4) สมาชิกกลุ่มมีรายได้เพิ่มจากการที่กลุ่มมีการพัฒนาการทำงาน พัฒนาฝีมือและส่งผลให้องค์กรมีความเข้มแข็ง
- 5) จำนวนสมาชิกกลุ่มทอผ้าเพิ่มขึ้น เมื่อการดำเนินงานกลุ่มมีคุณภาพ ประสบผลสำเร็จ กลุ่มมีความเข้มแข็งเป็นแรงจูงใจให้คนในชุมชนสมัครเข้าร่วมเป็นสมาชิกกลุ่มเพิ่มขึ้น

3. ข้อเสนอแนะ

3.1 ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้

3.1.1 ควรนำความรู้จากการศึกษาด้านการทอผ้าย้อมครามและลวดลายผ้าให้กลุ่มและชุมชนเก็บไว้เป็นองค์ความรู้ภูมิปัญญาของท้องถิ่น

3.1.2 ควรมีการส่งเสริมให้กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดเป็นต้นแบบในการจัดการความรู้เพื่อให้กลุ่มต่างๆได้เข้ามาเรียนรู้เรื่องการจัดการความรู้

3.1.3 ควรส่งเสริมให้มีการจัดการความรู้ในกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร กลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยเริ่มจากภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ รวบรวมเป็นองค์ความรู้ เพื่อเป็นการสืบสานและคงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ

3.2 ข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากการศึกษาเรื่อง การจัดการความรู้การทอผ้าย้อมครามบ้าน โนนสะอาด ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการทำวิจัยครั้งต่อไปดังนี้

3.2.1 ควรศึกษาเกี่ยวกับการผลิตครามในพื้นที่อื่นเพื่อเป็นการเปรียบเทียบพันธุ์กระบวนการผลิต หรือการเก็บรักษาคุณภาพเนื้อคราม

3.2.2 ควรมีการศึกษาเรื่องการจัดการความรู้ในกลุ่มอื่น โดยจัดกิจกรรมให้กลุ่มและเกษตรกรเป้าหมายมีหลากหลายทักษะ หลากหลายความชำนาญ ส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้กัน จะช่วยให้สามารถพัฒนาความคิดสร้างสรรค์และนวัตกรรมจากความหลากหลาย

บรรณานุกรม

บรรณานุกรม

- จินดา ขลิบทอง(2554) “กานนำสารสนเทศและสื่อไปใช้ในการจัดการความรู้เพื่อการส่งเสริม
การเกษตร” ในเอกสารการสอนชุดวิชา สารสนเทศและสื่อที่ใช้ในการส่งเสริม
การเกษตร หน้า 19-28 สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ นนทบุรี
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- นิตยา ฉัตรเมืองปัก (2555) “การศึกษาวิเคราะห์ผ้าไหมมัดหมี่อำเภอนาโพธิ์ จังหวัดบุรีรัมย์”
วิทยานิพนธ์ปริญญาการศึกษามหาบัณฑิต สาขาศิลปศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- บดินทร์ วิจารณ์ (2547) *การจัดการความรู้สู่ปรัชญาปฏิบัติ* กรุงเทพมหานคร ธรรมกมลการ
บุญดี บุญญากิจ (2547) *การจัดการความรู้จากทฤษฎีสู่การปฏิบัติ* กรุงเทพมหานคร ซีเอ็ด
ยูเคชั่น (มหาชน)
- ประเสริฐ ศิรินทร์นา (2538) *การออกแบบลวดลาย* กรุงเทพมหานคร โอเดียนสโตร์
- ภรณ์ ต่างวิวัฒน์ (2554) “แนวคิดและหลักการเกี่ยวกับความรู้และการจัดการความรู้” ใน *ประมวล
สาระชุดวิชา ระบบสารสนเทศและการวิจัยทางการเกษตร* หน่วยที่ 1 สาขาวิชา
ส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์ นนทบุรี มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช
- มหาวิทยาลัยศิลปากร (2543) *ลวดลายและสีเส้นบนผ้าทอพื้นเมือง* กรุงเทพมหานคร โครงการ
พัฒนาผ้าและผลิตภัณฑ์ผ้าพื้นเมืองทั่วประเทศเพื่อการส่งออก
- มาโนช กงกะนันท์ (2549) *ศิลปะการออกแบบ* นนทบุรี คลอฟังก์ชั่น
- วัลย์ลักษณ์ อริยสังเวคิน (2552) “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาผ้าจกคูบัว ตำบล
คูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี” วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒน-
ศึกษา มหาวิทยาลัยศิลปากร
- วิจารณ์ พานิช (2546) *การจัดการความรู้ในยุคสังคมและเศรษฐกิจบนฐานความรู้* กรุงเทพมหานคร
: สถาบันส่งเสริมการจัดการความรู้เพื่อสังคม (สคส.)
- ศิระประภา โคมายาชิ (2555) *การจัดการองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านการจักสานผลิตภัณฑ์จาก
ผักตบชวาของกลุ่มแม่บ้านหมู่บ้านต้อมดง ตำบลบ้านต้อม อำเภอเมือง จังหวัดพะเยา
วารสารวิจัยเชิงพื้นที่ 4, 4 (มี.ค. – เม.ย.)* กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุน
การวิจัย (สกว.)

- สุชาติ พิบูลแถว (2550) “ การศึกษากระบวนการฟื้นฟูภูมิปัญญาการทอผ้าจาก ชุมชนไท-ยวน
ราชบุรี ตำบลคูบัว อำเภอเมือง จังหวัดราชบุรี ในมิติทางการพัฒนาชุมชน ” วิทยานิพนธ์
พัฒนาชุมชนมหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์
- สุดารัตน์ ภัทรคุณพิทักษ์ (2548) “การจัดการความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น: กรณีศึกษาผ้าฝ้ายย้อมสี
เปลือกไม้ ตำบลนาอุดม อำเภอโพธารอง จังหวัดร้อยเอ็ด” มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด
- สุภารัตน์ ปาละติ (2550) “การพัฒนาหลักสูตรสถานศึกษาเรื่องผ้าอ้อมครามช่วงชั้นที่ 3 โรงเรียน
เคื้อศรีไพรวัลย์ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนคร เขต 3” วิทยานิพนธ์ปริญญา ครุ
ศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- อนงค์วรรณ หัตถมาศ (2555) “ผ้ามุก ผ้าพื้นเมืองประจำจังหวัดเพชรบูรณ์”โครงการวิจัย
การพัฒนาแปรรูปผ้ามุกของกลุ่มสตรีสหกรณ์บ้านดัว อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์
- อนูรัตน์ สายทอง(2545) “การวิจัย พัฒนาและการออกแบบผลิตภัณฑ์ในท้องถิ่นการอ้อมครามของ
กลุ่มทอผ้าสี่ธรรมชาติด้านพินนา ตำบลพินนา อำเภอสว่างแดนดิน จังหวัดสกลนคร”
รายงานการวิจัย สกลนคร มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- อนูรัตน์ สายทอง (2547) การทอผ้า สกลนคร มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร
- อัจฉราพร ไสละสูต (2524) การออกแบบลวดลายและเทคนิคการพิมพ์ กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์
คุรุสภา ลาดพร้าว
- เอกวิทย์ ณ ถลาง (2546) ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการจัดการความรู้ กรุงเทพมหานคร สำนักพิมพ์
อมรินทร์

ภาคผนวก

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

สภามหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

ภาคผนวก ก

แบบสัมภาษณ์

เลขที่

แบบสัมภาษณ์โครงการวิจัย

การจัดการความรู้การผลิตผ้าข้อมครามกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด หมู่ที่ 12 ตำบลนางัว

อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ชื่อผู้ให้สัมภาษณ์.....นามสกุล.....

บ้านเลขที่..... หมู่ที่.....ตำบลนางัว อำเภอนาหว้า จังหวัดนครพนม

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไป

- 1.1 เพศ (.....) หญิง (.....) ชาย
- 1.2 อายุ.....ปี
- 1.3 ระดับการศึกษา.....
- 1.4 สถานภาพ (.....) สมรส (.....) หม้าย (.....) หย่า/แยก
- 1.5 จำนวนสมาชิกในครัวเรือน.....คน
- 1.6 อาชีพหลัก.....
- 1.7 อาชีพรอง.....
- 1.8 รายได้เฉลี่ยต่อปี.....
- 1.9 สถานการณ์ทำผ้าข้อมคราม
(.....) ผู้ชำนาญ (.....) ผู้สนใจ (.....) อื่นๆ
- 1.10 ประสบการณ์การทำคราม.....ปี
- 1.11 การทำผ้าข้อมครามปัจจุบัน
(.....) เคยทำและเลิกทำแล้ว (.....) กำลังทำ

1.12 เรียนรู้การทำครามจาก.....

โดยวิธีใด.....

ตอนที่ 2 ความรู้เกี่ยวกับการทอผ้าย้อมคราม

2.1 การเตรียมเส้นด้าย

ที่มาของเส้นด้าย

(.....) ซื้อจากร้านค้า (.....) ซื้อจากเพื่อนบ้าน

(.....) ทำด้วยตนเอง ระบุวิธีการ.....

(.....) อื่นๆ

2.2 การออกแบบลวดลายและการมัดหมี่

1) ประเภทของลายมัดหมี่

.....

2) ขั้นตอนการมัดหมี่ลาย

.....

.....

3) ผ้ามัดหมี่ลายต่างๆ ได้แบบลายผ้าจากที่ใด

(.....) เลียนแบบลายดั้งเดิม (.....) ดัดแปลงลายผ้าดั้งเดิม

(.....) คิดขึ้นใหม่ (.....) อื่นๆ

2.3 การย้อมคราม

1) ใช้ครามพันธุ์ใด.....

2) ได้จากที่ใด.....

2.4 การปลูกคราม

การเตรียมดิน.....

.....

.....

วิธีการปลูก.....

.....

.....

การดูแล

.....
.....

การเก็บ.....

.....
.....

การทำน็อกรรม.....

.....
.....

2.5 การก่อหม็อกรรม

ส่วนผสม

.....
.....
.....

การดูแล

.....
.....
.....

การข้อมกรรม

.....
.....
.....

ปัญหาในการตั้งหม็อกรรมและวิธีแก้ไข

.....
.....
.....

วิธีก่อหม็อกรรมให้ได้คุณภาพดี

.....
.....
.....

วิธีการข้อมกรรม มีขั้นตอนดังนี้

.....
.....
.....

ข้อเสนอแนะอื่นๆ

.....
.....
.....

2.6 การทอผ้า

1) เรียนรู้จากใคร

.....

2) โดยวิธีใด

.....

3) วิธีการทอผ้าที่ดี

.....

2.7 การทำผลิตภัณฑ์จากผ้าข้อมคราม ได้แก่

.....

2.8 ข้อเสนอแนะอื่นๆในการผลิตผ้าข้อมคราม

.....

.....

ตอนที่ 3 กระบวนการจัดการความรู้

กำหนดแบบคำถามสำหรับการจัดสนทนากลุ่ม(Focus group) เขียนประเด็นลงในกระดาษฟาง ให้ตัวแทนกลุ่มได้เล่าเรื่องตามประเด็นคำถาม ดังนี้

3.1 การบ่งชี้ความรู้ ระบุความรู้ของกลุ่ม เพื่อหาว่ามีความรู้อะไรบ้าง ในรูปแบบใด อยู่ที่ใคร และมีความรู้อะไรบ้างที่กลุ่มจำเป็นต้องมี

3.2 การสร้างและแสวงหาความรู้ มีการเรียนรู้การทอผ้าข้อมครามจากที่ไหนบ้าง เช่น จากประสบการณ์ การฝึกอบรม

3.3 การจัดความรู้ให้เป็นระบบ มีการจัดความรู้ให้อยู่ในรูปแบบที่ผู้ใช้สามารถเข้าถึงสะดวกหรือไม่

3.4 การประมวลและกลั่นกรองความรู้ มีปรับปรุงรูปแบบเอกสารอย่างไร ปรับปรุงเนื้อหาให้สมบูรณ์ การแยกหมวดหมู่ความรู้

3.5 การเข้าถึงความรู้ มีการบันทึกเป็นฐานข้อมูล หรือการบันทึกเป็นลายลักษณ์อักษร

3.6 การแบ่งปันแลกเปลี่ยนความรู้ มีการถ่ายทอดความรู้ภายในกลุ่ม หรือให้กับชุมชนหรือไม่ เช่นการสื่อสารด้วยการเขียน การฝึกอบรม การประชุมกลุ่ม เวทีแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ส่วนการถ่ายทอดหรือการเรียนรู้อย่างไม่เป็นทางการที่เกิดขึ้นมีอย่างไร เช่น จากประสบการณ์ เรื่องเล่าที่เล่าต่อกันมา

3.7 การเรียนรู้ มีการเรียนรู้อย่างไร มีการนำความรู้ด้านการทอผ้าเข้ามาพัฒนา
ต่อยอดหรือไม่ การปรับปรุงกระบวนการผลิต

ภาคผนวก ข

กระบวนการทอผ้าไหมคราม

กระบวนการทอผ้าย้อมคราม

การปลูกคราม

1. เป็นพืชตระกูลถั่ว ไม้พุ่มขนาดย่อม ลำต้นสูงประมาณ 100-200 เซนติเมตร แตกกิ่งก้านเป็นพุ่ม ใบคล้ายใบแค ผลเป็นฝักมีทั้งฝักตรงและฝักโค้ง

2. ภายในฝักมี 7-12 เมล็ด เมล็ดของครามมีลักษณะเหลี่ยมค่อนข้างกลม ขนาดเล็ก

3. เพาะกล้าครามจากเมล็ดพันธุ์ที่เก็บปีต่อปี

4. บรรจุในถุงเพาะชำ ขนาดต้นกล้าครามอายุ 1 เดือน

5. ปลูกเป็นแถว มีระยะห่างระหว่างต้นครามประมาณ 30x50 ซม.

6. ปลูกครามได้ประมาณ 3-4 เดือน ก็สามารถเก็บใบคราม

การผลิตเนื้อคราม

1. การเก็บใบครามสด

2. แช่ใบครามสดในถังพลาสติกหรือ โอ่งดิน ประมาณ 1 วัน

3. เอาปูนขาวหรือปูนแดง นำมาผสมลงในถังที่หมักใบครามกวนให้เข้ากัน ประมาณ 15-20 นาที

4. กวนให้เข้ากันอีกครั้งจนกว่าฟอง หรือน้ำจะออกมาเป็นสีคราม แล้วทิ้งไว้ประมาณ 1 วัน น้ำครามจะตกตะกอน

5. รินน้ำใส่ครามเปียกนำไปใส่ถุงพลาสติก เรียกว่า เนื้อครามหรือครามเปียกนำไปใส่ถุงพลาสติก

วัสดุธรรมชาติที่นำมาเผาเอาใจ้เข้าไปทำน้ำค้างหรือน้ำดั่ง ซึ่งเป็นส่วนประกอบในการก่อหม้อคราม

น้ำย้อมครามที่มีสีเขียวปนน้ำเงิน กลิ่นหอมอ่อน ฟองสีน้ำเงินเข้มวาว ไม่แตกขุ่น แสดงว่าเกิดสีคราม พร้อมที่จะทำการย้อม

การ โຈกคราม คือลักษณะการตักน้ำย้อมครามขึ้น-ลง ให้น้ำย้อมครามเกิดฟอง เป็นการเพิ่มออกซิเจนให้น้ำย้อมคราม

การย้อมคราม คือการนำเส้นใยที่หมาดน้ำ เคঁ็น หรือขยำ ได้ฝิวน้ำย้อมคราม จะย้อมซ้ำ 10 -16 ครั้ง จะได้เส้นด้ายสีน้ำเงินเข้ม แล้วนำไปฟึ่งแดดให้แห้ง

กิจกรรม การทอผ้าข้อมครามเป็นอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้กับกลุ่ม

คุณยายบุญมา ไชยรักษ์ อายุ 69 ปี ที่มีประสบการณ์การทอผ้าข้อมครามมากกว่า 50 ปี

รางวัลผลิตภัณฑ์ที่เป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม ระดับดีมาก จากกรมส่งเสริมคุณภาพ
สิ่งแวดล้อม เมื่อวันที่ 5 มิถุนายน พ.ศ. 2556

ภาคผนวก ค

กฎระเบียบและข้อบังคับกลุ่ม

มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนคร

สุโขทัยธรรมมาภิบาล

กฎระเบียบและข้อบังคับกลุ่ม

กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาดจัดตั้งขึ้นเมื่อวันที่ 8 มีนาคม พ.ศ.2539 จากการแนะนำของพัฒนากรชุมชนและจัดตั้งเป็นกลุ่มแม่บ้านเกษตรกร โดยสำนักงานเกษตรอำเภอนาหว้า มีสมาชิกอย่างเป็นทางการครั้งแรกจำนวน 30 คน ได้มีการเลือกตั้งคณะกรรมการพร้อมทั้งออกกฎระเบียบและข้อปฏิบัติดังนี้

- ข้อ 1 ระเบียบนี้เรียกว่าระเบียบกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด
- ข้อ 2 ระเบียบนี้ให้ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ 1 เมษายน พ.ศ.2545 เป็นต้นไป
- ข้อ 3 ให้ประธานคณะกรรมการบริหารกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด เป็นผู้รักษาการตามระเบียบนี้มีอำนาจตีความและวินิจฉัยปัญหาเกี่ยวกับการปฏิบัติตามระเบียบนี้
- ข้อ 4 กลุ่ม หมายถึง กลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด
 - สมาชิก หมายถึง สมาชิกของกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด
 - ประธานกลุ่ม หมายถึง ประธานกรรมการบริหารกลุ่มทอผ้าบ้านโนนสะอาด
 - ผลิตภัณฑ์ หมายถึง ผลิตภัณฑ์ที่ทำมาจาก ผ้าฝ้าย ด้ายไหม
- ข้อ 5 วัตถุประสงค์ของกลุ่ม
 - 5.1 เพื่อเป็นศูนย์กลางรับซื้อผลิตภัณฑ์จากสมาชิกรับไปจำหน่ายต่อ
 - 5.2 เพื่อเป็นศูนย์กลางในการประสานกับหน่วยงานของทางราชการในการพัฒนาผลิตภัณฑ์ของสมาชิกให้ตรงตามความต้องการของตลาด
 - 5.3 เพื่อเป็นศูนย์กลางการบริการ วัสดุ อุปกรณ์ แก่สมาชิกในการจัดทำผลิตภัณฑ์
 - 5.4 เพื่อเป็นศูนย์กลางการควบคุมและพัฒนาผลิตภัณฑ์ให้มีคุณภาพ
 - 5.5 เพื่อส่งเสริมให้สมาชิกมีรายได้ สามารถเลี้ยงครอบครัวได้ จากการจำหน่ายผลิตภัณฑ์
- ข้อ 6 ให้มีสถานที่สำหรับดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารกลุ่มในการปฏิบัติงานเป็นสถานที่ติดต่อประสานงานของสมาชิกและเป็นสถานที่จัดเก็บวัสดุอุปกรณ์การผลิต
- ข้อ 7 ให้มีคณะกรรมการดังนี้
 - 7.1 คณะกรรมการที่ปรึกษา
 - 7.2 คณะกรรมการบริหารกลุ่ม
 - 7.3 คณะกรรมการตรวจสอบกิจการ
- ข้อ 8 คณะกรรมการที่ปรึกษาประกอบไปด้วย

8.1 ผู้ใหญ่บ้าน บ้านโนนสะอาด

8.2 ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านโนนสะอาด

8.3 สมาชิก อบต.บ้านโนนสะอาด

มีอำนาจหน้าที่ ดังนี้

1) ให้คำปรึกษาและแนะนำการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารกลุ่ม

2) ดำเนินการเลือกประธานกลุ่มเมื่อสิ้นสุดตามวาระหรือตำแหน่งประธาน

กลุ่มว่างลง

3) แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจสอบกิจการ

ข้อ 9 คณะกรรมการบริหารกลุ่ม มีวาระในการดำรงตำแหน่ง คราวละ 2 ปี

ประกอบไปด้วย

9.1 ประธานกลุ่ม มาจากสมาชิกทั้งหมดลงคะแนนเสียงเลือกตั้งโดยวิธีเปิดเผย 1

คน

9.2 รองประธานกลุ่ม 1 คน ให้สมาชิกทั้งหมดลงคะแนนโดยวิธีเปิดเผย

9.3 เลขานุการ 1 คน ให้สมาชิกทั้งหมด ลงคะแนน โดยวิธีเปิดเผย

9.4 เภรัญญิก 1 คน ให้สมาชิกทั้งหมด ลงคะแนนโดยวิธีเปิดเผย

9.5 ประชาสัมพันธ์ 1 คน ให้สมาชิกทั้งหมด ลงคะแนนโดยวิธีเปิดเผย

9.6 กรรมการ 5 คน ให้สมาชิกทั้งหมดลงคะแนน โดยวิธีเปิดเผย

มีอำนาจหน้าที่ดังนี้

1) รับผิดชอบในการดำเนินงานให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

2) ดำเนินการ จัดซื้อ จัดจ้าง และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

3) ควบคุมและพัฒนาคุณภาพของผลิตภัณฑ์

4) ประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ผลงานที่เป็นผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

5) จัดทำระบบบัญชีของกลุ่ม

6) รายงานผลการดำเนินงานประจำปี

ข้อ 10 คณะกรรมการตรวจสอบกิจการ จำนวน 5 ท่าน คณะกรรมการที่ปรึกษา เป็นผู้แต่งตั้งมาจากสมาชิก หรือ บุคคลภายนอก มีวาระดำรงตำแหน่งคราวละ 2 ปี มีอำนาจหน้าที่ ในการตรวจสอบระบบบัญชีของกลุ่ม

ข้อ 11 นอกจากการพ้นตำแหน่งตามวาระแล้ว คณะกรรมการบริหารกลุ่ม พ้นจาก ตำแหน่งด้วยเหตุใดเหตุหนึ่งดังต่อไปนี้

11.1 ตาย

11.2 ลาออก

11.3 คณะกรรมการที่ปรึกษา มีมติด้วยคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าสองในสามของจำนวนคณะกรรมการทั้งหมด ให้พ้นจากตำแหน่งเนื่องจากประพฤติดนให้เสียหายหรือเสียผลประโยชน์ต่อกลุ่ม

11.4 ต้องคำพิพากษาของศาลให้เป็นบุคคลล้มละลาย

ข้อ 12 สมาชิกสามัญประกอบด้วย

12.1 สมาชิกสามัญ ได้แก่ คณะกรรมการบริหารกลุ่ม

12.2 สมาชิกวิสามัญ ได้แก่ บุคคลทั่วไปที่สมัครเป็นสมาชิก

ข้อ 13 คุณสมบัติของสมาชิก

13.1 เป็นผู้ที่มีภูมิลำเนาอยู่บ้าน โนนสะอาด

13.2 ครอบครัวยังสมัครสมาชิกได้ไม่จำกัด

13.3 เป็นผู้มีความประพฤติดี

ข้อ 14 หน้าที่ของสมาชิก

14.1 จัดทำผลิตภัณฑ์และจำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้กับกลุ่มเท่านั้นจะจำหน่ายให้บุคคลภายนอกไม่ได้ ยกเว้นผลิตภัณฑ์ที่กลุ่มไม่รับซื้อ

14.2 ชำระเงินค่าหุ้นแรกเข้า 20 บาท

14.3 ปฏิบัติตามระเบียบกลุ่มโดยเคร่งครัด

14.4 ไม่สร้างคราเมแตกแยกภายในกลุ่ม

ข้อ 15 การรับสมาชิกใหม่ผู้ที่ต้องการเข้ามาเป็นสมาชิกใหม่ต้องยื่นใบสมัครต่อคณะกรรมการบริหารกลุ่มเท่านั้น ให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มนำเข้าที่ประชุมให้สมาชิกทั้งหมดรับรองด้วยคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าสองในสามของสมาชิกที่เข้าร่วมในแต่ละครั้ง จึงจะถือว่าบุคคลนั้นเป็นสมาชิกของกลุ่ม

ข้อ 16 การพ้นจากการเป็นสมาชิกของกลุ่ม

16.1 ตาย

16.2 ลาออก

16.3 คณะกรรมการที่ปรึกษา มีมติด้วยคะแนนเสียงไม่น้อยกว่าสองในสามของจำนวนคณะกรรมการทั้งหมดให้พ้นจากตำแหน่งเนื่องจากประพฤติดนให้เสียหายหรือประพฤติดิฉริยะของบุคคล

16.4 ขาดการประชุมหรือขาดการเข้าร่วมกิจกรรมของกลุ่มเกิน 3 ครั้งใน 1 ปี โดยไม่มีเหตุจำเป็น

ข้อ 17 การได้มาของเงินกลุ่ม

17.1 เงินหรือทรัพย์สินที่มีผู้บริจาคให้โดยไม่มีเงื่อนไขหรือภาระผูกพันในการบริจาค

17.2 เงินสนับสนุนจากส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือองค์กรเอกชนอื่นๆ

17.3 เงินจากผู้ไปจำหน่ายผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม โดยคิดฝิ่นละ 5 บาท ของต้นทุนผลิตภัณฑ์ที่จำหน่ายได้ ถ้าการไปจำหน่ายผลิตภัณฑ์ครั้งใดผู้ไปจำหน่ายขาดทุน ให้ชี้แจงรายละเอียดต่อคณะกรรมการบริหารกลุ่มเพื่อขอยกเว้นได้

17.4 ดอกเบี้ยเงินฝากธนาคาร

17.5 เงินจากสมาชิกที่จำหน่ายผลิตภัณฑ์ให้กลุ่มโดยคิดร้อยละ 5 บาท ของเงินที่จำหน่ายได้เข้ากลุ่ม

ข้อ 18 การจัดสรรเงินกำไรสุทธิ เมื่อสิ้นปี ดังนี้

18.1 ให้กลุ่ม 25%

18.2 ให้คณะกรรมการบริหารกลุ่ม 30%

18.3 ให้คณะกรรมการตรวจสอบกิจการ 10%

18.4 ให้สาธารณประโยชน์ 5%

18.5 ปันผลหุ้น 30%

ข้อ 19 การจัดซื้อจัดจ้างที่ใช้งบประมาณของกลุ่มหรืองบประมาณจากทางราชการ ให้ดำเนินการดังนี้

19.1 ให้จัดซื้อจัดจ้างโดยวิธีตกลงราคา ไม่จำกัดวงเงิน

19.2 ให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มเป็นผู้มีอำนาจจัดซื้อ จัดจ้าง โดยมอบให้ประธานกลุ่มเป็นผู้ลงนามในสัญญาซื้อ จ้าง

19.3 ให้แต่งตั้งคณะกรรมการตรวจรับไม่น้อยกว่า 5 คน ในการตรวจรับการจัดซื้อ จัดจ้างในแต่ละครั้ง

19.4 หลักฐานในการจัดซื้อ จัดจ้าง

1) สัญญาการจัดซื้อ จัดจ้าง

2) ใบส่งของการจัดซื้อ/จัดจ้าง

3) ใบเสร็จรับเงินหรือใบสำคัญรับเงิน

ข้อ 20 การติดตามรายงานผลการดำเนินงาน

20.1 ให้คณะกรรมการตรวจสอบกิจการ ตรวจสอบการดำเนินงานของกลุ่ม เดือนละ 1 ครั้ง เพื่อเสนอต่อที่ประชุมกลุ่ม

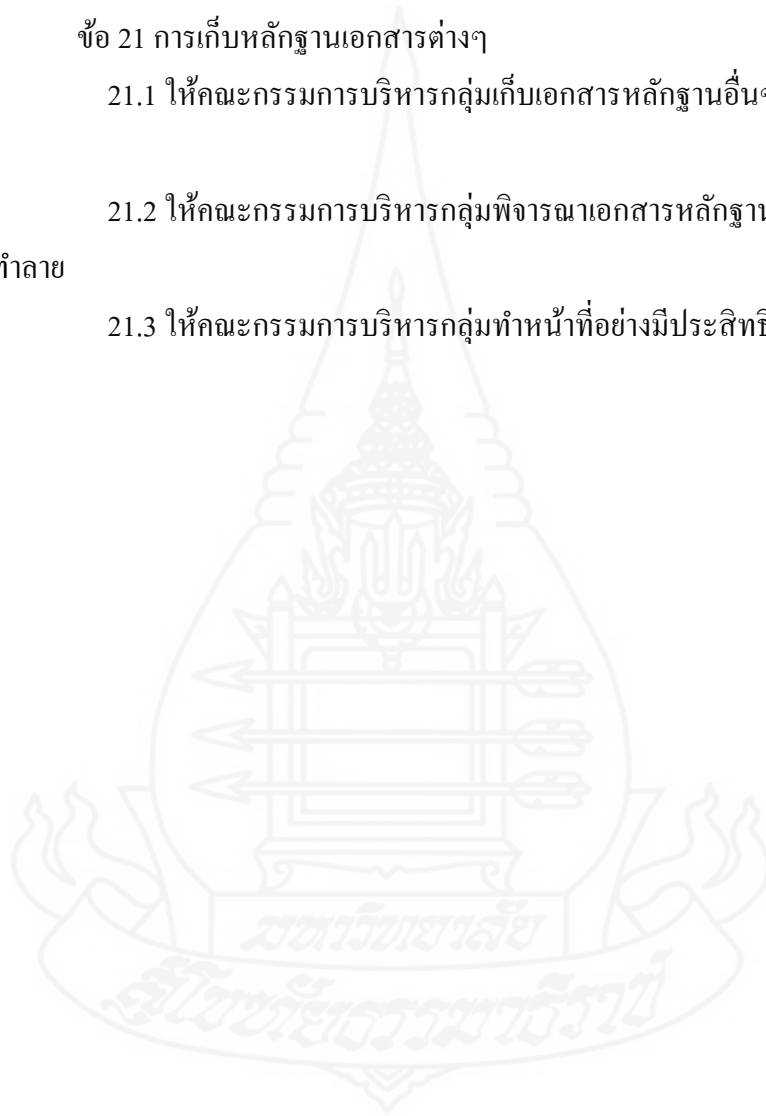
20.2 ให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มจัดทำสรุปรายงานผลการดำเนินงานปีละ 1 ครั้ง เพื่อเสนอต่อที่ประชุมกลุ่ม

ข้อ 21 การเก็บหลักฐานเอกสารต่างๆ

21.1 ให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มเก็บเอกสารหลักฐานอื่นๆไว้จนครบ 5 ปี จึงทำลายได้

21.2 ให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มพิจารณาเอกสารหลักฐานที่มีประโยชน์ต่อกลุ่มก่อนทำลาย

21.3 ให้คณะกรรมการบริหารกลุ่มทำหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและโปร่งใส

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	นางศิริภรณ์ กุลจิตติวิรัช
วัน เดือน ปีเกิด	15 มกราคม พ.ศ. 2515
สถานที่เกิด	อำเภออนุชาริก จังหวัดอุบลราชธานี
ประวัติการศึกษา	ปริญญาศึกษาศาสตรบัณฑิต (คหกรรมศาสตร์) จากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ จบปีการศึกษา 2537 (เกียรตินิยมอันดับสอง)
สถานที่ทำงาน	ปี 2541- ปัจจุบัน สำนักงานเกษตรจังหวัดนครพนม
ตำแหน่ง	นักวิชาการส่งเสริมการเกษตร

